

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Ing. Viera Krajňáková

PROBLEMATIKA VÝJIMEČNÉHO TRESTU

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jana Tlapák Navrátilová, Ph.D.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 6. 9. 2021

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 205 353 znaků včetně mezer.

Ing. Viera Krajňáková
diplomantka

V Praze dne 6. 9. 2021

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce doc. JUDr. Janě Tlapák Navrátilové,
Ph.D. za cenné rady při zpracování této diplomové práce.

Ing. Viera Krajňáková

Název diplomové práce v anglickém jazyce

The Issues of Exceptional Punishment

OBSAH

ÚVOD	1
1. POJEM A ÚČEL TRESTU A JEHO HISTORICKÝ VÝVOJ	3
1.1. Pojem a účel trestu	3
1.2. Historie trestů	4
2. TREST SMRTI.....	8
2.1. Nahrazování trestu smrti výjimečnými tresty	8
2.2. Abolicionismus versus retencionismus	14
2.3. Trest smrti a abolicionismus v České republice.....	22
3. HISTORIE VÝVOJE PRÁVNÍ ÚPRAVY VÝJIMEČNÉHO TRESTU V ČR A JEHO POSTAVENÍ V SYSTÉMU TRESTŮ DNES	28
3.1. Historie vývoje právní úpravy výjimečného trestu v ČR	28
3.2. Právní úprava výjimečného trestu po roce 1961 dle TZ1961	29
3.3. Současná právní úprava výjimečného trestu, tj. po roce 2009, dle zákona č. 40/2009 Sb.	35
3.3.1. Podmínky ukládání výjimečného trestu dle § 54 odst. 2 TZ nad 20 až do 30 let	38
3.3.2. Podmínky ukládání výjimečného trestu dle § 54 odst. 3 TZ na doživotí	40
3.3.3. Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dle § 88 an. TZ	45
3.3.4. Výjimečný trest z pohledu trestání mladistvých pachatelů dle ZSVM	49
4. VÝJIMEČNÝ TREST A LIDSKÁ PRÁVA V MEZINÁRODNĚ-PRÁVNÍM KONTEXTU	51
4.1. Výjimečný trest z pohledu lidsko-právního	51
4.2. Výjimečný trest ve srovnání se zahraniční právní úpravou	55
4.2.1. Rakousko	56
4.2.2. Německo	57
4.2.3. Spojené království Velké Británie a Severního Irska.....	58
4.2.4. Francie	59
4.2.5. Slovenská republika	61
4.3. Souhrn.....	64
5. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	71
5.1. Mezinárodní aspekty úpravy výkonu výjimečného trestu	71
5.2. Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody v ČR	73
5.3. Diferenciace odsouzených	75
5.4. Denní režim odsouzeného k výjimečnému trestu	85
5.5. Psychické, psychologické a sociální dopady výjimečného trestu na odsouzeného	87

6. ALTERNATIVNÍ TRESTY A MOŽNOSTI VÝVOJE TRESTNÍ POLITIKY .	92
ZÁVĚR.....	96
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	99
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	101
PROBLEMATIKA VÝJIMEČNÉHO TRESTU	107
ABSTRAKT	107
THE ISSUES OF EXCEPTIONAL PUNISHMENT.....	108
ABSTRACT.....	108

ÚVOD

Trest, ve všech svých možných podobách, je pravidelnou součástí trestněprávní politiky téměř každé země, každé společnosti či lidského uskupení. Již v dávných dobách, na počátcích rozvoje lidské civilizace, si vzájemné soužití lidí vyžadovalo určitý společenský řád, jehož nedodržování přinášelo s sebou trest. Zpočátku byl tento pojímán jako odplata či snaha o dosažení spravedlnosti, a proto nejčastějším a univerzálním trestem po dlouhá staletí byl právě trest smrti. K prvním snahám o jeho nahrazení jinými tresty došlo až ve 20. století, i když diskuze o morálních či etických aspektech trestu smrti probíhaly již několik staletí. Nejvhodnější alternativou se na první pohled může zdát trest odnětí svobody na doživotí, případně trest odnětí svobody sice určitého trvání, ale v řádu desítek let. Je tomu ale tak? Opravdu je trest odnětí svobody na doživotí humánnější alternativou trestu pro nejtěžší zločince především z pohledu lidsko-právního? Odpověď na tuto otázku není až tak úplně jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Proto jsem se rozhodla věnovat tuto práci komplexnímu zhodnocení všech aspektů výjimečného trestu, tak jak je pojímán v různých státech světa, či už se jedná o trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest odnětí svobody určitého trvání v rádech desítek let.

V prvních kapitolách se zaměřím na vymezení pojmu a účelu samotné instituce trestu, jelikož tyto tvoří základní pilíře formování trestní politiky. Následně rozeberu historii trestů, obzvláště trestu smrti a trestu odnětí svobody, ze kterého je příkladně vidět jak vývoj druhů trestů úzce souvisí s vývojem funkce trestu.

Jelikož je trest smrti pořád součástí právních řádů mnoha států světa a je tak pojímán jako druh výjimečného trestu, zaměřím se i na jeho dílčí aspekty, jako např. ve kterých státech světa je pořád přípustný, jakými způsoby je vykonáván, jak pokračuje proces jeho nahrazování jinými tresty, jakými argumenty podporují retencionisté zachování trestu smrti, a naopak jakými argumenty se abolicionisté snaží o jeho úplné zrušení, které instituce vyvíjejí největší snahy o jeho zrušení na mezinárodní úrovni, a v neposledné řadě, i jak se používání tohoto trestu vyvíjelo na území České republiky.

Snad nejčastější alternativou k trestu smrti je v současné době trest odnětí svobody na doživotí. Proto tato problematika bude předmětem dalších kapitol této práce. Zaměřím se na jeho lidsko-právní aspekty, jeho úpravu v různých státech Evropy, či problematiku jeho

výkonu takovým způsobem, aby směřoval k naplnění základního účelu trestu tak, jak je pojímán dnes, a to převýchovnému.

V závěru práce bych ráda nastínila možnosti alternativních trestů k trestu odnětí svobody na doživotí, možnosti změn právní úpravy podmíněného propuštění jako důležité pozitivní motivace i pro ty nejtěžší zločince, a dále možnosti úpravy jeho výkonu způsobem, aby ve srovnání s trestem smrti nebyl v konečném důsledku pouze jakýmsi „trestem života“.

1. POJEM A ÚČEL TRESTU A JEHO HISTORICKÝ VÝVOJ

1.1. Pojem a účel trestu

Přirozený vývoj téměř každé společnosti v historii s sebou nese nutnost vytvoření určitého společenského řádu, jehož případné nedodržování je obvykle spojeno s ukládáním trestů. Instrukce trestu je tak známa již od nejstarších známých dob a lidé se již od počátků jejího vzniku zamýšleli nad účelem a smyslem.¹

Existuje několik definic, které se ve svých prvcích mírně liší, nicméně je možné dovést, že trest je určitá újma, způsobená úmyslně a v rámci určitých zákonných limitů, pachateli za jeho čin porušující stanovené společenské normy. V rámci trestního práva musí být jak tato újma, tak i protiprávní čin, za nějž je újma ukládána, stanoven právními normami, a to především z toho důvodu, že se jedná o újmu na nejzákladnějších lidských právech, jejíž uložení je z morálního hlediska považováno za nepřijatelné. Ospravedlnění uložení trestu se věnují dvě základní teorie:

1. retribuční teorie, vycházející z filosofie, že pachatel se sám ze své svobodné vůle rozhoduje spáchat trestný čin, uložení trest je proto ospravedlněn předchozím spácháním trestného činu, je vnímán jako odplata a svým rozsahem musí odpovídat spáchanému trestnému činu; proto jsou tyto teorie někdy označovány za „zpět hledící“ teorie, a
2. utilitární teorie, zajímající se především o budoucí následky uloženého trestu, vnímající trest jako ochranu společnosti, a to způsobem izolace a převýchovy pachatele, a odstrašení případných dalších pachatelů do budoucna, proto se také označují jako „vpřed hledící teorie“.²

Tyto dvě základní teorie jsou ve světě označovány i jako škola klasická (retribuční teorie) a škola pozitivistická (utilitární teorie). V české právní nauce jsou označovány za teorie absolutní a teorie relativní. Kompromisem jsou pak teorie smíšené obsahující jak odplatné, tak i ochranné a výchovné prvky.

¹ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007. Knihovnička LexisNexis. ISBN 978-80-86920-24-5, s. 6

² LATA, *Účel a smysl trestu*, s. 6-8

Hlavními podněty ke vzniku instituce trestu tak byla snaha o kompenzaci negativních emocí způsobených poškozenému, o dosažení spravedlnosti a obrana lidské společnosti proti zločinu.³ Z historického vývoje trestů ale vnímáme přirozený posun funkce trestu od odplaty k nápravě, a to především v zájmu ochrany společnosti.⁴

V současné době nicméně dochází k určitému obnovení teorií odplaty, jež plyne především z rostoucích trendů míry kriminality a z toho pramenící nedůvěry společnosti vůči výsledkům různých rehabilitačních a resocializačních metod. Výjimečný trest, jak se mu dále věnuje tato práce, je natolik těžkým trestem, že je zjevné, že v sobě zahrnuje jednak prvky odplatných teorií a jednak prvky teorie prevence, kdy možnost podmíněného propuštění představuje důvěru společnosti v případnou rehabilitaci pachatele a jeho pozdější opětovné začlenění do společnosti.⁵

V prostředí právního řádu ČR byl účel trestu stanoven v § 23, dnes již neúčinného, zákona č. 140/1961 Sb. (dále jen „TZ1961“), jako snaha chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „TZ“) vymezuje účel trestních sankcí pouze v podobě obecných zásad obsažených v §§ 37 - 45, a to zásady:

- zákonnosti,
- humanity,
- přiměřenosti,
- individualizace, a
- ochrany zájmů osob poškozených trestným činem.⁶

1.2. Historie trestů

Vývoj funkce trestu úzce souvisí s vývojem druhů trestů, které byly častokrát kruté a nelidské, protože byly vnímány hlavně jako odplata a prostředek odstrašení pachatele.

³ MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1248-x, s. 4-5

⁴ MEZNÍK, KALVODOVÁ, KUČHTA, *Základy penologie*, s. 5-7

⁵ TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, Jana. *Výjimečný trest*. Praha: Leges, 2010. Teoretik. ISBN 978-80-87212-41-7, s. 9-10

⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 10

V nejstarších dobách byly pře často řešeny soukromou cestou a řídily se heslem „oko za oko, zub za zub“. Trest smrti byl univerzálním trestem, zatímco trest odnětí svobody byl ojedinělý a byl vykonáván pouze za účelem střežení odsouzených čekajících na exekuci. Trestem smrti se tak trestaly i relativně „triviální“ trestné činy, jako např. rušení nočního klidu. Vedle trestu smrti byly hojně užívány i další tělesné, mnohdy mrzačící tresty.⁷

První zmínky o zařízeních vězeňského typu pocházejí již z dob římských, kdy vězení sloužila k výkonu trestu smrti hladem. Mezi první předpisy upravující provoz vězení, financování či zacházení s vězni, patří předpisy císaře Teheodosisa II. z roku 435 n.l., předpisy Jistiána I. z roku 529 n.l., předpis Karla Velikého z roku 803 n.l. o trestu odnětí svobody z důvodu neplacení dluhů, nebo zákon anglického krále Eduarda III. z roku 1349 n.l. o hrozbě vězením za odmítnutí práce. Podle toho, kde vězení spravoval, se dělili na panská, církevní, později i vojenská.⁸

K dalšímu rozmachu trestu odnětí svobody s výkonem ve vězení došlo v 16. století současně s rozvojem renesančního myšlení, první káznice se objevují v Holandsku. Rozvoj osvícenského myšlení v 18. století přinesl ideologii zabývající se důstojností člověka a krutými tresty a podmínkami ve věznicích, která vedla k vězeňským reformám v anglických věznicích snažících se o nápravu vězňů prostřednictvím občanské výchovy či odstranění negramotnosti. V této době rovněž vzniká vědní obor penologie, který se dále rozděluje, jak zmíněno výše, na klasickou a pozitivistickou školu. K rozvoji trestního práva v 18. století významnou měrou přispěl i italský ekonom Cesare Beccarii, svou esejí O zločinech a trestech, vydanou v Miláně v r. 1764, ve které popsal doktrínu liberálního trestního práva a procesu, která byla později přijata do trestních zákonů Francie, Anglie a inspirovala i ústavu USA.⁹

Významným mezníkem ve vývoji vězenství bylo postavení prvního nápravného zařízení na půdě USA v roce 1787, jako reakce na mohutnou vlnu přistěhovalců do Ameriky, která trvala od druhé poloviny 17. století prakticky až do konce 18. století a přinesla s sebou i výrazný nárůst kriminality. Vznikl tzv. pensylvánský systém vězenství, jehož hlavní zásadou byla zásada separace vězňů. Vězni odsouzení za závažné trestné činy byli umísťováni do

⁷ MEZNÍK, KALVODOVÁ, KUČTA, *Základy penologie*, s. 8

⁸ MEZNÍK, KALVODOVÁ, KUČTA, *Základy penologie*, s. 8

⁹ MEZNÍK, KALVODOVÁ, KUČTA, *Základy penologie*, s. 9-10

samotek s rozměry 1,8 x 2,4 metrů, vězni odsouzeni za méně závažné trestné činy byli umístováni do společných cel s rozměry 6 x 7 metrů. Účelem separace vězňů byla především snaha o zamezení vzájemných kontaktů a vzájemného ovlivňování, což bylo považováno za účinný způsob předcházení recidivismu. Vězni tak nemohli negativně ovlivňovat další spoluvězně, měli čas a prostor na rozjímání a přemýšlení o svých činech, a v neposlední řadě tento pocit samoty nutil vězně k produktivní práci a vzdělávání. Tento systém se stal vzorem pro mnoho dalších zemí USA a Evropy v 19. století.¹⁰

K zanechání tohoto systému separace vězňů došlo z ekonomických důvodů, kdy již nebylo možno přidělovat práci každému vězni samostatně do jeho cely. Proto byl vyvinut nový systém vězenství, tzv. auburnský, který byl poprvé zaveden v roce 1823 ve věznici v New Yorku a spočíval na zásadě ticha. Vězni byli i nadále umístováni do samotek, nicméně práci vykonávali ve společných prostorách. Ticho bylo vynucováno převážně tělesnými tresty.¹¹

Na konci 19. století nastalo v USA období reform, kdy se do popředí dostala tzv. léčebná teorie nápravných zařízení. Kriminální chování bylo považováno za psychickou nemoc, či patologickou úchytku a nápravné zařízení mělo poskytovat terapeutické a rehabilitační postupy k nápravě vězňů. O rozvoj této teorie se zasloužil kapitán Alexander Maconochie, který se v roce 1840 pokoušel o zavedení této léčebné teorie v trestní kolonii na ostrově Norfolk při australském pobřeží. Uvěznění na dobu určitou bylo zaměněno za tzv. známkový systém, kdy vězeň dostával tzv. známky za své dobré chování a pracovní výkony. Po dosažení určitého počtu známek mohl být propuštěn. Po několika letech byl tento systém opuštěn, stal se ale základem pro tzv. irský systém vypracovaný Sirem Walterem Croftonem, který zahrnoval čtyři fáze léčby:

1. první fáze spočívala v izolaci vězně po dobu prvních 2 let s přidělováním velice jednoduché práce,
2. ve druhé fázi vězni již pracovali společně podle známkového systému a zároveň se určil termín propuštění,

¹⁰ INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-30-9, s. 528-536

¹¹ INCIARDI, *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*, s. 538-540

3. následovala fáze, kdy bylo vězňům umožněno pracovat i mimo věznici,
4. a v poslední fázi byl vězeň podmíněně propuštěn na základě „propustky“, která mohla být kdykoliv zrušena, jestli vězeň nedodržel podmínky propuštění.

Sloučením prvků „známkového“ a „irského“ systému vznikl v USA nový systém, tzv. elmirský, který byl poprvé zaveden v nápravném zařízení v roce 1876. Byl ale rovněž neúspěšný.¹²

20. století se dále neslo v duchu humanitárního hnutí, které prosazovalo konec zneužívání vězňů jako levné pracovní síly a zaměření se spíše na rehabilitační a resocializační účel nápravných zařízení pomocí různých sociologických výzkumů, vzdělávacích programů, psychologických a psychiatrických léčebných postupů, nezanedbávaje i důležitost separace těžkých zločinců od lehčích či mladistvých provinilců.¹³

¹² INCIARDI, *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*, s. 542-547

¹³ INCIARDI, *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*, s. 548

2. TREST SMRTI

2.1. Nahrazování trestu smrti výjimečnými tresty

Významným posunem, který ve vývoji trestů v průběhu 20. století nastal, bylo postupné nahrazování trestu smrti alternativními, tzv. výjimečnými tresty, které jsou v různých státech světa pojímány odlišně, většinou se ale vesměs jedná o tresty odnětí svobody v řádu desítek let nebo na doživotí. Jedná se o tzv. humanizaci trestního práva.

Trest smrti, jako absolutní trest představující odplatu, byl již odpradáвна považován za universální trest, jímž se společnost trvale zbavovala narušitelů zákonů, u nichž nebyla naděje na nápravu. První zmínky o trestu smrti můžeme najít již v Chamurrapiho zákoníku z roku 1686 př.n.l. Tento zákoník do velké míry ovlivnil vznik dalších zákoníků hebrejského práva či islámského práva šaría. V období římské kultury byl trest smrti součástí náboženských rituálů a v prostředí evropské kultury v dobách středověku byl trest smrti častokrát výsledkem inkvizičního procesu za trestné činy čarodějnictví a kacířství.¹⁴

Způsoby provedení exekuce byli různorodé a často byly prováděny veřejně, čímž měly působit odstrašivě na ostatní členy společnosti. Ještě počátkem 19. století bylo v Anglii až 200 zločinů, za jejichž spáchání hrozil trest smrti.¹⁵ Po mnoho staletí byl předmětem různých diskuzí a byl považován za nejrozporuplnější druh trestu. Řada autorů zkoumala jeho filosofické a morální aspekty, mezi nejvýznamnější patřil Cesare Beccaria, který ve své eseji *O zločinech a trestech* vystoupil proti trestu smrti. Považoval jej za příklad krutosti, nehumánnosti a zpochybňoval rovněž jeho odstrašující účinek. Zastával názor, že hrozba ztráty svobody na doživotí má na potenciálního pachatele mnohem větší odstrašující účinek než samotná hrozba smrti.¹⁶ Odůvodnění a přípustnost trestu smrti uznával pouze za současného splnění dvou podmínek, a to, že zbavení svobody daného jednotlivce by nemělo žádoucí ochranný účinek, jelikož ten i nadále disponuje prostředky a mocí ke svržení ustálené vládní formy, a za druhé, že pouze jeho smrt by měla za následek efektivní odstrašení ostatních členů společnosti od dalšího páčání trestných činů.¹⁷

¹⁴ CSÓKA, S. *Trest smrti v celosvetovej perspektíve a predpoklady jeho vývoja*. PROJUSICE, 2020

¹⁵ INCIARDI, *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*, s. 528

¹⁶ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1197-1, s. 8-9

¹⁷ BECCARIA, C. *O zločinech a trestech*. Praha, 1993, s. 45-47

K prvním výrazným debatám o trestu smrti došlo na půdě Organizace spojených národů (dále jen „OSN“) po druhé světové válce, která v několika rezolucích vyjádřila zájem na zrušení tohoto trestu, případně omezení počtu zločinů, za něž je dovoleno uložit trest smrti, a dále omezení jeho uložení mladistvým či nemocným osobám, těhotným ženám či ženám pečujícím o novorozence. Zrušení trestu smrti ale ani v dnešní době pořád ještě není podmínkou vstupu do OSN. Nejvýznamnějším dokumentem zabývajícím se problematikou zrušení trestu smrti na půdě OSN je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966¹⁸ (dále jen „MPOPP“) a Druhý opční protokol k MPOPP z roku 1989, jehož cílem je zrušení trestu smrti¹⁹. Jedním z nejnovějších dokumentů přijatých na půdě OSN týkajících se snahy zrušení trestu smrti je rezoluce generálního shromáždění OSN ze dne 17. prosince 2018 o moratoriu na výkon trestu smrti²⁰.

Na půdě evropských států se problematikou zrušení trestu smrti zabývá především Rada Evropy, která je v tomto směru nekompromisnější než OSN a pro vstup je podmínkou úplné zrušení trestu smrti. Nejvýznamnějším dokumentem Rady Evropy v tomto směru je Šestý dodatkový protokol k Úmluvě o lidských právech a základních svobodách (dále jen „Úmluva“) zakazující trest smrti v mírových časech. Výjimkou je situace, kdy je stát a jeho existence v ohrožení válkou.²¹ K tomuto postupu jsou ale oprávněny pouze státy, které se prozatím nestaly smluvní stranou Protokolu č. 13, který trest smrti zakazuje úplně a nepřipouští žádné výjimky.²²

V boji za zrušení trestu smrti je rovněž aktivní Evropská unie, a to hned několika způsoby:

- podporuje mimovládní organizace, které se zabývají otázkou zrušení trestu smrti v celosvětovém měřítku,
- jako stálý pozorovatel v OSN podporuje všechny její snahy o zrušení trestu smrti,
- využívá svou obchodní politiku k dodržování lidských práv a zakazuje obchod se zbožím využívaným k výkonu trestu smrti či jiným mučivým a nelidským trestům,

¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 12-13

¹⁹ Dostupné online na: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/2ndopccpr.aspx>

²⁰ Dostupné online na: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/73/175

²¹ CSÓKA, S. *Trest smrti v celosvetovej perspektíve a predpoklady jeho vývoja*. PROJUSTICE, 2020

²² ČAPEK, Jan. *Evropská Úmluva o ochraně lidských práv: [komentář s judikaturou]*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-804-8, s. 138-141

- Evropský parlament přijímá usnesení odsuzující země, které i nadále vykonávají tresty smrti, jako např. Usnesení o trestu smrti ze dne 8. října 2015 (2015/2879/(RSP)), Usnesení z 12. prosince 2018 o výroční zprávě o lidských právech a demokracii ve světě za rok 2017 a o politice Evropské unie v této oblasti (2018/2098(INI)), nebo Usnesení o iniciativě na podporu všeobecného moratoria k trestu smrti z roku 2007.²³

Problematikou celosvětového zrušení trestu smrti se zabývá rovněž i nevládní organizace Amnesty International. Dle zveřejněných údajů je dnes možné uložit trest smrti ve více než 55 zemích světa, a to i přesto, že se za posledních 30 let počet zemí, které trest smrti zakázaly, zdvojnásobil. Počet zemí, které odsouzené skutečně i popravují, každý rok klesá. Tresty smrti jsou ukládány nejenom za nejzávažnější násilné trestní činy, jako vraždy, ale i za méně závažné či nenásilné trestní činy či projevy, jako drogové delikty, korupci, politické či náboženské přesvědčení, šíření informací, "čarodějnictví" nebo sexuální orientaci. V některých zemích dochází k popravám i osob mladších 18 let, duševně či mentálně postižených, nebo jako výsledek vykonstruovaných či nespravedlivých procesů.

V Číně hrozí trest smrti i za „narušování sociální stability“, pašování drog, či hospodářské trestné činy, v Íránu za odlišnou sexuální orientaci či politické smýšlení, v Súdánu za odpadlictví od víry, či „nezákonný“ pohlavní styk. Ve Vietnamu se běžně popravuje za politickou aktivitu či hospodářskou kriminalitu. V některých zemích USA je důvodem k popravě pašování drog nebo velezrada. V Severní Koreji hrozí poprava za „šíření škodlivých informací“, špionáž či distribuci náboženských materiálů.

Způsoby, jimiž byly popravy vykonávány v roce 2020, byly následující:

- oběšení (např. Bangladéš, Botswana, Egypt),
- zastřelení (např. Omán, Katar, Somálsko),
- stětí hlavy (Saúdská Arábie),
- ukamenování (Írán v předchozích letech),
- elektrické křeslo (USA),
- smrtící injekce (Vietnam, USA, Čína).²⁴

²³ www.europarl.europa.eu

²⁴ www.amnesty.cz

Výroční zpráva Amnesty International o trestu smrti ve světě za rok 2020 uvádí, že trest smrti je pořad součástí trestních řádů následujících zemí (čísla v závorkách uvádí počty vynesených rozsudků trestu smrti v roce 2020 v dané zemi):

Afghánistán (4+), Alžírsko (1+), Bahrajn (3), Bangladéš (113+), Bělorusko (3), Botswana (1), Kamerun (1+), Čína (+), Komory (1), Demokratická Republika Kongo (20+), Egypt (264+), Gambie (1), Ghana (3), Indie (77), Indonésie (117+), Írán (+), Irák (27+), Japonsko (3), Jordánsko (2+), Keňa (+), Kuvajt (2+), Laos (9+), Libanon (1+), Libye (17+), Malawi (2+), Malajsie (22+), Maledivy (0), Mali (30), Mauritánie (1+), Maroko/Západní Sahara (1+), Myanmar (1), Niger (3), Nigérie (58+), Severní Korea (+), Pákistán (49+), Palestina (17+), Katar (4+), Saúdská Arábie (8+), Sierra Leone (39), Singapur (8), Somálsko (+), Jižní Súdán (6+), Srí Lanka (16+), Súdán (10+), Sýrie (+), Taiwan (5), Thajsko (35), Trinidad a Tobago (2), Tunisko (8+), Spojené Arabské Emiráty (4+), USA (18), Vietnam (54+), Jemen (269+), Zambie (119) a Zimbabwe (6).*

*(*Vysvětlivka: Tam, kde se za číslem v závorce objevuje symbol „+“, číslo znamená počet vynesených rozsudků trestu smrti, jež byly Amnesty International danou zemí oficiálně potvrzeny a symbol „+“ znamená, že se Amnesty International domnívá, že skutečný počet vynesených rozsudků byl v dané zemi vyšší. Kde je u dané země uveden pouze symbol „+“ bez uvedení konkrétního čísla, to znamená, že Amnesty International má potvrzeno, že byly vyneseny rozsudky trestu smrti, nicméně nemá k dispozici dostatek důvěryhodných informací o jejich přesném počtu.)*

Zpráva dále uvádí, že nejvíce poprav bylo v roce 2020 provedeno v:

- Číně (přesný počet není znám z důvodu, že Čína tyto údaje tají jako státní tajemství; Amnesty International tento počet nicméně odhaduje v řádu tisíců),
- Íránu (246+),
- Egyptě (107+),
- Iráku (45+), a
- Saúdské Arábii (27).

Vyjmenované 4 země (kromě Číny) jsou tak zodpovědné za 88% z celkového počtu poprav provedených ve světě v roce 2020.

Další země, ve kterých byly vykonány popravy v roce 2020, jsou: USA (17), Somálsko (11+), Jemen (5+), Indie (4), Omán (4), Botswana (3), Jižní Súdán (2+), Bangladéš (2),

Taiwan (1), Katar (1), Severní Korea (+), Sýrie (+) a Vietnam (+), přičemž přesné údaje ze Severní Koreje a Vietnamu nejsou známy, nicméně popravy jsou pravděpodobně rozsáhle prováděny.

Ke dni 31. 12. 2020 tak:

- 108 zemí světa trest smrti vůbec ve svých právních řádech nemá,
- 8 zemí (Brazílie, Burkina Faso, Chile, El Salvador, Guatemala, Izrael, Kazachstán, Peru) zná trest smrti pouze za výjimečné trestné činy (např. trestné činy podle vojenského zákona),
- 28 zemí hrozí trestem smrti i za běžné trestné činy (např. vražda), nicméně v praxi popravy nevykonává (sledované období posledních 10 let) – jedná se o země: Alžírsko, Brunej, Kamerun, Středoafriická republika, Eritrea, Eswatini (dřívější Svazijsko), Ghana, Grenada, Keňa, Laos, Libérie, Malawi, Maledivy, Mali, Mauritánie, Maroko/Západní Sahara, Myanmar, Niger, Papua Nová Guinea, Ruská Federace, Sierra Leone, Jižní Korea, Srí Lanka, Tádžikistán, Tanzanie, Tonga, Tunisko a Zambie, a
- 55 zemí i nadále trest smrti za běžné trestné činy ve svých právních řádech ponechává.

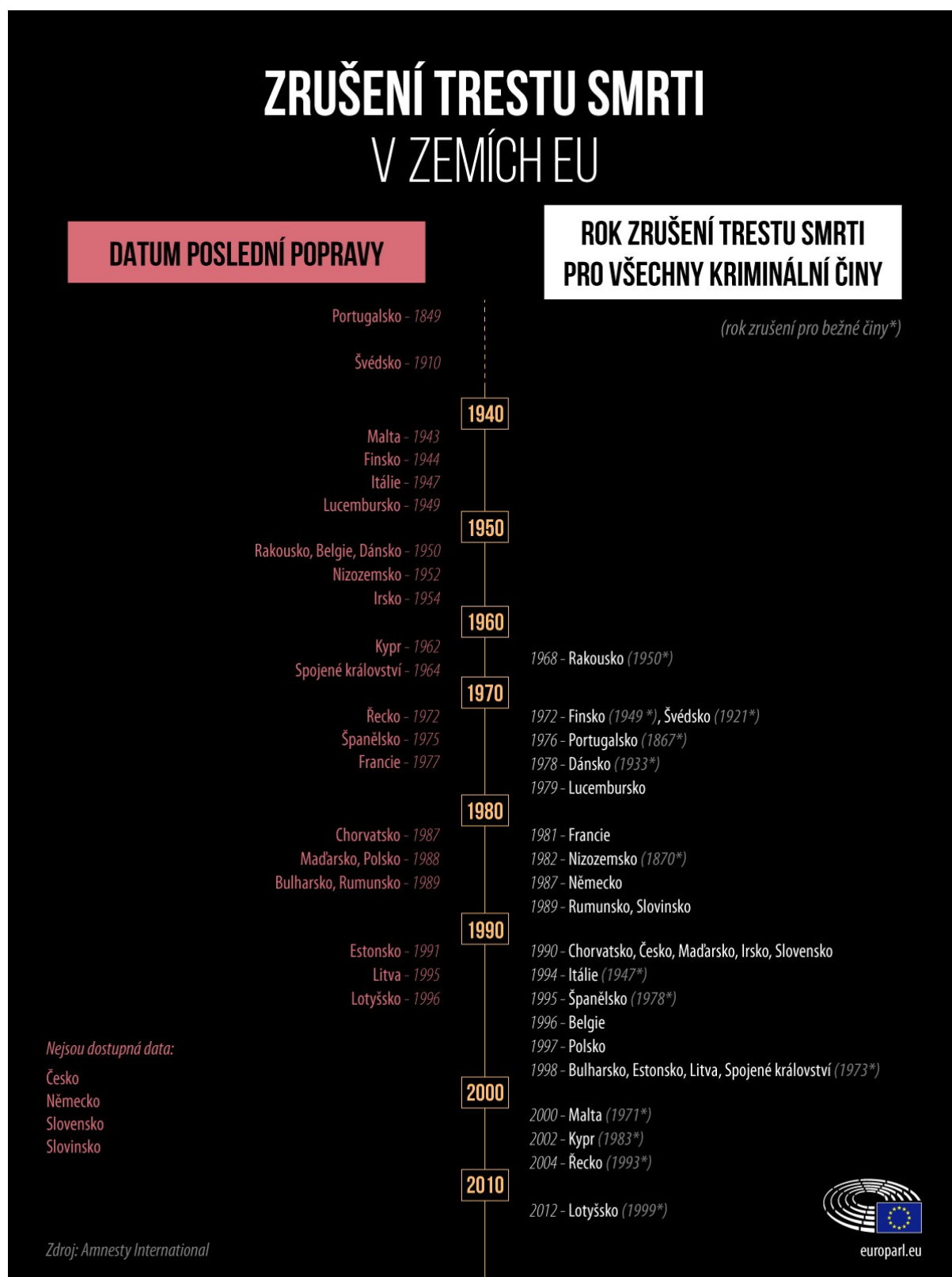
V době zahájení aktivit Amnesty International za zrušení trestu smrti v roce 1977, existovalo pouze 16 zemí, které tento trest úplně zrušily. Dnes počet těchto zemí vzrostl na 108, což představuje více než polovinu zemí světa a trend je i nadále rostoucí.

Rok 2020 se nesl ve znamení klesajících trendů, jednak v počtu vynesených rozsudků trestu smrti, a to až o 36% ve srovnání s rokem 2019, a jednak v počtu vykonaných poprav, kde došlo k poklesu o 26% ve srovnání s rokem 2019; ve srovnání s rokem 2015 se jedná o pokles o 70%. Tento výrazný pokles v roce 2020 je možno ale zčásti připsat vlivu pandemie nového koronaviru, který zřejmě způsobil prodlevy ve výkonu poprav.²⁵

²⁵ www.amnesty.cz

Zrušení trestu smrti v zemích EU ukazuje následující obrázek:

Obrázek č. 1: Zrušení trestu smrti v zemích EU

Zdroj: www.europarl.europa.eu

Posledním státem, který trest smrti zrušil, bylo Lotyšsko teprve v roce 2012, k výkonu poprav však nedochází již od poloviny 90. let minulého století. Jedinou evropskou zemí, kde se i nadále vykonává trest smrti, je Bělorusko.

2.2. Abolicionismus versus retencionismus

Jak je vidět, diskuze o zachování nebo zrušení trestu smrti probíhají již celá desetiletí a do dnešního dne není závěr úplně jednoznačný, i když probíhají důrazné snahy o jeho zrušení v celosvětovém měřítku. V průběhu procesu se tak vytvořili dva protichůdné myšlenkové tábory, retencionisté jako zastánci zachování trestu smrti, a abolicionisté jako zastánci zrušení trestu smrti. Obě strany uvádí dlouhou řadu argumentů na podporu svého myšlení. Jedná se o argumenty morální, filosofické, právní, etické i ekonomické.

Mezi hlavní argumenty retencionistů můžeme uvést hlavně silný odstrašující účinek na společnost, úplnou eliminaci zvláště nebezpečných pachatelů, jež není možné jiným způsobem napravit a resocializovat, a zabránění tak jejich recidivě, dále argument, že náhradní trest, jímž je nejčastěji trest odnětí svobody na doživotí, je v konečném důsledku z mnoha aspektů mnohem krutější než trest smrti, dále argument veřejného mínění, kde si veřejnost z důvodů již vžitých tradic, kultury či náboženských zvyklostí trest smrti vyžaduje, a v neposlední řadě rovněž argument ekonomický, a to finanční únosnost dlouholetých trestů odnětí svobody.²⁶

Naproti tomu abolicionisté zdůrazňují především zásadu humanismu, rozpor výkonu trestu smrti se základním lidským právem na život, možnost výskytu nenapravitelných justičních omylů, nebo fakt, že dle výzkumů zrušení trestu smrti nevede ke zvýšení kriminality, ba naopak, zachování trestu smrti může vést k růstu kriminality jako důsledek ztráty úcty k lidskému životu.²⁷

Má ale trest smrti opravdu odstrašující účinek na potenciální pachatele, jak je zdůrazňováno retencionisty? Tady je potřeba rozdělit pachatele na dvě skupiny, v jedné skupině pachatelé, kteří spáchali trestný čin v afektu, pod vlivem silných emocí, a tudíž svůj

²⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 15-16

²⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 15

čin neplánovali, a proto trest smrti na ně nemůže mít odstrašující vliv. Druhou skupinou jsou pachatelé, kteří svůj čin naplánovali i s vědomím existence trestu smrti, o odstrašujícím účinku tak nemůžeme mluvit. Trest smrti je přitom tak závažným trestem, že můžeme předpokládat, že každá osoba, která je trestně odpovědná dle zákonů dané země, je s existencí tohoto trestu obeznámena. I Cesare Beccaria ve své eseji O zločinech a trestech vyjádřil, že účinek doživotního trestu odnětí svobody může mít v konečném důsledku mnohem vyšší odstrašující účinek. Navíc provedené výzkumy ukazují, že nelze jednoznačně prokázat příčinnou souvislost mezi zrušením nebo znovuzavedením trestu smrti a změnami v míře páchaní závažné trestné činnosti.

Jak ukazuje graf níže, dle zveřejněných statistik Federálního úřadu pro vyšetřování USA (FBI Uniform Crime Reports)²⁸, je míra vražd v rozmezí posledních téměř 20 let ve státech bez trestu smrti dokonce nižší než ve státech, které trest smrti uzákoněn mají. I z tohoto pohledu tudíž nemůžeme plně poukazovat na odstrašující účinek trestu smrti.²⁹

(Vysvětlivka k tabulce níže: Míry vražd byly vypočítané vydělením celkového počtu vražd celkovou populací ve státech s trestem smrti, respektive bez trestu smrti, a vynásobením čísla 100 000. Procentní vyjádření míry vražd tak ukazuje počet vražd na 100 000 obyvatel.)

(Překlad:

Murder Rates in Death Penalty and Non-Death Penalty States = Míra vražd ve státech s trestem smrti a bez trestu smrti

Murder Rate = Míra vražd

Death Penalty Status = Status trestu smrti (červeně státy s trestem smrti, modře státy bez trestu smrti)

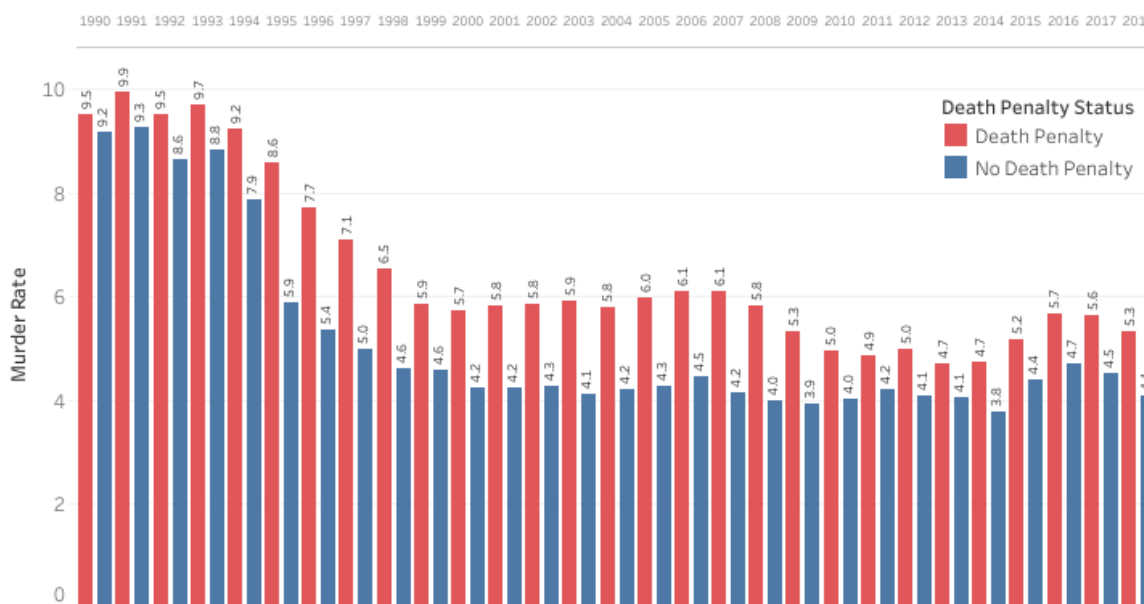
²⁸ crime-data-explorer.app.cloud.gov

²⁹ deathpenaltyinfo.org

Graf č. 1: Míra vražd ve státech USA s trestem smrti a státech USA bez trestu smrti

Murder Rates in Death Penalty and Non-Death Penalty States

Zdroj: <https://deathpenaltyinfo.org>

Podobné závěry je možné dovodit i z policejních statistik vývoje vražd v Československu a posléze v České republice v letech 1974 – 2020, které rovněž nepotvrzují argument odstrašujícího účinku trestu smrti, který byl v ČR zrušen v polovině roku 1990. Ke značnému nárůstu kriminality došlo v 1. pololetí roku 1990, kdy trest smrti ještě zrušen nebyl. V následujících obdobích byl trend střídavě rostoucí a klesající, není tedy možno z toho usuzovat, že zrušení trestu smrti mělo výraznější vliv na kriminalitu.³⁰

Tabulka č. 1: Vývoj vražd v Československu v letech 1974 – 1980

Rok	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Počet stíhaných skutků	151	137	114	101	120	130	124

Zdroj: MAREŠOVÁ, Alena, CEJP, Martin, MARTINKOVÁ, Milada, SCHEINOST, Miroslav, VLACH, Jiří. *Analýza trendů kriminality v roce 2010*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

³⁰NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 16

Tabulka č. 2: Vývoj vražd v Československu v letech 1981 - 1988

Rok	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Počet stíhaných skutků	135	161	173	147	142	129	139	100

Zdroj: MAREŠOVÁ, Alena, CEJP, Martin, MARTINKOVÁ, Milada, SCHEINOST, Miroslav, VLACH, Jiří. *Analýza trendů kriminality v roce 2010*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

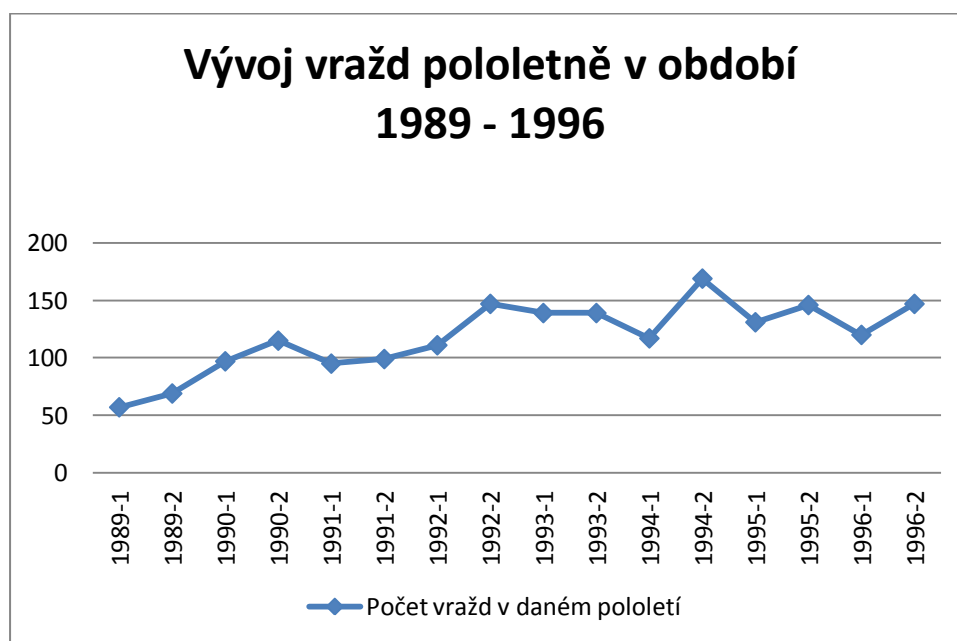
Tabulka č. 3: Vývoj vražd v ČR v letech 1989 - 1996

Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Počet stíhaných skutků	126	212	194	258	278	286	277	267
1.pololetí	57	97	95	111	139	117	131	120
2.pololetí	69	115	99	147	139	169	146	147

Zdroj: NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 16

Statistiky Českého statistického úřadu dostupné online na www.czso.cz

Graf č. 2: Vývoj vražd v ČR pololetně v období 1989 - 1996

Tabulka č. 4: Vývoj vražd v ČR v letech 1997 - 2008

Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet stíhaných skutků	291	313	265	279	234	234	232	227	186	231	196	202

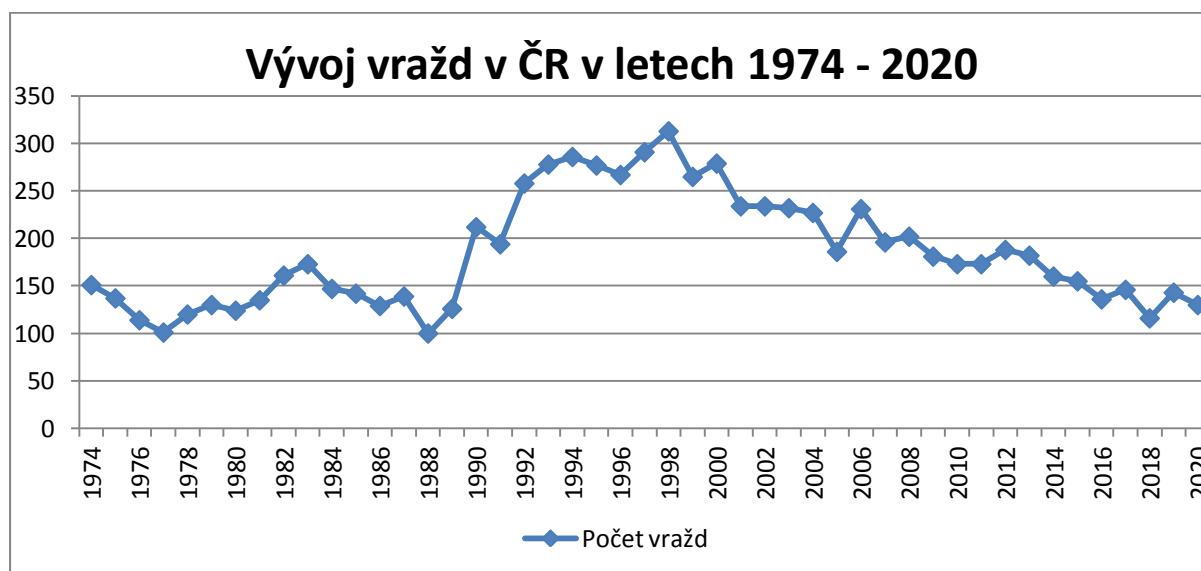
Zdroj: NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 16

Tabulka č. 5: Vývoj vražd v ČR v letech 2009 - 2020

Rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Počet stíhaných skutků	181	173	173	188	182	160	155	136	146	116	143	130

Zdroj: Statistické přehledy Policie ČR dostupné online na: www.policie.cz

Graf č. 3: Vývoj vražd v ČR v letech 1974 - 2020

Výše uvedené statistiky páchaní násilného trestného činu vraždy ukazují trend za poměrně dlouhé období 46 let. Jak je vidět, období let 1974 – 1989 ukazuje relativně stálý trend, po roce 1990 přichází značný nárůst. K prudkému nárůstu došlo ale v celkové registrované kriminalitě, hlavně hospodářské, nejedná se pouze o nárůst počtu vražd.

Toto bylo způsobeno spíše změnami v politické a ekonomické situaci ČR, než z důvodu zrušení trestu smrti.

Příčin bylo hned několik, a to především přechod od totalitního režimu ke svobodné demokratické společnosti, přechod od centrálně plánované ekonomiky k tržnímu systému, změny v etických a morálních hodnotách společnosti, oslabení institucionální či jakékoli neformální kontroly společnosti, zvýšená migrace spojená s uvolněním režimu hranic, nestabilita a nepřehlednost právních předpisů, snížení tzv. „kriminální citlivosti“ občanů spojené s neochotou jednotlivců oznamovat trestné činy a nízkou objasněností registrované kriminality, či v neposlední řadě vstup silných populačních ročníků z let 1973 – 1978 do mladé dospělosti právě v kriminálně exponovaném období po roce 1989.³¹

Dalším argumentem retencionistů podporujícím zachování trestu smrti je úplná eliminace nejnebezpečnějších pachatelů ze společnosti a s tím spojené snížení nákladů vynakládaných na dlouholeté tresty odnětí svobody. Ani tyto argumenty ale nejsou plně relevantní. Výkon trestu odnětí svobody na doživotí, což je nejčastější alternativa k trestu smrti, se až na výjimky vykonává ve věznicích se zvýšenou ostrahou. Statistiky útěků vězňů z výkonu trestu odnětí svobody poukazují na fakt, že se jedná o dostatečně efektivní alternativu k trestu smrti, jelikož v období 1994 – 2010 došlo pouze k 6 útěkům.³²

Co se týče srovnání nákladů na výkon trestu smrti a výkon dlouholetých trestů odnětí svobody, ani tento argument plně nepodporuje myšlenku zachování trestu smrti, jelikož výzkumy provedené především v USA poukazují na to, že náklady na výkon trestu smrti dosahují mnohokrát i milionové částky, které by jinak pokryly i doživotní tresty odnětí svobody. Výsledky vybraných studií ukazují následující:

- Ve státě Oklahoma stojí soudní řízení s trestem smrti 3,2x více než jiné soudní řízení. (Studie provedená Peterem A. Collinsem, Matthewem J. Hickmanem, a Robertem C. Boruchowitzem za podpory výzkumu Alexy D. O'Briena, pro Komisi pro kontrolu trestu smrti v Oklahomě, 2017).

³¹ Inovace bakalářského studijního oboru Speciální edukace bezpečnostních složek a navazujícího magisterského studijního oboru. Aplikovaná sportovní edukace bezpečnostních složek

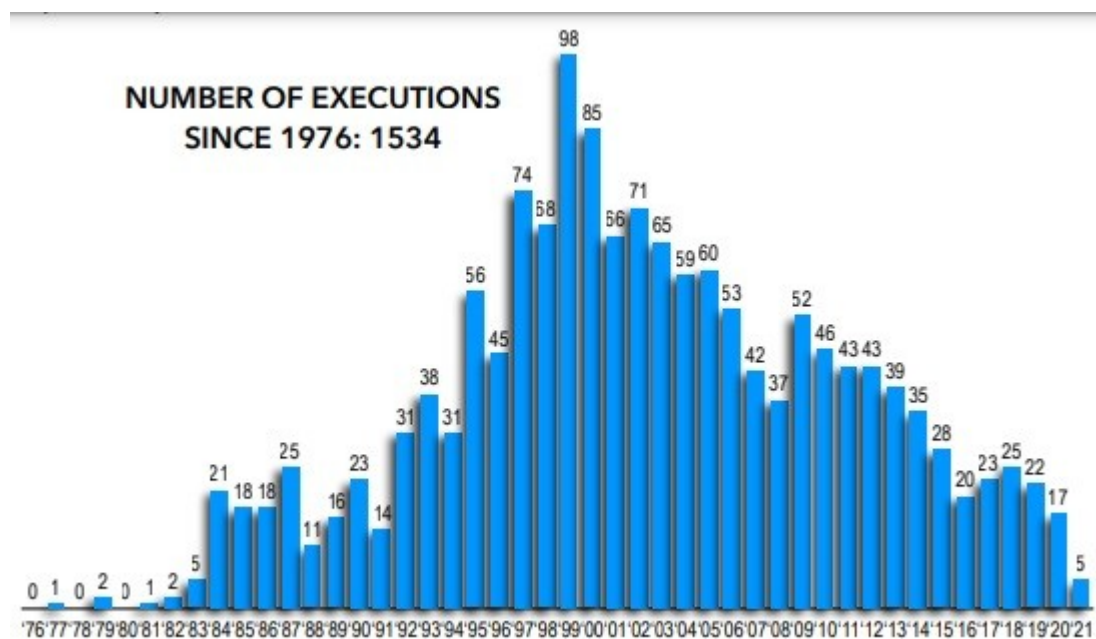
³² NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 18

- Náklady na obhajobu odsouzeného k trestu smrti ve státě Kansas činily v průměru přibližně 400 000 USD, ve srovnání se 100 000 USD na případy, kdy nehrozil trest smrti. (Kansas Judicial Council, 2014).
- Studie v Kalifornii odhalila, že náklady na trest smrti ve státě od roku 1978 přesáhly 4 miliardy USD. Studie zahrnovala náklady na soudní řízení, přípravné řízení, náklady na odvolání a náklady na uvěznění v cele smrti. (Alarcon & Mitchell, 2011).
- Výkon trestu smrti stojí stát Florida ročně o 51 milionů USD více, než kolik by stálo potrestání všech vrahů prvního stupně doživotním vězením bez podmíněného propuštění. Na základě 44 poprav, které Florida provedla od roku 1976, to představuje náklady 24 milionů USD za každou popravu. (Palm Beach Post, 4. ledna 2000).
- Nejkomplexnější studie v zemi zjistila, že výkon jediné popravy stojí stát Severní Karolína 2,16 milionu USD, což je daleko více než náklady na doživotní vězení. Většina těchto nákladů se vztahuje k řízení před soudem. (Duke University, květen 1993).
- V Texasu stojí soudní řízení s trestem smrti v průměru 2,3 milionu USD, což je zhruba trojnásobek nákladů na uvěznění odsouzeného v samostatné cele s nejvyšší úrovní zabezpečení po dobu 40 let. (Dallas Morning News, 8. března 1992).³³

Do protikladu je pak potřeba postavit i jeden z nejvýznamnějších argumentů abolicionistů, a to nebezpečí justičních omylů. Jak ukazuje graf níže, v letech 1976 – 2021 bylo v USA provedeno 1 534 poprav, přičemž rostoucí trend proběhl v letech 1984 – 1999, od roku 2000 dodnes je trend až na výjimky klesající. 27 států přitom trest smrti ve svých předpisech uzákoněn má a 23 států nemá.

³³ deathpenaltyinfo.org

Graf č. 4: Počet poprav uskutečněných v USA od roku 1976

Zdroj: *deathpenaltyinfo.org*

Počet rozsudků smrti vynesných v USA za jednotlivé roky v období 1999 - 2020 znázorňuje následující tabulka:

Tabulka č. 6: Počty rozsudků smrti vynesných v USA v období let 1999 – 2020

DEATH SENTENCING																						
295 death sentences were imposed in the U.S. in 1998. The number of death sentences per year has dropped dramatically since then.																						
Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sentences	279	223	153	166	151	138	140	123	126	120	118	114	85	82	83	74	49	31	39	43	34	18

Source: Bureau of Justice Statistics: "Capital Punishment, 2013." 2014 - 2018 figure from DPIC research.

Zdroj: *deathpenaltyinfo.org*

(Překlad:

Year = Rok

Sentences = Počet vynesných rozsudků smrti)

V roce 1998 bylo vyneseno až 295 rozsudků smrti. Po roce 1998 jejich počet drasticky klesl až na 18 rozsudků v roce 2020.

Dle Informačního centra trestu smrti v USA (Death Penalty Information Center), které se zabývá monitorováním a řešením problematiky trestu smrti, je dle provedených výzkumů nebezpečí justičních omylů znepokojivě vysoké. Z tisíců přezkoumávaných rozsudků ve 34 státech, v téměř sedmi případech z deseti musela být nařízená obnova řízení, což si vyžádalo 2 370 nových soudních řízení. V případech, jejichž výsledky jsou známy, vyšlo najevo, že až 82% odsouzených si trest smrti nezasloužilo, 7% jich bylo dokonce nevinných. Proces trval v průměru devět let. Většina rozsudků smrti je tak shledávána příliš chybnou na to, aby mohl být trest vykonán. Jeden z dvaceti vězňů v cele smrti je později shledán nevinným. Od roku 1973 tak bylo z cely smrti osvobozeno 185 lidí, ve dvou případech došlo k osvobození nespravedlivě odsouzeného až po 43 letech.³⁴

Posledním argumentem retencionistů je tvrzení, že doživotní trest odnětí svobody je pro mnoho pachatelů z psychologického hlediska mnohem krutější alternativou k samotnému trestu smrti. Je známa petice tři sta deseti italských vězňů žádající prezidenta Italské republiky Giorgia Napolitana o umožnění odsouzení k trestu smrti. Mezi autory petice byli i příslušníci teroristických organizací, mafiáni, vrahové soudců či novinářů. V dopise vyjádřili „jak je doživotní trest odnětí svobody horší než smrt, kdy nejsou zabiti, ale ponechání dlouze umírat ve vězení“.³⁵ V tomto ohledu je samozřejmě potřebné vhodně upravit podmínky výkonu doživotního trestu odnětí svobody tak, aby nepůsobil na odsouzeného nadměru mučivě či trýznivě. Druhým možným řešením této problematiky je nahrazení trestu smrti trestem odnětí svobody s konkrétní výměrou trestu.³⁶

2.3. Trest smrti a abolicionismus v České republice

Na historickém území České republiky patřil trest smrti k běžně užívaným po dlouhá staletí. Zrušen byl na velice krátký čas v roce 1787 za vlády Josefa II. Všeobecným zákoníkem o zločinech a trestech na ně, který byl ovlivněn osvícenskou filosofií. Tento zákoník zrušil staré feudální tresty a trest smrti byl ponechán pouze pro řízení vedená v době výjimečného stavu. Poprvé rovněž plně uplatnil zásadu *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. Již v roce 1795 byl ale trest smrti znovu zaveden pro velezradu nebo pokus o ni.³⁷

³⁴ deathpenaltyinfo.org

³⁵ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 8

³⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 17

³⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4, s. 191-195

Dále byl součástí rakouských kodifikací trestního práva z let 1803 a 1852, které platily až do roku 1950. Dle kodifikace z roku 1852 (tzv. Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 ř. z.) hrozil trest smrti za dokonanou vraždu, loupežné zabití, zlomyslné poškození cizího majetku s následkem smrti, vzpouru v době stanného práva a žhářství s následkem smrti.³⁸

Po vzniku samostatného československého státu v roce 1918, byl trest smrti převzat z rakouského trestního zákoníku z roku 1852 a i v následujících úpravách zůstal zachován až do roku 1990. Jeho důrazným odpůrcem byl i první československý prezident T. G. Masaryk, který v letech 1919 – 1935 udělil milost odsouzeným k trestu smrti ve 417 případech. V pozdějším období první republiky zákon č. 91/1934 Sb. uzákonil v případě polehčujících okolností možnost uložit místo trestu smrti trest těžkého žaláře buď na doživotí, nebo v rozmezí od 15 do 30 let.³⁹

V době druhé světové války a okupace došlo k ráznému zvratu a tresty smrti byly vykonávány denně gilotinou v německých Drážďanech, Berlíně, Mnichově či Vídni. Později byla zřízena sekýrárna i v Praze na Pankráci.⁴⁰

V poválečné době byly tresty smrti vykonávány v souvislosti s tzv. retribučními normami. Mimořádné lidové soudy, které byly ve své podstatě stanné soudy, stíhaly a trestaly osoby za spolupráci s okupačním režimem, spáchané zločiny proti lidskosti a provinění proti zásadám mezinárodního práva při vedení války. Mimořádně byl uplatňován princip retroaktivity. Činnost těchto lidových soudů upravoval tzv. velký retribuční dekret (dekret prezidenta republiky č. 16 ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech). Řízení před těmito soudy bylo ústní, veřejné, nesmělo trvat více než tři dny a trest smrti se vykonával do dvou hodin po vynesení rozsudku. Častokrát byl tento způsob soudnictví zneužíván k vyřizování osobních účtů a likvidaci nepohodlných osob.⁴¹

³⁸LIŠKA, Otakar. *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR, 2006. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). ISBN 80-86621-09-x, s. 15

³⁹LIŠKA, *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*, s. 15-16

⁴⁰LIŠKA, *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*, s. 17

⁴¹LIŠKA, *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*, s. 18-21

Po únoru 1948 byly rozsudky smrti vynášeny hlavně v kauzách justičních vražd a politických procesů, které byly mnohokrát zinscenované. Tyto politické vraždy sloužily hlavně k likvidaci politických protivníků a k zastrašování veřejnosti (známý případ Milady Horákové). Trest smrti byl vykonáván oběšením či zastřelením. V roce 1956 byly pak zrušeny některé skutkové podstaty trestných činů, za které hrozil trest smrti a později téhož roku byla zavedena fakultativnost trestu smrti a povinnost přezkumu každého rozsudku smrti. V roce 1961 sice počet skutkových podstat znova vzrostl, ale trest smrti byl prohlášen za výjimečný a fakultativní a byly stanoveny přísné podmínky pro jeho uložení: mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu, nemožnost nápravy pachatele trestem odnětí svobody a naléhavý zájem na ochraně společnosti. V roce 1973 byla k trestu smrti zavedena alternativa uložení trestu odnětí svobody na 15 až 25 let. Následně byl trest smrti zákonem č. 175/1990 Sb. zcela zrušen a všechny rozsudky smrti byly změněny na tresty odnětí svobody na doživotí.⁴² Zákaz trestu smrti byl následně promítnut i do ústavního pořádku, a to v čl. 6 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“).

V letech 1918 -1989 bylo v Československu popraveno 1 207 odsouzených, přičemž toto číslo nezahrnuje popravy vykonané v průběhu německé okupace (více než 1 000 lidí bylo popraveno na pražském Pankráci gilotinou). Z celkového počtu poprav bylo v letech 1945 – 1948 vykonáno až 750 (z toho 730 na základě výše zmíněných retribučních dekretů). Z politických důvodů bylo v letech 1948 – 1953 popraveno až 190 lidí. Poslední poprava byla vykonána dne 8. června 1989 v Bratislavě, kdy odsouzený dostal trest smrti za vraždu manželky a dcery.⁴³

První studie veřejného mínění na trest smrti byly prováděny již ve 20. letech minulého století, kdy se většina z 350 respondentů vyjádřila proti trestu smrti. Další výzkum proběhl v roce 1947 pod záštitou Ústavu pro výzkum veřejného mínění, nicméně pro svůj malý rozsah nepřinesl žádné relevantní výsledky, a dále v roce 1969 byla provedena Expertíza k otázce zrušení trestu smrti pro Federální shromáždění ČSSR, která měla za následek vytvoření skupiny expertů s úkolem vypracovat návrh doporučení legislativních změn týkajících se trestu smrti.⁴⁴ Provedený výzkum veřejného mínění tehdy zjistil, že až

⁴² LIŠKA, *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*, s. 22-26

⁴³ Advokátní deník, 8. Sněm ČAK, 2. května 2020

⁴⁴ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 19

85% dotázaných považuje odnětí svobody na doživotí (s možností podmíněného propuštění nebo bez) za dostatečnou alternativu k trestu smrti.⁴⁵

Výzkumem veřejného mínění českých občanů ohledně trestu smrti se zabývá Centrum pro výzkum veřejného mínění (dále jen „CVVM) Sociologického ústavu AV ČR, které provádí tyto studie pravidelně. V nejnovějším šetření postoje českých občanů k trestu smrti z května 2019 se položené otázky týkaly obecného názoru na to, zda by trest smrti v ČR měl nebo neměl existovat a míry, do jaké občané souhlasí nebo nesouhlasí s různými konkrétními výroky o trestu smrti. Studie přinesla následující výsledky:

Tabulka č. 7: Názor na ne/existenci trestu smrti v ČR v roce 2019 (v %)

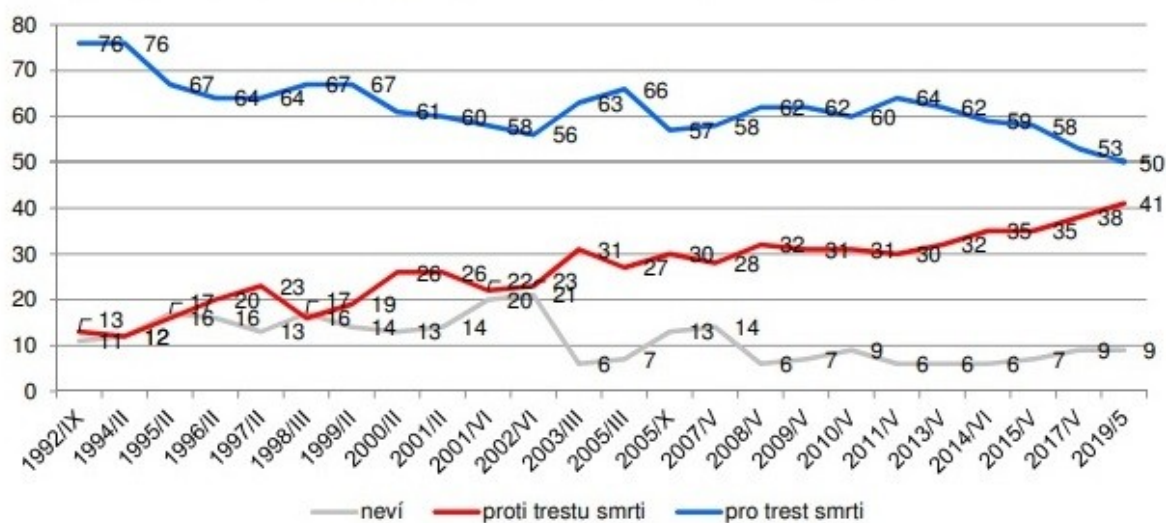
Rozhodně má existovat	19
Spíše má existovat	31
Spíše nemá existovat	26
Rozhodně nemá existovat	15
Neví	9

Zdroj: Tisková zpráva CVVM o postoji občanů k trestu smrti z května 2019

Dotázaných bylo 1 026 občanů starších 15 let. Přesná polovina respondentů s trestem smrti souhlasí, což je od roku 1992, odkdy jsou tyto studie prováděny, nejnižší podíl a pokles o 26%. Podíl nesouhlasících respondentů je rovněž prozatím nejvyšší, a to 41%, což je oproti roku 1992 více než ztrojnásobení. Vývoj názorů veřejnosti od roku 1992 ukazuje následující graf:

⁴⁵ NOVOTNÝ, O., REPÍK, B., ZAPLETAL, J., TOMIN, M., a jiní. *K problematice trestu smrti*. Expertíza k otázce zrušení trestu smrti pro FS ČSSR, Praha 1969

Graf č. 5 : Zastánci versus odpůrci trestu smrti v ČR v letech 1992 - 2019

Zdroj: Tisková zpráva CVVM o postoji občanů k trestu smrti z května 2019

Z tohoto grafu je zřejmé, že nejvyšší podíl veřejnosti (až 76%) se pro trest smrti vyjádřil v letech 1992 – 1994, od tehdy postupně klesá.

Analýza rovněž zkoumala rozdíly v postojích k trestu smrti vzhledem k socio-demografickým charakteristikám populace.

- Podíl respondentů s vysokoškolským vzděláním, kteří odpověděli, že trest smrti „rozhodně má existovat“ (činil 17%), byl rozhodně nižší než podíl respondentů s nižším dosaženým vzděláním (činil 22 – 24%).
- Pouze 15% respondentů s náboženskou orientací se vyjádřilo, že trest smrti by měl rozhodně existovat, ve srovnání s 25% podílem nevěřících respondentů.
- 25% mužů bylo rozhodně pro existenci trestu smrti, u žen pouze 17%.
- Největší rozdílnost byla zjištěna v souvislosti s volbou prezidenta, kdy až 25% voličů M. Zemana odpovědělo, že trest smrti má rozhodně existovat, ve srovnání s pouhými 10% voličů J. Drahoše. Ti, kteří nepřišli k volbám, měli názor srovnatelný s voliči M. Zemana.

V současné době je Česká republika vázána mezinárodními smlouvami o lidských právech, které zakazují trest smrti, a to Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966, a Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, její Protokol č. 6, dle kterého je možné stanovit trest smrti pouze za trestné činy spáchané v době války nebo

bezprostřední hrozby války a Protokol č. 13, který trest smrti zakazuje úplně bez jakékoliv možné výjimky.⁴⁶ Zákaz trestu smrti je dále stanoven v čl. 6 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, vyhlášené předsednictvem České národní rady ze dne 16. 12. 1992 jako součást ústavního pořádku ČR.⁴⁷

⁴⁶ HUBÁLKOVÁ, Eva. Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva : text je sestaven a uspořádán podle stavu k 1. 4. 2003. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-417-x, s. 340-342

⁴⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 20

3. HISTORIE VÝVOJE PRÁVNÍ ÚPRAVY VÝJIMEČNÉHO TRESTU V ČR A JEHO POSTAVENÍ V SYSTÉMU TRESTŮ DNES

3.1. Historie vývoje právní úpravy výjimečného trestu v ČR

Jak již bylo zmíněno výše, trest smrti byl odpradáвна univerzálním trestem mnohokrát i pro relativně „triviální“ trestné činy jako malé krádeže. Velkou změnu v pojetí trestního práva přinesla až vláda Josefa II. (1780 – 1790), když v roce 1787 vyhlásil Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně, kterým zrušil trest smrti a hlavním způsobem trestu se stalo vězení, kde se rozlišovali různé stupně žaláře: těžký žalář se zvláštním přikováním, tuhé vězení s okovy na nohou a obyčejné vězení bez okovů. Po Josefově smrti byl trest smrti znovu obnoven.⁴⁸

Nový trestní zákoník z roku 1803 ukládal za zločiny trest smrti nebo žalář, který byl rovněž dělen na tři stupně – žalář, žalář těžký a žalář nejtěžší. Jeho novela z roku 1852 změnila systém vězení, a to na dva stupně, přičemž žalář druhého stupně se vykonával v samovazbě, a dále rozlišovala žalář doživotní a dočasný, který byl přípustný nejdéle na dobu 20 let. Navíc zákon začal rozlišovat zločiny, přestupky a přečiny.⁴⁹ Podmíněné propuštění nebylo zákonem upraveno, nicméně v praxi bylo možné odsouzeného po odpykání větší části trestu omilostnit.⁵⁰ Trest odnětí svobody na doživotí se ukládal za trestné činy taxativně uvedené v zákoně, vesměs se jednalo o 9 skutkových podstat vražd, znásilnění, podvodu, žhářství, loupeže, poškození cizího majetku či způsobení nebezpečí na železnici. Zákonem z roku 1855 přibyli další skutkové podstaty proti vojenské kázni, za které bylo možno uložit i trest smrti. Později přibývali další skutkové podstaty, za něž hrozil trest odnětí svobody na doživotí, jako nebezpečné užívání třaskavin, padělání peněz a cenných papírů či skutkové podstaty chránící republiku.⁵¹

Prvním zákonem upravujícím podmíněné odsouzení a podmíněné propuštění, byl zákon č. 562/1919 z. a n., který umožňoval podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody na doživotí po odpykání 15 let trestu. Nejčastěji byl však ukládán trest odnětí svobody v rozmezí

⁴⁸ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*: vysokoškolská učebnice. 3. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976, s. 296

⁴⁹ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995. ISBN 80-85903-01-6, s. 159-160

⁵⁰ MIŘIČKA, A. *Rakouské trestní právo hmotné*. Část všeobecná. 6. vyd. Praha: Věšhrd, 1915, s. 54

⁵¹ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 42-44

10 až 20 let. Zákon z roku 1934 pak stanovil, za splnění přísných podmínek, i možnost náhrady trestu smrti trestem odnětí svobody v rozpětí 15 až 30 let nebo na doživotí. Podmíněné propuštění bylo umožněno až po 20 letech výkonu trestu. V době protektorátu Čechy a Morava byli pod německou nadvládou z trestních zákonů odstraněny jakékoliv demokratické prvky a trest smrti byl nejčastěji ukládaným trestem a okamžitě vykonatelným. Další poválečné období bylo obdobím retribučních dekretů se zpětnou účinností, upravujících stíhání a trestání nacistických zločinců a jejich pomahačů pomocí mimořádných lidových soudů.⁵²

Po 8. květnu 1945 platil i nadále trestní zákon z roku 1852, který byl nahrazen zákonem z roku 1950, který rovněž připouštěl trest smrti a trest odnětí svobody na doživotí nebo na maximálně 25 let. Vyznačoval se vysokou represí a za hlavní účel trestu stanovil zneškodnění nepřátele pracujícího lidu, zabránění pachateli v dalším páchání trestných činů, výchova pachatele k dodržování pravidel socialistického soužití a výchovné působení na ostatní členy společnosti. Trest smrti nemohl být uložen těhotným ženám a trest odnětí svobody nemohl být uložen mladistvým. Trest odnětí svobody na doživotí hrozil za trestné činy velezrady, sabotáže, vyzvědačství, vyzvědačství proti spojenci, válečného škůdnictví, válečné zrady, ublížení na zdraví ústavnímu činiteli, padělání a pozměňování platidel, obecného ohrožení v případě recidivy, vraždy, znásilnění s následkem smrti, pohlavního zneužití s následkem smrti a porušení povinnosti strážní služby za bojové situace. Podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody na doživotí bylo možné po 15 letech výkonu trestu, přičemž byla vždy stanovena zkušební doba od 2 do 10 let. Pokud se odsouzený ve zkušební době neosvědčil, mohl opětovně žádat o podmíněné propuštění teprve po vykonání dalších 15 let trestu. Zákonem z roku 1956 byl trest odnětí svobody na doživotí nahrazen trestem odnětí svobody na maximálně 25 let.⁵³

3.2. Právní úprava výjimečného trestu po roce 1961 dle TZ1961

Zákon č. 140/1961 Sb., který posléze platil až do roku 2009, upravil výjimečný trest jako trest smrti nebo odnětí svobody na maximálně 15 let, doživotní trest neznal. Trest smrti nebylo možno uložit těhotné ženě či mladistvému. Novelou z roku 1973 byl výjimečný trest

⁵² NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 46-48

⁵³ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 46-48

odnětí svobody stanoven v rozpětí 15 až 25 let. Jak již bylo zmíněno výše, v roce 1990 byl zákonem č. 175/1990 Sb., trest smrti zcela zrušen (hlavně z důvodů jeho nehumánnosti, nenapravitelnosti v případě justičních omylů, neprokazatelnosti jeho odstrašujícího účinku, či faktu, že se jedná o trest absolutní, i když neexistuje absolutní vina, jelikož každý pachatel je do určité míry vždy ovlivňován svým okolím, proto má na tomto činu v určitém smyslu svůj podíl i společnost, a v neposlední řadě argument, že trest odnětí svobody na doživotí dostatečně plní úkol ochrany společnosti před nejtěžšími zločinci) a všechny rozsudky smrti byly změněny na doživotní. Doživotní trest se tak po téměř 34 letech znovu stal součástí systému trestněprávních sankcí. Výjimečný trest byl upraven jako trest odnětí svobody od 15 do 25 let nebo na doživotí.⁵⁴

TZ1961 tak zakotvil systém trestů pravidelných (§ 27) a trestů výjimečných (§ 29), jejichž dodatečná úprava je dále obsažena v §§ 39 – 42. Výjimečnost avšak nespočívala v druhu trestu, ale jeho délce, jelikož překračovala nejvyšší přípustnou horní hranici trestní sazby, která byla stanovena na 15 let. Tímto trestem se tak mělo reagovat na mimořádně nebezpečné a ojedinělé případy pachatelů. Uložení výjimečného trestu bylo vázáno na splnění přísných podmínek, a to pachatelům, u kterých by trest odnětí svobody do 15 let nepostačoval na splnění účelu stanoveného zákonem v § 23. Dále pak trest odnětí svobody od 15 do 25 let mohl být uložen pouze za skutkové podstaty těch trestných činů, u kterých to zákon ve své zvláštní části výslovně povoloval, přičemž výjimečný trest nikdy nebyl uveden jako trest samostatný či jediný, vždy byl uveden jako alternativa k trestu odnětí svobody kratšího trvání a soud tak mohl zvolit vhodný trest na základě pečlivého zvážení všech relevantních okolností případu. Jednalo se o nezávažnější trestné činy proti republice (např. vlastizrada, rozvracení republiky), lidskosti (např. genocidium, perzekuce obyvatelstva, válečná krutost), životu a zdraví (např. vražda, ublížení na zdraví), svobodě a lidské důstojnosti (např. loupež, braní rukojmí, znásilnění, pohlavní zneužívání), obecně nebezpečné (např. ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla, zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny) či trestné činy vojenské (např. násilí vůči nadřízenému, zběhnutí).⁵⁵

⁵⁴ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 49-51

⁵⁵ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 52-54

Zákon dále mírně rozlišoval podmínky ukládání trestu odnětí svobody od 15 do 25 let a doživotního trestu. První variantu bylo možné uložit pouze za splnění alespoň jedné z následujících podmínek:

- stupeň nebezpečnosti spáchaného trestného činu byl velmi vysoký, nebo
- možnost nápravy pachatele byla obzvláště ztížena.

Do r. 1990 zákon vyžadoval splnění těchto podmínek alternativně, v letech 1990 – 2001 kumulativně, a po roku 2001 se zas vrátil k alternativnímu vymezení.

Naproti tomu, trest odnětí svobody na doživotí bylo možné uložit pouze za činy taxativně uvedené v § 29 odst. 3 TZ1961, tudíž v obecné části zákona, nikoliv v jeho zvláštní části při jednotlivých skutkových podstatách, přičemž se muselo jednat o úmyslné kvalifikované usmrcení alespoň jedné osoby; nepostačoval tak ani pokus směřující ke kvalifikovanému následku, neboť na ustanovení tohoto paragrafu se nevztahuje režim § 89 odst. 1 TZ1961, protože § 29 odst. 3 TZ1961 není součástí skutkové podstaty.⁵⁶ Jak uváděl § 29 odst. 3 TZ1961 trest odnětí svobody na doživotí bylo možné uložit pouze za trestný čin vraždy, nebo za trestný čin vlastizrady, teroru, teroristického útoku, obecného ohrožení nebo genocidia, pokud byla úmyslně zaviněna smrt jiného. Následně novela z roku 2006 přidala další skutkové podstaty ublížení na zdraví, loupeže, braní rukojmí, vydírání, znásilnění, pohlavního zneužívání, pokud byly spáchány opakovaně a pachatel byl již pro takový trestný čin potrestán (tzn. alespoň částečně již uložený trest vykonal); smrt jiného jako okolnost použití vyšší trestní sazby již nemusela být způsobena úmyslně, postačovalo zavinění z nedbalosti.⁵⁷

Možnost uložení trestu odnětí svobody na doživotí byla stanovena fakultativně, nicméně zákon stanovil nutnost kumulativního splnění 3 podmínek:

- a. stupeň nebezpečnosti trestného činu je pro společnost mimořádně vysoký vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu, k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku,
- b. uložení tohoto trestu si vyžaduje účinná ochrana společnosti, a
- c. není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody od 15 do 25 let.

⁵⁶ ŠÁMAL, Pavel, PÚRY, František, RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004. Komentované zákony (C.H. Beck). ISBN 80-7179-896-7, s. 258

⁵⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 54-56

Až novela z roku 2001 stanovila nutnost splnění podmínky uvedené v bodu a) za současného splnění alespoň jedné z podmínek uvedených v bodu b) a c).⁵⁸

Jelikož zákon vyžadoval splnění podmínky mimořádně vysoké nebezpečnosti činu pro společnost, vyvstala potřeba tento pojem definovat. Samotný zákon rozlišoval 5 stupňů nebezpečnosti činu pro společnost:

- nepatrný, resp. vyšší než nepatrný (§ 3 odst. 2 TZ1961),
- malý, resp. vyšší než malý (§ 75 TZ1961),
- menší (§ 24 TZ1961),
- velmi vysoký (§ 29 odst. 2 TZ1961),
- mimořádně vysoký (§ 29 odst. 3 písm. a) TZ1961).

Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost vyšší než nepatrný se uplatňoval jako podmínka trestní odpovědnosti, a tím také podmínka trestnosti činu, u dospělého pachatele, stupeň nebezpečnosti vyšší než malý pak u mladistvého pachatele. Další stupně se uplatňují v rovině právních následků, kdy menší stupeň je jednou z podmínek upuštění od potrestání, velmi vysoký stupeň je podmínkou uložení výjimečného trestu od 15 do 25 let a mimořádně vysoký stupeň byl jednou z podmínek uložení doživotního trestu.⁵⁹

Této problematice se posléze věnovala i judikatura Nejvyššího soudu. Jeho rozhodnutí č. 41/1976 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek zpřesnilo některé pojmy určující mimořádně vysokou nebezpečnost činu pro společnost následovně:

- *„jako zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu uvedlo vyšší míru surovosti, zákeřnosti, zvláštní lsti nebo brutality či zvrhlosti při provedení činu, než jaká bývá obvykle s takovým činem spojena, nebo zvláštní fyzické nebo duševní útrapy způsobené oběti,*
- *za zvlášť zavrženíhodnou pohnutku výše zmíněné soudní rozhodnutí uvedlo pohnutku jako ziskuchtivost, pomstychtivost, snaha parazitovat na životě jiného, bezcitnost, bezohledné sobectví, neúcta k lidskému životu či snaha vyhnout se trestnímu stíhání za jiný spáchaný trestný čin, které svědčí o morální zvrhlosti a bezcitnosti pachatele; naopak, sexuální úchytky není možné považovat za zvlášť zavrženíhodné pohnutky, jelikož jsou dány biologicky jako deviantní pudové založení pachatele bez jeho*

⁵⁸ NAVRÁTILOVÁ, Výjimečný trest, s. 56-57

⁵⁹ KALVODOVÁ, Trest odnětí svobody na doživotí, s. 59-60

zavinění, ani pohnutky, které mají podklad v přirozených citech člověka nebo ve stavu okamžitého efektu, v dlouhodobé stresové situaci, či v napětí v meziosobních vztazích,

- *za zvlášť těžký a těžko napravitelný následek soud považoval následek vyšší intenzity, nenapravitelnou nebo jen velmi obtížně napravitelnou poruchu na nejvýznamnějších zájmech chráněných tím ustanovením zákona, proti kterému byl namířen čin pachatele, jako např. usmrcení většího počtu osob, mimořádně vysokou majetkovou škodu, či vážnou a těžko napravitelnou poruchu v hospodářství“.* (viz Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 259*)⁶⁰ *Pokud však smrt jedné osoby je pojmovým znakem trestného činu, pak tento následek sám o sobě nemůže být považován za zvlášť těžký a těžko napravitelný ve smyslu požadavku uvedeného v § 29 odst. 3 písm. a) TZ1961.*

Vesměs byla však pro uložení výjimečných trestů potřebná určitá míra jistoty, že pachatele není možno napravit jiným trestem. K zjištění této míry jistoty bylo zapotřebí precizního a hlubšího zkoumání jeho předchozího života, příčin a okolností spáchání trestného činu, motivace, pohnutek, či psychologické, psychiatrické, popřípadě sexuologické zhodnocení osobnosti pachatele.⁶¹

Jelikož se u výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí jedná o nejzásadnější zásah do osobní svobody pachatele, novela č. 265/2001 Sb. stanovila možnost odsouzeného podat vždy dovolání a vyžádat si tak přezkum doživotního rozsudku (zvláštní dovolací důvod stanoven v § 265b odst. 2 TŘ). Pravděpodobně se tak jednalo o snahu zavést přezkum doživotních rozsudků podobně, jako byl stanoven přezkum trestů smrti Nejvyšším soudem Československé socialistické republiky, které byly přezkoumávány ex offio. Jelikož ale novela z roku 2001 nestanovila další přesnější podmínky podání dovolání, ani požadavky na to, jaké výroky napadeného rozhodnutí by měl dovolací soud přezkoumat, v jakém rozsahu či z jakých důvodů, zabýval se touto problematikou velký senát Nejvyššího soudu ČR, který ve svém usnesení (Usnesení Nejvyššího soudu 15 Tdo 138/2003 ze dne 27. 03. 2007) vyjádřil, že dovolání je mimořádný opravný prostředek k nápravě procesních a právních vad a nemůže v jeho rámci být tudíž posuzována vina odsouzeného. Dovolací soud se tak musí omezit

⁶⁰ FENYK, J., HÁJEK, R., STRÍŽ, I., POLÁK, P. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou.* Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-808-6, s. 301-302

⁶¹ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 57-59

pouze na posouzení toho, zda zjištěný skutkový podklad opodstatňuje právní závěr o splnění podmínek pro uložení doživotního trestu odnětí svobody. Rovněž, jako kterýkoliv jiný návrh, i tento musí obsahovat zákonné náležitosti, a to uvedení výroku, proti kterému směřuje a vad, které jsou danému rozhodnutí vytýkány.⁶²

Úprava platná do roku 2009 obsahovala rovněž podmínky podmíněného propuštění odsouzeného z doživotního výkonu trestu odnětí svobody. Podobně jako dnes, i tehdy byl zastáván názor, že žádný odsouzený by neměl vykonávat trest odnětí svobody bez určité naděje na propuštění. Bez této možnosti by se doživotní trest stal skutečně velice nehumánním „sociálním trestem smrti“ či „trestem smrti na splátky“. TZ1961 tak v posledním platném znění v roce 2009 v § 62 odst. 2 umožňoval podmíněné propuštění osoby odsouzené k doživotnímu trestu po nejméně 20 letech výkonu. Další podmínky podmíněného propuštění ale bylo potřeba hledat v dalších ustanoveních zákona, tak v § 29 odst. 1, kde bylo stanoveno, že při uložení výjimečného trestu může soud zároveň rozhodnout o tom, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává, a dále § 39a odst. 2 a 3, které si paradoxně navzájem protičili, když odst. 2 stanovoval, že soud **zpravidla** zařadí odsouzeného na doživotí do věznice se zvýšenou ostrahou a odst. 3 stanovoval, že do věznice se zvýšenou ostrahou se **vždy** zařadí pachatel odsouzený k výjimečnému trestu.⁶³

Tak či onak, jelikož pro uložení výjimečného trestu bylo striktně vyžadováno splnění podmínky mimořádné nebezpečnosti pachatele pro společnost, jeho umístění ve věznici s méně přísnou ostrahou by bylo v protikladu s podstatou a účelem samotného uloženého trestu. Z § 39b odst. 4 dále vyplývalo, že přerazení odsouzeného k výjimečnému trestu z věznice se zvýšenou ostrahou je možné teprve po vykonání 10 let trestu. Ve skutečnosti tak měl odsouzený naději na podmíněné propuštění až po vykonání 30 let trestu. Dále byl soud při podmíněném propuštění povinen stanovit zkušební dobu v rozsahu 1 až 7 let a fakultativně i přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby propuštěný vedl řádný život. Tato omezení však mohli směřovat pouze k odstranění návyků, které byly příčinou nebo podmínkou trestného činu.

⁶² NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 59-60

⁶³ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 57-58

3.3. Současná právní úprava výjimečného trestu, tj. po roce 2009, dle zákona č. 40/2009 Sb.

K významným změnám v pojetí trestního práva došlo v roce 2009, kdy vstoupil v platnost nový trestní zákon č. 40/2009 Sb. (dále jen „TZ“) s účinností od 01. 01. 2010. Jednou z významných změn bylo samotné pojetí trestného činu, kdy § 13 TZ uvádí, že trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Oproti předchozímu TZ1961 Sb. tak došlo k posunu od formálně-materiálního pojetí trestného činu k pojetí formálnímu. Nebezpečnost činu pro společnost tak již není znakem trestného činu (znak materiální), nýbrž zákon stanovuje, že se musí jednat o čin protiprávní, a zároveň musí vykazovat znaky stanovené zákonem. Jedná se o znaky **obecné** (věk – § 15 TZ váže trestní odpovědnost pachatele na dosažení patnáctého roku svého věku, přičetnost – vymezena negativně v § 16 TZ tak, že není trestně odpovědný ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, a u mladistvých pachatelů dále rozumová a mravní vyspělost – vymezena v § 5 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže – dále jen „ZSVM“) a znaky **typové**, tj. znaky skutkové podstaty trestného činu uvedené ve zvláštní části TZ.

Co se týče systematiky dělení trestných činů, § 14 TZ rozděluje trestné činy na přečiny a zločiny v závislosti na formě zavinění a trestní sazbě hrozící za spáchání daného činu. Přečiny jsou definovány jako všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let. Zločiny jsou vymezeny negativně jako všechny trestné činy, které nejsou podle zákona přečiny. Dále TZ nově vymezuje podskupinu zločinů, označenou jako zvlášť závažné zločiny, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let. Vymezení této podskupiny je velice důležité pro další objasnění možností ukládání výjimečného trestu.

Definice výjimečného trestu a podmínky jeho ukládání jsou stanoveny v § 54 TZ. Další související aspekty jsou vymezeny v ustanoveních napříč celou obecnou částí TZ:

- § 34 – promlčení trestní odpovědnosti,
- § 43 – úhrnný a souhrnný trest,
- § 52 – druhy trestů,

- § 55 – ukládání trestu odnětí svobody,
- § 56 – výkon trestu odnětí svobody,
- § 57 – přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu,
- § 59 – mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody,
- § 66 – trest propadnutí majetku,
- § 88 – podmíněně propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
- § 91 – opětovně podmíněně propuštění z výjimečného trestu,
- § 94 – promlčení výkonu trestu,
- § 105 – zahlazení odsouzení,
- § 108 – ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny.

Ustanovení § 54 TZ vymezuje výjimečný trest ve dvou variantách, jako:

- trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let (mírnější forma), a
- trest odnětí svobody na doživotí (přísnější forma).

Ve srovnání s TZ1961 tak došlo k zostření trestní represe, jelikož došlo ke změně hranic trestní sazby výjimečného trestu z 15 až 25 let na 20 až 30 let.

Podobně jako dle TZ1961, i dle tohoto TZ se nejedná o zvláštní druh trestu, nýbrž jak uvádí § 52 odst. 3 TZ pouze o zvláštní typ nepodmíněného trestu odnětí svobody. Jeho výjimečnost ve srovnání se standardním trestem odnětí svobody spočívá ve třech aspektech:

- v jeho délce, která přesahuje obecně stanovenou nejdelší dobu trestu odnětí svobody stanovenou v § 55 odst. 1 TZ na 20 let (jak uvádí zákon, tuto hranici trestní sazby je možné překročit pouze, jedná-li se o mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody dle § 59 TZ, ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny dle § 108 TZ, o případ výjimečného trestu ukládaného dle § 54 TZ nebo v případě uznání a výkonu cizozemského rozsudku, pokud tak stanoví mezinárodní smlouva, nebo pokud s tím občan ČR, který má být předán do ČR, souhlasí a jeho předání z cizího státu nelze dosáhnout jinak, dle § 124 odst. 6 zákona č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, ve znění pozdějších předpisů),

- striktní splnění všech zákonem stanovených podmínek pro jeho uložení (příčemž standardní trest odnětí svobody je naproti tomu univerzálním druhem trestu a je možné jej uložit za jakýkoliv trestný čin),
- zvláštní podmínky možnosti podmíněného propuštění, které jsou pro případ výjimečného trestu ztížené (nezapočítávání doby výkonu trestu odnětí svobody na doživotí ve věznicí se zvýšenou ostrahou do doby výkonu trestu pro účely podmíněného propuštění dle § 54 odst. 4 TZ), a
- obligatorní zařazení odsouzeného na doživotí do věznicí se zvýšenou ostrahou (u standardního trestu odnětí svobody má soud možnost volby mezi věznicí s ostrahou nebo zvýšenou ostrahou).⁶⁴

Základními, a zcela stěžejními, podmínkami pro uložení výjimečného trestu je, že tento může být uložen pouze za zvlášť závažný zločin, jak vymezen výše, u něhož to TZ výslovně dovoluje. Tyto podmínky zákon stanovuje kumulativně, a jejichž splnění je tudíž vyžadováno současně. V tomto ohledu pak mezi oběma varianty výjimečného trestu nastává určitý rozdíl, co se týče vyjádření „dovolenosti“ jeho uložení v zákoně. Jednotlivé skutkové podstaty trestných činů, uvedené ve zvláštní části TZ, totiž uvádějí ve svých kvalifikovaných skutkových podstatách možnost uložení výjimečného trestu (tudíž trest odnětí svobody nad 20 do 30 let nebo na doživotí). Pro uložení doživotního trestu ale zákon v obecné části v § 54 odst. 3 taxativně uvádí skutkové podstaty trestných činů, za něž je možno uložit doživotní trest. Z toho nám tudíž vyplývá, že skutkové podstaty trestných činů uvedené ve zvláštní části TZ, které uvádějí možnost uložení výjimečného trestu neobsažené v § 54 odst. 3 TZ, tak ve své podstatě umožňují pouze uložení první varianty výjimečného trestu, a to omezené na sazbu od 20 do 30 let.

Další dodatečné podmínky, jež je nutné dodržet pro uložení výjimečného trestu, jsou uvedeny zvlášť pro obě jeho varianty:

- v § 54 odst. 2 TZ pro mírnější variantu, tj. trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, a
- v § 54 odst. 3 TZ pro přísnější variantu, tj. trest odnětí svobody na doživotí.

⁶⁴ Draščík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015, s. 433-434

3.3.1. Podmínky ukládání výjimečného trestu dle § 54 odst. 2 TZ nad 20 až do 30 let

Pro uložení výjimečného trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let dle § 54 odst. 2 TZ zákon obligatorně vyžaduje splnění alespoň jedné z následujících alternativních podmínek:

- a) jedná se o zvlášť závažný zločin, jehož závažnost je velmi vysoká, nebo
- b) možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížená.

Vysoká (a mimořádně vysoká) závažnost zvlášť závažného zločinu se posuzuje především s ohledem na konkrétní okolnosti každého případu podle obecných hledisek uvedených v ust. § 39 odst. 2 TZ. V úvahu tak bude brán především způsob provedení činu, pohnutka pachatele, význam dotčeného zájmu, či další konkrétní okolnosti spáchání trestného činu, které ve svém souhrnu umožní učinit závěr, že daný čin je i v rámci kategorie zvlášť závažného zločinu z pohledu intenzity daných okolností mnohem závažnější než jiné běžně se vyskytující případy. Tuto podmínku pro uložení výjimečného trestu ale zákon nespojuje s povahou daného trestného činu, tzn. není rozhodné, jestli jde o násilný nebo třeba majetkový trestný čin.⁶⁵ Interpretaci těchto pojmů se věnuje i soudní judikatura. Lze zmínit např. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky 8 Tdo 671/2012 v případě zvlášť závažného zločinu těžkého ublížení na zdraví podle § 145 odst. 1, 3 TZ, kde soud uvedl následovně:

„Vysoká závažnost zvlášť závažného zločinu se mimo jiné odvíjí od neodčinitelného účinku v podobě smrti poškozeného, v brutálním způsobu provedení činu a v banální pohnutce, která pachatele vedla k jeho spáchání. Bez významu není ani netečnost pachatele k následkům jeho protiprávního činu. Druhé alternativní hledisko spočívající ve ztížené možnosti nápravy obviněného musí vyplývat ze závěrů znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví psychologie. Zpravidla se jedná o pachatele s takovou dissociální poruchou osobnosti, která podstatně snižuje pravděpodobnost resocializačních účinků.“

Posuzování míry závažnosti zvlášť závažného zločinu v případě pokusu zločinu vraždy se věnoval Ústavní soud v nálezu č. III. ÚS 1250/12, kde zkoumal, jestli je závažnost spáchaného pokusu o vraždu dostatečně vysoká na to, aby bylo možné uložit výjimečný trest dle § 54 odst. 2 TZ. Z nálezu vybírám následující konstatování:

⁶⁵ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 435

„Uložení výjimečného trestu musí být podloženo zcela mimořádnými a náležitě zdůvodněnými okolnostmi. Zákonné podmínky aplikace institutu výjimečného trestu je nutno interpretovat restriktivně. O uložení výjimečného trestu lze uvažovat pouze tehdy, pokud se spáchaný skutek svými charakteristikami velmi výrazně odchyluje od typických jednání, subsumovatelných pod skutkovou podstatu některého ze zvlášť závažných zločinů. Znak "velmi vysoké závažnosti", jako podmínka pro uložení výjimečného trestu podle § 54 TZ, není zpravidla dán v případech, kdy nedojde k dokonání trestného činu, nýbrž skutek je ukončen ve stadiu přípravy nebo pokusu; typová závažnost přípravy a pokusu trestného činu je vždy nižší než je tomu u dokonání trestného činu a zpravidla nedosahuje stupně, vyžadovaného pro uložení výjimečného trestu. Nedostatek následku snižuje stupeň škodlivosti pokusu oproti dokonání trestného činu a újma, způsobená pokusem trestného činu na individuálních právech poškozeného a na společenských zájmech, je vždy menší, než je tomu u dokonání trestného činu. V tomto ohledu proto Ústavní soud spatřuje přepínání trestní represe. Princip proporcionality mezi utrpěnou újmou a ukládanou sankcí si totiž vyžaduje, aby trest ukládaný za pokus byl zásadně nižší, než za dokonání činu. Fakt, že pachatel pokusem trestného činu způsobí menší škodlivý následek, než jaký je jinak obvyklý u dokonání trestných činů téže skutkové podstaty, je tak třeba posoudit jako polehčující okolnost podle ust. § 41 písm. i) TZ.“

Při posuzování míry závažnosti spáchaného zvlášť závažného zločinu je tak pro možnost uložení výjimečného trestu potřeba zohlednit všechny konkrétní okolnosti, za nichž byl zločin spáchán, včetně vývojového stadia, do kterého trestný čin dospěl. V případě pokusu je proto nutné dále zkoumat i to, zda-li pachatel dobrovolně upustil od dalšího jednání směřujícího k dokonání trestného činu (co by v konečném důsledku mohlo představovat snížení míry závažnosti trestného činu a případné vyloučení možnosti uložit výjimečný trest) nebo se jedná o tzv. o nezpůsobilý pokus, který by míru závažnosti trestného činu pravděpodobně nesnížil.

V podmínce obzvláště ztížené možnosti nápravy pachatele bude soud přihlížet zejména ke kriminální minulosti pachatele a jeho současné osobnostní charakteristice. Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 46/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek není možné vyloučit obzvláště ztíženou možnost nápravy pachatele pouze na podkladě zjištění, že pachatel dosud nebyl ve výkonu trestu odnětí svobody a před spáchaním posuzovaného trestného činu mu byly ukládány toliko sankce nespojené s přímým výkonem trestu odnětí svobody. V takovém

případě je soud povinen osobnost pachatele zkoumat na základě komplexního zhodnocení, zda neexistují jiné podstatné okolnosti, které uvedenou podmínku pro uložení výjimečného trestu nad 20 až do 30 let přesvědčivě splňují.⁶⁶

3.3.2. Podmínky ukládání výjimečného trestu dle § 54 odst. 3 TZ na doživotí

§ 54 odst. 3 TZ uvádí, že uložení doživotního trestu je možné v případě, že se jedná o taxativně vyjmenovaný trestný čin, při jehož spáchání pachatel úmyslně zavinil smrt jiného člověka, a současně s tím platí, že:

- a) takový zvlášť závažný zločin je **mimořádně závažný** vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku, a
- b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let.

V případě ukládání doživotní varianty výjimečného trestu se tak jedná o další zpřísněné podmínky. Tento trest je dle zákonné dikce možno uložit pouze při kvalifikovaném úmyslném zavinění smrti jiného, přičemž k úmrtí jiné osoby musí skutečně dojít v důsledku činu pachatele, nepostačuje pouhý pokus nebo příprava směřující ke způsobení smrti.⁶⁷ § 54 odst. 3 TZ není součástí skutkové podstaty konkrétního trestného činu, proto se na něj nevztahuje obecné ustanovení § 111 TZ, které za trestní čin rozumí též přípravu, pokus, organizátorství, návod a pomoc. Musí tak dojít k dokonání trestného činu, či alespoň k dokonání činu jen z části, za předpokladu, že dokonáním činem jsou splněny všechny další podmínky stanovené zákonem.⁶⁸

Kromě podmínky úmyslného zavinění smrti jiného, zákon pro možnost uložení doživotního trestu dále vyžaduje splnění podmínek stanovených v § 54 odst. 3 písm. a) a v písm. b) kumulativně, přičemž pod písm. b) uvádí další dvě alternativní podmínky.

⁶⁶ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 439

⁶⁷ srov. rozbor nálezu Ústavního soudu č. III. ÚS 1250/12, s. 38-39 této diplomové práce

⁶⁸ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vyd.* V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře, s. 739

Podmínka pod písm. a) vyžaduje, aby se jednalo o mimořádně závažný zvlášť závažný zločin, přičemž mimořádnou závažnost je možné dovodit ze tří taxativně vyjmenovaných skutečností:

- zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu,
- zvlášť zavrženíhodná pohnutka, nebo
- zvlášť těžký a těžko napravitelný následek činu.

Bližšímu vymezení těchto pojmů můžeme nalézt v judikatuře Nejvyššího soudu; viz. výše zmiňované rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 41/1976 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek – uvedené na straně č. 32 - 33 této diplomové práce, dále rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 16/1986 nebo rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 37/2005 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Podmínka stanovená v § 54 odst. 3 písm. b) TZ stanovující, že trest odnětí svobody na doživotí je možné uložit pouze tehdy, kdy si to vyžaduje účinná ochrana společnosti, je odrazem principu generální prevence. Může se tak jednat o případy organizovaného zločinu, teroristických útoků, nebo rozšíření zvlášť závažných zločinů, které vyvolaly hluboké znepokojení široké veřejnosti.⁶⁹ Z judikatury je možné uvést např. rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 23/1975 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, kdy soud rozhodl, že tato podmínka účinné ochrany společnosti je splněna a trest odnětí svobody na doživotí je možné uložit v případě pachatele, který se snaží zbavit své oběti jako svědka své trestné činnosti pohlavního zneužívání nebo znásilnění dítěte, i za cenu jeho vraždy, jelikož život dětí je tak vystaven objektivně existujícímu zvýšenému nebezpečí a ochranu společnosti tak není možné dosáhnout jiným mírnějším trestem.⁷⁰

Podmínka stanovená v § 54 odst. 3 písm. b) TZ spočívající v domnělé nenapravitelnosti pachatele uložením trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let, vyjadřuje nutnost vyloučit nejdříve možnost nápravy pachatele uložením mírnější varianty výjimečného trestu. Trest odnětí svobody na doživotí je tak možno považovat za subsidiární k trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let. Závěr o samotné nenapravitelnosti pachatele je však nutné dovodit ze

⁶⁹ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 437

⁷⁰ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 438

všestranného zhodnocení osobnosti pachatele. V této podmínce zákon zohledňuje princip individuální prevence.⁷¹

V souhrnu tak podmínky stanovené v § 54 odst. 3 písm. b) TZ vyjadřují zásadu, že trest odnětí svobody na doživotí je možné uložit pouze tehdy, pokud účel trestu z hlediska generální nebo individuální prevence není možné zabezpečit jinými prostředky. Splnění těchto podmínek si však vyžaduje rozumnou jistotu, že pachatel je trestem nepřevychovatelný, a ne naopak, nedostatek jistoty, že pachatel se jiným druhem trestu napraví. Při úvahách o možnostech resocializace pachatele musí soud zvážit i možnosti léčebných opatření uskutečňovaných v rámci výkonu trestu odnětí svobody (extrakt z rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 61/1971-III Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek).⁷²

Splněním podmínek stanovených v § 54 odst. 3 písm. a) a písm. b) TZ se zabýval i Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí č. 6 Tdo 1553/2016 ze dne 30. ledna 2018 v kauze výroby a distribuce směsi obsahující metylalkohol a etanol, přičemž takto vyrobená a nekontrolovatelně šířená směs byla způsobila usmrtit nebo způsobit vážnou intoxikaci až 158 000 lidí přinejmenším na celém území České republiky. Obvinění byli uznáni vinnými ze zvlášť závažného zločinu obecného ohrožení podle § 272 TZ a byl jim uložen výjimečný trest odnětí svobody na doživotí. V dovolání podaném k Nejvyššímu soudu jeden z odsouzených namítl nepřiměřenost uloženého trestu doživotí, jenž v jeho případě neplní účel především chránit společnost „represivní složkou individuální a generální prevencí“, jelikož není naplněna potřeba, aby trest byl spravedlivý, adekvátní a neodvratný. V tomto směru poukázal na závěry soudního znalce, podle nichž není jakákoliv resocializace obviněného nutná a již i krátký výkon trestu odnětí svobody by působil sám o sobě dostatečným nápravným účinkem. Dále dodal, že soud neměl jedinou indicii k tomu, aby nemohl uložit mírnější trest, který by pro něho byl v budoucnu rozhodně silnější motivací k vedení řádného života než trest doživotí, který vedení řádného života prakticky vylučuje.

Nejvyšší soud tady opětovně zdůraznil, že zákonná podmínka pro uložení trestu odnětí svobody na doživotí spočívající v „nezbytné ochraně společnosti“ vyjadřuje požadavek generální, nikoliv individuální prevence. Pokud tedy obviněný poukazuje na závěry znaleckých posudků z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, specializace klinická

⁷¹ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 437

⁷² Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 437-438

psychologie, podle nichž jeho resocializace není nutná, tak taková skutečnost by mohla mít relevanci pouze ve vztahu k druhé alternativní podmínce pro uložení trestu odnětí svobody na doživotí vymezené v § 54 odst. 3 písm. b) TZ (která stanoví, že „není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let“), nikoliv však k alternativě v podobě „nezbytné ochrany společnosti“, která byla v případě obviněných dána.

V dané kauze byla následně podána i stížnost k Ústavnímu soudu, ve které stěžovatel namítl, že postup vedení trestního řízení směřoval od počátku k tomu, aby soudy uložili co nejpřísnější trest, přičemž tímto bylo bezpochyby ovlivněno samotné dokazování ve věci; a dále, že při ukládání trestu nebylo přihlédnuto k osobnosti stěžovatele, jeho osobním, rodinným, majetkovým a jiným poměrům, dosavadnímu způsobu života ani k možnosti jeho nápravy. Stejně tak bylo soudy přistoupeno k preferenci prvků generální prevence a odůvodnění uložení výjimečného trestu v podobě odnětí svobody na doživotí především ochranou společnosti, při současné ignoraci zásady přiměřenosti a individualizace trestu. Z rozhodnutí dovolacího soudu pak dle názoru stěžovatele evidentně vyplývá snaha o ospravedlnění správnosti dosavadních rozhodnutí, kdy společenský nátlak a snaha o uklidnění společnosti v podobě uložení nejvyšší možné trestněprávní sankce je skrývána za skutečnosti provázející celou "metanolovou kauzu", jako např. částečnou prohibici na území republiky. Stěžovatel byl tak přesvědčen, že v jeho případě se jedná o uložení exemplárního trestu, jehož jediným účelem je odradit a pohrozit potenciálním pachatelům tím nejpřísnějším možným trestem, ačkoliv tím došlo k porušení ústavněprávních zásad trestání a základních lidských práv a svobod stěžovatele.

Ústavní soud k námitkám stěžovatele uvedl, že obecné soudy při úvahách o uložení trestu odnětí svobody na doživotí vycházely z příslušných zákonných ustanovení, která takový trest připouštějí, a v napadených rozhodnutích řádně odůvodnily, proč nepostačovalo uložení výjimečného trestu odnětí svobody v rozmezí 20 až 30 let. Přitom si byly vědomy nejen závažnosti případu, ale také přísnosti ukládaného trestu ve vztahu k osobě stěžovatele. Jeho výtkám, že takto přísný trest byl stěžovateli uložen také proto, že věc byla příliš medializována a byla zde poptávka po exemplárním potrestání viníků, nelze přisvědčit i z toho důvodu, že se na medializaci případu podílel i sám stěžovatel. Ústavní soud tak nesdílel názor stěžovatele, že medializací případu došlo k ovlivnění trestního řízení v neprospěch stěžovatele. Důvody, pro které by bylo nezbytné zasáhnout do nezávislého

rozhodování obecných soudů a přistoupit ke kasaci napadených rozhodnutí, tedy Ústavní soud nezjistil a ústavní stížnost proto byla odmítnuta pro neopodstatněnost.⁷³

Z mého osobního pohledu se mi ale tato situace jeví jako bezvýhodná, jelikož trest odnětí svobody na doživotí byl uložen v situaci, kdy závěry soudního znalce potvrzují, že jakákoliv resocializace obviněného není nutná a i krátký výkon trestu odnětí svobody by působil sám o sobě dostatečným korektivním účinkem. Dostáváme se tedy do bodu, kdy se doživotní trest stává pouhou „odplatou“ a prostředkem ochrany společnosti před pachatelem, který dle znaleckých posudků resocializaci vlastně ani nepotřebuje. Doživotní trest tak v tomto směru úplně ztrácí druhou složku svého účelu, a to snahu o nápravu pachatele a jeho postupné znovuzачlenění do společnosti. Na závěr tedy vyvstává otázka, jakým směrem se budou případně ubírat rozhodovací procesy soudu v případě žádosti o podmíněné propuštění po uplynutí zákonné lhůty, jelikož jednou z podmínek propuštění je dosažení určitého stupně nápravy pachatele.

Ze skutkových podstat trestních činů, za které je možné uložit doživotní trest, TZ v § 54 odst. 3 taxativně uvádí zvláště závažné zločiny:

- vraždy podle § 140 odst. 3,
- obecného ohrožení podle § 272 odst. 3,
- vlastizrady podle § 309,
- teroristického útoku podle § 311 odst. 3,
- teroru podle § 312,
- genocidy podle § 400,
- útoku proti lidskosti podle § 401,
- použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle § 411 odst. 3,
- válečné krutosti podle § 412 odst. 3,
- perzekuce obyvatelstva podle § 413 odst. 3,
- zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle § 415 odst. 3.

Z výčtu je zřejmé, že doživotní trest odnětí svobody je možné uložit pouze za nejtěžší zločiny spáchané proti životu a zdraví, lidskosti, obecně nebezpečné, proti České republice,

⁷³ Usnesení Ústavního soudu České republiky č. II.ÚS 1646/18 ze dne 25. června 2019

cizímu státu a mezinárodní organizaci, proti míru a válečné zločiny, při jejichž spáchání pachatel úmyslně zavinil usmrcení jiného člověka. Z dikce zákona je ale jasné, že výjimečný trest je pouze fakultativní možností rozhodujícího soudu po zvážení všech okolností daného případu. Právní řád České republiky nezná trestný čin, za jehož spáchání by musel být obligatorně uložen výjimečný trest, jak je v některých státech EU běžné.

Ve vztahu k trestání právnických osob dle zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TOPO“), není možné aplikovat ustanovení TZ o výjimečném trestu, jelikož § 15 TOPO ve výčtu druhů trestů, které je možné trestně odpovědné právnické osobě uložit, trest odnětí svobody neuvádí. Za výjimečný trest, tak jak jej upravuje TZ, nelze považovat ani trestní opatření odnětí svobody ukládané mladistvým pachatelům dle § 31 odst. 3 ZSVM v rozmezí od 5 do 10 let.⁷⁴ Problematice ukládání trestních opatření mladistvým pachatelům se budu podrobněji věnovat v následujících částech této diplomové práce.

3.3.3. Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dle § 88 an. TZ

Podobě jako TZ1961, i TZ z roku 2009 upravuje instituci podmíněného propuštění z výkonu výjimečného trestu, jako projev určitého zmírnění trestních represí v případě, že odsouzený zejména ve výkonu trestu prokazuje své polepšení a lze od něj očekávat, že v budoucnu povede řádný život. § 88 odst. 3 TZ stanoví, že při rozhodování o podmíněném propuštění odsouzeného za zločin přihlédne také k tomu, zda odsouzený včas nastoupil do výkonu trestu a zda částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem, nebo zda vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. Jestliže odsouzený vykonával ochranné léčení před nástupem výkonu trestu odnětí svobody nebo v jeho průběhu, přihlédne soud i k projevenému postoji odsouzeného k výkonu ochranného léčení.

Dále § 88 TZ uvádí, že osobu odsouzenou k výjimečnému trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let je možné podmíněně propustit až po výkonu dvou třetin uloženého trestu, u výjimečného trestu na doživotí toto lze provést až po vykonání nejméně 20 let trestu. V obou případech musí mít soud ale za to, že s ohledem na okolnosti spáchaného zločinu a povahu

⁷⁴ Draštík, A., Fremr, R., Durdík, T., Růžička, M., Sotolář, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*, s. 434

osobnosti pachatele nehrozí opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvláště závažného zločinu.⁷⁵

U výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí, jako nejtěžšího trestu známého v systému trestů ČR, jsou podmínky podmíněného propuštění ještě dále zpřísněny, a to v § 54 odst. 4 TZ, kde je stanovena možnost rozhodujícího soudu zároveň rozhodnout, že doba výkonu trestu na doživotí ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává. Nicméně se jedná o fakultativní rozhodnutí, které musí být vyneseno spolu s rozhodnutím o uložení trestu, pozdější dodatečné rozhodnutí není možné, ani kdyby toto odůvodňovalo špatné chování odsouzeného ve výkonu trestu.⁷⁶ Pro odsouzeného může mít toto rozhodnutí dosti závažný důsledek, a to právě v podobě celkové doby, po uplynutí které je možné žádat o podmíněné propuštění. Soud totiž podle § 56 odst. 2 TZ zpravidla zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou pachatele odsouzeného na výjimečný trest. Může jej zařadit i do jiného typu věznice, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že v jiném typu na něj bude lépe zaručeno působení na pachatele, aby vedl řádný život. Nicméně u trestu odnětí svobody na doživotí zákon tuto možnost zakazuje. U doživotního trestu tak odsouzený bude muset být obligatorně zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Jak dále uvádí § 57 odst. 4 TZ, doživotního vězně lze z věznice se zvýšenou ostrahou přeřadit do jiného typu věznice až po 10 letech výkonu trestu. Fakticky je tak doba odpykání trestu odsouzeného na doživotí potřebná pro podmíněné propuštění, prodloužena na 30 let.

Spolu s podmíněným propuštěním dále soud:

- obligatorně stanoví zkušební dobu na 1 až 7 let,
- fakultativně vysloví nad pachatelem dohled,
- fakultativně stanoví, aby se ve stanovené části zkušební doby zdržoval v určité době ve svém obydlí, přičemž celková doba tohoto omezení nesmí přesáhnout 1 rok, a to i když byla stanovena delší zkušební doba,
- fakultativně uloží podmíněně propuštěnému přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, které mají směřovat k tomu, aby propuštěný vedl řádný život, nebo

⁷⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 3. vyd. Praha: Leges, 2012. *Glosátor*. ISBN 978-80-87576-29-8, s. 131-135

⁷⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 66

- fakultativně uloží, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem.

Po uplynutí zkušební doby vysloví soud, že se podmíněně propuštěný osvědčil, pokud vedl řádný život. V opačném případě rozhodně o tom, že se zbytek trestu vykoná. Opětovné podmíněné propuštění z výkonu trestu nad 20 až do 30 let je možné až po výkonu dvou třetin zbytku trestu, u doživotního trestu je opětovné podmíněné propuštění výslovně zákonem zakázáno.

Samotné rozhodování o podmíněném propuštění provádí soud dle § 331 an. TZ na návrh státního zástupce, odsouzeného, ředitele věznice, v níž se vykonává trest nebo i bez takového návrhu, ve veřejném zasedání. O konání tohoto veřejného zasedání vyrozumí soud i poškozeného, který o to požádal, pokud se jedná o podmíněné propuštění odsouzeného za zločin. Byla-li žádost zamítnuta, může ji odsouzený opakovat teprve po uplynutí 6 měsíců od zamítavého rozhodnutí, ledaže by žádost byla zamítnuta pouze proto, že neuplynula lhůta stanovená v zákoně pro podmíněné propuštění.

V tomto ohledu je rovněž zajímavá i možnost zájmového sdružení občanů požádat o podmíněné propuštění odsouzeného, je ale povinno spolu s návrhem nabídnout převzetí záruky za dovršení nápravy odsouzeného. V tomto ohledu je ale zapojení zájmového sdružení do procesu převýchovy pachatele pravděpodobně nevhodnější a neúčinnější již ve fázi samotného výkonu trestu.⁷⁷

I když je tento institut podmíněného propuštění známý již desítky let a jedná se o velice významný institut trestního práva, především z pohledu osob odsouzených, k prvnímu případu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí došlo poměrně nedávno v srpnu 2018, kdy byl z doživotního vězení podmíněně propuštěn František Müller, který byl v roce 1998 odsouzen v Německu za pokus o vraždu. Soud jeho propuštění odůvodnil tím, že „Odsouzený dosáhl náležité míry polepšení, nikdy nebyl kázeňsky trestán a chodil řádně do práce. Dlouhodobě také při výkonu trestu spolupracoval s jednou z nevládních organizací, která přijala záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Dle rozhodnutí

⁷⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní: podle stavu k 1. 4. 2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb.* 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2013. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-44-1, s. 787-789

musí odsouzený nastoupit ihned do zaměstnání, kontaktovat Probační a mediační službu a musí se zdržet nadměrného požívání alkoholu.“⁷⁸ Nicméně je potřeba uvést, že se jednalo o velice zajímavý a kontroverzní případ odsouzeného na doživotní trest v zahraničí, který byl předán k výkonu trestu do ČR, jeho jednání nemělo za následek ztrátu něčího života, a který se aktivně snažil o svou nápravu a resocializaci.⁷⁹

Z dalších institutů týkajících se úpravy výjimečného trestu bych ráda uvedla následující:

- promlčení trestní odpovědnosti dle § 34 TZ – trestní odpovědnost za spáchaný trestný čin, za který trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, zaniká uplynutím promlčecí doby 20 let; u trestných činů genocidia dle § 400 TZ, útoku proti lidskosti dle § 401 TZ, vlastizrady dle § 309 TZ, teroristického útoku dle § 311 TZ a teroru dle § 312 TZ zákon promlčení trestní odpovědnosti úplně zakazuje (ust. § 35 TZ);
- promlčení výkonu trestu dle § 94 TZ – jde-li o odsouzení k výjimečnému trestu, nelze uložený trest vykonat po uplynutí promlčecí doby 30 let, přičemž obdobně jako u promlčení trestní odpovědnosti, je i promlčení výkonu trestu zcela zakázáno u trestných činů taxativně uvedených v § 35 TZ (genocidium dle § 400 TZ, útok proti lidskosti dle § 401 TZ, vlastizrada dle § 309 TZ, teroristický útok dle § 311 TZ a teror dle § 312 TZ);
- zahlazení odsouzení dle § 105 TZ – v případech uloženého výjimečného trestu soud zahladí odsouzení pouze za podmínky, že odsouzený vedl po výkonu nebo prominutí trestu anebo po promlčení jeho výkonu řádný život nepřetržitě po dobu nejméně 15 let; ze samotné podstaty výjimečného trestu doživotního odnětí svobody je ale jasné, že o zahlazení odsouzení se může jednat pouze v případě, že došlo k podmíněnému propuštění odsouzeného, resp. k prominutí trestu;
- amnestie a milost – na základě ustanovení čl. 62 písm. g) a čl. 63 odst. 1 písm. j) Ústavy ČR má prezident právo udělovat milost, či vyhlašovat hromadnou amnestii dopadající případně i na odsouzené k výjimečným trestům. Při udělování milosti

⁷⁸ Rozsudek Okresního soudu v Sokolově ze dne 30. srpna 2018, sp. zn. 36 PP 62/2017

⁷⁹ www.centrumlidskaprava.cz

mohou být rovněž stanoveny dodatečné podmínky, jejichž splnění je ze strany odsouzeného pro prominutí trestu resp. jeho zbytku nezbytně nutné.

3.3.4. Výjimečný trest z pohledu trestání mladistvých pachatelů dle ZSVM

Trestání osob mladších 18 let je upraveno speciálním zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále jen „ZSVM“). Potřeba zvláštní úpravy trestání mladistvých vyplývá hlavně z rozdílů mezi mladistvými a dospělými pachateli spočívajícími především v nižší rozumové a mravní vyspělosti a nezralosti mladistvých. Účel, prostředky, formy ale i následky trestních sankcí tak v sobě musí tyto rozdíly odrážet. Hlavním účelem trestu u mladistvých je proto individuálně preventivní účel, jelikož u mladistvého je mnohem vyšší předpoklad, že se podaří jej uchránit od škodlivých vlivů a jeho výchovu a chování usměrnit včas tak, aby mohl vést řádný život.⁸⁰

§ 6 ZSVM stanoví, že trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění. V případě dítěte mladšího 15 let, které tudíž není dle TZ trestně odpovědné, ZSVM zavádí v § 89 termín čin jinak trestný. Právní následky za spáchaná provinění a činy jinak trestné označuje zákon jako opatření (§ 1 odst. 1, § 2 odst. 2 písm. b), § 93 ZSVM).

Mladistvým je možno uložit tři druhy opatření:

- výchovná opatření,
- ochranná opatření, a
- trestní opatření.

Pro účely této práce je důležité zmínit ukládání trestních opatření.

Obecně ZSVM v § 31 stanoví, že trestní sazby odnětí svobody stanovené v TZ se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let a dolní hranice 1 rok. V případě, že mladistvý spáchá provinění, za které TZ dovoluje uložení výjimečného trestu, a že povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká, může soud pro mládež

⁸⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-044-4, s. 485-512

uložit mladistvému odnětí svobody na 5 až 10 let, má-li za to, že by odnětí svobody do 5 let k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo. Při ukládání trestních opatření mladistvým musí ale soud velice striktně dodržovat zásadu vyjádřenou v § 3 odst. 2 ZSVM, a to, že trestní opatření mají být mladistvým ukládány pouze v těch případech, kdy jiná opatření, zejména ty obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení svého účelu.

Dítěti mladšímu 15 let, které se dopustilo činu jinak trestného, může soud pro mládež, na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření, uložit opatření ve formě výchovné povinnosti, výchovného omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohledu probačního úředníka, ochranné výchovy či ochranného léčení. Za čin jinak trestný, za nějž TZ dovoluje uložení výjimečného trestu a který dítě spáchalo v době, kdy již dovršilo dvanáctý rok svého věku, ale bylo současně mladší patnácti let, uloží soud dítěti obligatorně ochrannou výchovu.

Speciální úpravu obsahuje ZSVM i v oblasti promlčení trestního stíhání, když v § 8 odst. 1 písm. a) ZSVM stanoví, že trestnost činu zaniká uplynutím promlčecí doby v délce 10 let, jde-li o provinění, na které TZ stanoví výjimečný trest.

K promlčení výkonu výjimečného trestního opatření odnětí svobody nad 5 let až do 10 let uloženého mladistvému dochází dle § 34 ZSVM po uplynutí promlčecí doby v délce 10 let.

4. VÝJIMEČNÝ TREST A LIDSKÁ PRÁVA V MEZINÁRODNĚ- PRÁVNÍM KONTEXTU

4.1. Výjimečný trest z pohledu lidsko-právního

Jak již bylo uvedeno v kapitolách výše, trest smrti byl již odpradáвна považován za velice kontroverzní typ trestu. Jak jeho zastánci, tak jeho odpůrci uvádějí množství argumentů svědčících pro a proti. Jak je to ale s výjimečným trestem odnětí svobody na doživotí, který byl v celé historii neodmyslitelně spojen s trestem smrti a postupně se stal jeho alternativou za nejzávažnější trestné činy? Hlavní myšlenkou zrušení trestu smrti je ochrana nejzákladnějšího lidského práva, a to práva na život, což je v případě trestu odnětí svobody na doživotí samozřejmě respektováno. Nicméně původním účelem této náhrady nebylo zmírnění situace odsouzeného. Naopak, středověký názor, který přetrvával po mnoho staletí, byl ten, že doživotní vězení v kombinaci s těžkou prací a samotkou by pachatelé považovali za mnohem horší alternativu smrti. Z dnešní perspektivy, je názor, že osoby vykonávající doživotní trest by měly být dodatečně potrestány zvláštní přísností podmínek ve vězení, evidentně nepřijatelný. Takový pohled je však stále hluboce zakořeněný v názorech veřejnosti v zemích napříč celou Evropskou unií.

Co se týče základních lidských práv, je Česká republika vázána několika mezinárodními smlouvami. Mezi nejvýznamnější z nich patří Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (New York, 1966), Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Řím, 1950) či Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (New York, 1984, dále jen „Úmluva proti mučení“). Součástí ústavního pořádku ČR je rovněž Listina základních práv a svobod z roku 1992. Z pohledu doživotního trestu odnětí svobody se tak může jeho přípustnost jevit jako diskutabilní v souvislosti s dalšími lidskými právy zakotvenými ve výše zmíněných úmluvách. Může se tak jednat o čl. 8 Listiny, který stanoví, že osobní svoboda je zaručena a nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak, než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Obdobně toto zakotvuje i čl. 9 MPOPP a čl. 5 Úmluvy. Listina ani tyto mezinárodní úmluvy nijak neupravují maximální přípustnou délku trestu odnětí svobody, toto zcela ponechávají na zákonnou úpravu jednotlivých členských států.

Problémem ústavního rozměru však můžou být čl. 7 odst. 2 Listiny, čl. 7 MPOPP, čl. 3 Úmluvy či samotná Úmluva proti mučení, které vesměs zakazují mučení či kruté, nelidské nebo ponižující tresty nebo zacházení s odsouzeným; a dále s tím související právo na zachování lidské důstojnosti dle čl. 10 Listiny, čl. 10 MPOPP a Preambule Protokolu č. 13 k Úmluvě. Odpůrci doživotního trestu odnětí svobody zdůrazňují, že trest, jehož délka není předem stanovena, může působit, a dle vědeckých výzkumů i ve skutečnosti působí, na psychiku odsouzených velice negativně a může vést až k narušení osobnosti odsouzeného. Představa doživotního uzavření ve vězení mimo jakoukoli společnost, bez užších sociálních kontaktů či možnosti resocializace, může vést až k pokusům o samovraždu, útěk či k páchání další trestní činnosti ve vězeňském zařízení, jelikož je tak odsouzený z pohledu trestního práva dále prakticky beztrestný. Z pohledu samotného vězně, se tak opravdu může jednat o velice krutý, nehumánní a lidskou důstojnost ponižující trest.⁸¹

Do jaké míry je trest odnětí svobody na doživotí slučitelný se zásadami a principy ústavního práva demokratického a právního státu, jímž Česká republika bezpochyby je, především z pohledu lidských práv, zkoumal Ústavní soud Spolkové republiky Německo v rozhodnutí č. 7 ze dne 21. června 1977. Zemský soud, který podnět k ústavnímu soudu podal, namítal hlavně porušování práva na lidskou důstojnost z důvodu dlouhodobého trýznivého účinku doživotního vězení na psychiku odsouzeného, dále porušování práva na svobodu pohybu, které je doživotním vězením jednou provždy vyloučeno a je tak v rozporu s ústavním principem možnosti omezení základních lidských práv v nezbytné míře, ne však jejich úplné zrušení; a problematické vymezení pojmů „vražda“ a „zabití“, kde v případě trestného činu vraždy je doživotní trest ukládán obligatorně, kdežto v případě zabití pouze fakultativně. Spolkový ústavní soud po zvážení a projednání všech okolností případu dospěl k názoru, že k porušování práva na lidskou důstojnost z důvodu poškozování psychiky odsouzeného nedochází, neboť rozvoj vězeňského systému je zaměřen právě na předcházení tohoto stavu u vězně. K tomuto účelu mají sloužit různé převýchovné a resocializační programy vězeňských zařízení. K bodu faktického vyloučení práva na svobodu pohybu uvedl, že k tomuto rovněž nedochází, protože právní řád poskytuje odsouzenému „naději“, i když velice omezenou, na propuštění z vězení, a to v podobě omilostnění prezidentem. V tomto směru ale podotkl, že sice tato možnost existuje, je ale nedostatečná, a je proto do budoucna nezbytně nutné přesně stanovit podmínky, za nichž vězeň odsouzen na doživotí

⁸¹ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 10-11

může být propuštěn. V návaznosti na to, v roce 1981 byla novelou trestního zákona zavedena možnost podmíněného propuštění z doživotí.⁸²

Dalším případem zabývajícím se lidsko-právními aspekty doživotního vězení byl případ Vinter a ostatní proti Spojenému království, který byl projednáván Evropským soudem pro lidská práva a následně rozhodnut dne 9. července 2013 (stížnosti č. 66069/09, 130/10 a 3896/10). Velký senát Soudu rozhodl šestnácti hlasy proti jednomu, že došlo k porušení práva nebýt podroben nelidskému trestání, neboť tresty odnětí svobody na doživotí v případě všech stěžovatelů se jeví být nesnížitelné, což je v rozporu s čl. 3 Úmluvy. Stěžovatelé byli v Anglii za několikanásobné vraždy odsouzeni k doživotnímu trestu odnětí svobody. V Anglii a Walesu je doživotní trest odnětí svobody upraven ve dvou možných verzích: první, ta „mírnější“ umožňuje soudci určit minimální sazbu doživotního trestu, po jejímž uplynutí může odsouzený požádat o podmíněčné propuštění. Druhá, „přísnější“, verze tuto možnost neposkytuje. V tomto případě soudce, pokud to odůvodňuje mimořádná závažnost činu, ukládá trest odnětí svobody na celý život bez možnosti žádat o podmíněčné propuštění. Jedinou možností zmírnění tohoto trestu je propuštění na základě svolení ministra, který tak může učinit pouze ze soucitu v případě odsouzeného, který je nevléčitelně nemocný nebo vážně tělesně postižený. Soud na úvod konstatoval, že uložení doživotního trestu je v pravomoci smluvních států Úmluvy a není samo o sobě neslučitelné s čl. 3 Úmluvy. Dále však uvedl, že uložení takového trestu bez možnosti jeho zmírnění, k porušení čl. 3 Úmluvy vést může, přičemž za trest bez možnosti snížení není možné považovat takový, který může být odsloužen celý. Při hodnocení trestu jako redukovatelného nebo neredukovatelného je potřeba zkoumat, jestli odsouzený má alespoň nějakou naději na propuštění. Ve svém odůvodnění Soud uvedl, že směřování trestního práva zemí Evropy nabývá hlavně převýchovný a resocializační směr, ne pouze odplatný a trestající účel. Proto by doživotní trest bez jakékoliv reálně možné naděje na propuštění zcela postrádal účel a smysl, odsouzený by neměl jakoukoliv motivaci k nápravě svého chování. Článek 3 Úmluvy je tudíž ve vztahu k doživotnímu trestu potřeba vykládat jako určitou povinnost vnitrostátních orgánů pravidelně přezkoumávat uložené doživotní tresty, zjišťovat pokrok a míru rehabilitace odsouzeného a vyhodnocovat, jestli legitimní penologický důvod uvěznění i nadále trvá. Přičemž Soud dále uvádí, že ze srovnání právních řádů smluvních států Úmluvy a mezinárodního práva se jeví doba v maximální délce 25 let pro přezkum doživotních trestů

⁸² KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 11-15

jako dostačující. Pokud vnitrostátní právní řád tento přezkum nijak neupravuje a zmírnění doživotního trestu zakládá pouze na „soucitu“ ministra, které je navíc striktně omezeno na nevléčitelnou nemoc či těžké tělesné postižení odsouzeného, jedná se tak zjevně o úpravu neslučitelnou s čl. 3 Úmluvy. Soud navíc vyjádřil, že propuštění z těchto dvou zmíněných důvodů fakticky znamená pouze „možnost“ odsouzeného zemřít doma nebo v ústavním zařízení, nepředstavuje ale reálnou naději na propuštění, a tudíž odebrává odsouzenému jakoukoliv motivaci k vlastní rehabilitaci.⁸³

Dalším kontroverzním aspektem doživotního trestu odnětí svobody v pojetí lidsko-právním je jeho časová nejistota, která tak nepřímou ovlivňuje postavení odsouzených vůči sobě navzájem. Jedním ze základních pilířů demokratického právního státu je rovnost všech před zákonem. Časově neomezený druh trestu ale tuto rovnost znemožňuje. Stanovení možnosti podmíněného propuštění např. teprve po 20 letech výkonu trestu, bude jinak vnímat odsouzený mladšího věku, který reálnou šanci na propuštění má, a jinak ji bude vnímat odsouzený staršího věku, který se uplynutím 20 let výkonu trestu již nemusí vůbec dožít. Ze stejného důvodu věku odsouzeného tak dochází i k odlišné skutečné délce vykonaného trestu.

Ve srovnání s trestem smrti se tak doživotní trest může na první pohled zdát jako mnohem humánnější alternativa. Nicméně bližší pohled do této problematiky nám však jasně ukazuje, že z pohledu dodržování základních lidských práv se jedná o minimálně tak diskutabilní trest jako samotný trest smrti. Východiskem se tak může jevit pouze správně nastavená právní úprava podmínek ukládání výjimečného trestu a jeho výkonu, a to tak, aby byla zaměřena především na nápravu a převýchovu odsouzeného, aby se tak doživotní trest nestal pouhým „trestem smrti na splátky“ bez jakékoliv naděje na nový řádný život. Při úpravě podmíněného propuštění, jako hlavní motivace odsouzeného k nápravě svého chování, by bylo vhodné zavést pravidelný přezkum a posouzení odsouzeného z psychiatrické, psychologické, případně sexuologické stránky, jestli i nadále trvají důvody věznění, případně pravidelné intervaly tohoto přezkumu částečně individualizovat v návaznosti na věk či zdravotní stav odsouzeného. Z tohoto pohledu se právní úprava podmíněného propuštění v české právním řádu může zdát poměrně přísná, kdy jak bylo zmíněno výše, v případech zvláště závažných trestných činů s mimořádně vysokou závažností zákon umožňuje podat žádost o podmíněné propuštění teprve po vykonání 30 let trestu.

⁸³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku ze dne 09. 07. 2013 (stížnosti č. 66069/09, 130/10 a 3896/10)

4.2. Výjimečný trest ve srovnání se zahraniční právní úpravou

Koncept doživotního vězení byl ve většině zemí Evropy zaveden v 90. letech minulého století, kdy členské země Rady Evropy reagovali na ratifikaci protokolu č. 6 k Úmluvě, který zrušil trest smrti. V mnoha zemích však veřejnost podporovala zrušení trestu smrti pouze za podmínky jeho nahrazení dostatečně represivní alternativou, doživotním trestem odnětí svobody. Následně byly tresty smrti změněny na doživotní, ale nedostatek zkušeností s tímto typem trestu vedl k tomu, že jednotlivé krajiny nedostatečně upravily výkon tohoto trestu hlavně ve smyslu jeho hlavního účelu, a to přípravy odsouzeného k návratu do společnosti. Podmínkami ukládání doživotního trestu a jeho výkonu v rámci zemí Rady Evropy se zabývá i tzv. Evropský výbor pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – dále jen „CPT“), jehož nejnovější statistiky ukázaly, že v roce 2014 bylo evidováno celkem 27 000 vězňů odsouzených na doživotní trest v rámci členských států. Oproti roku 2004 se tak jednalo o celkový nárůst 66% v počtu odsouzených na doživotí.

V 90. letech minulého století bývalé komunistické země střední a východní Evropy stanovily odnětí svobody na 20 až 35 let jako plošné minimum (případně doživotí) pro všechny změněné tresty smrti, aniž by byly brány v úvahu jakékoli individuální faktory. Mnoho států nedokázalo přizpůsobit režim výkonu doživotního trestu individuální situaci každého odsouzeného. Všichni byli považováni za nebezpečných s potřebou neustálé, velice přísné, kontroly. Až v současné době, o 30 let později, kdy mnoho z těchto vězňů začíná splňovat podmínky minimálního výkonu trestu potřebného pro podmíněné propuštění, výzkumy poukazují na nedostatečnou „přípravu“ odsouzených na znovuzачlenění do společnosti. Mnohé země tak přistoupily k novým konceptům výkonu trestu odnětí svobody na doživotí tak, aby bylo řešeno individuální chování každého odsouzeného, aby byly především rozvíjeny kontakty s vnějším světem, rodinou, přáteli, vězňům bylo umožněno pracovat a vzdělávat se. Důraz se klade především na první dekádu trestu, kdy je potřeba zmírnit vysoké psychologické tlaky na odsouzeného, plynoucí především z neurčitosti délky trvání trestu.

CPT se ve své 11. zprávě o činnosti z roku 2000 stručně zabýval i otázkou dlouhodobého a doživotního vězení, ve které vyjádřil znepokojení z podmínek, ve kterých vězni vykonávají

svůj trest, jednalo se o nevhodné materiální podmínky, možnosti činnosti a lidského kontaktu. Častokrát byly vystaveni zvláštním omezením, která velice pravděpodobně zhoršovaly škodlivé účinky jejich dlouhodobého uvěznění. Proto CPT v roce 2016 ve své 25. zprávě o činnosti informovalo o situaci doživotního trestu odnětí svobody napříč členskými státy Rady Evropy. Jak vyplývá ze zprávy, minimální doba trestu, kterou vězeň musí vykonat, aby mohl být podmíněně propuštěn z doživotního trestu, se v každé členské zemi liší. Nejkratší činí 12 let v Dánsku a Finsku, dále pak 15 let v Rakousku, Belgii, Německu a Švýcarsku. Naopak nejdelší dobu výkonu trestu stanoví právní řád Turecka na 40 let. Většina zemí však ukládá minimální dobu výkonu trestu odnětí svobody na doživotí jako podmínku podmíněného propuštění na 20 až 30 let, čemuž odpovídá i právní úprava České republiky.⁸⁴

4.2.1. Rakousko

Úpravu výjimečného trestu v právním řádu Rakouska obsahuje trestní zákon z roku 1974, tzv. Strafgesetzbuch, který připouští trest odnětí svobody na maximálně 20 let nebo doživotí. Doživotní trest odnětí svobody se ukládá obligatorně za trestný čin genocidia, za ostatní těžké úmyslné trestné činy, jejichž následkem je smrt jiného (např. vražda, únos, kvalifikovaná loupež, žhářství, vzdušné pirátství, ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku, znásilnění, pohlavní zneužívání) jej soud ukládá fakultativně. Výjimku tvoří trestný čin výroby a šíření zbraní hromadného ničení, kde se následek smrti k uložení doživotního trestu nevyžaduje.⁸⁵

Doživotní trest nelze uložit pachateli mladšímu 21 let. Podmíněné propuštění zákon připouští teprve po vykonání 15 let trestu, kdy zároveň ukládá zkušební dobu 10 let. Statistiky podmíněně propuštěných z doživotního vězení na konci 80.tých let ukazovaly poměrně příznivý trend, a to až 26% odsouzených na doživotní trest bylo podmíněně propuštěno. V 90.tých letech však tento trend postupně klesal až na 11%, přičemž v roce 2007 bylo ve výkonu trestu odnětí svobody na doživotí průměrně 1,8 odsouzených na 100 000 obyvatel.⁸⁶

⁸⁴ Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016

⁸⁵ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 29-30

⁸⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 29-30

Výkon trestu odnětí svobody probíhá postupně ve třech stupních věznic – v nejpřísnějším stupni věznice si musí odsouzený odpykat až jednu čtvrtinu trestu, v druhém nejpřísnějším jednu třetinu, následně pak zbytek trestu v nejmírnějším stupni věznice. Výkon doživotního trestu je možno zpřísnit umístěním na samotku či do speciálních cel, použitím pout, kazajky či připoutáním k lůžku.⁸⁷

4.2.2. Německo

Nejdůležitější otázkou v právním systému Německa po druhé světové válce bylo zrušení trestu smrti. Otázka trestu odnětí svobody na doživotí se začala řešit teprve v 60.tých letech minulého století. Nejnovějším zákonem, jež upravuje ukládání trestů odnětí svobody na doživotí, je trestní zákon vyhlášený v roce 1998, ve znění pozdějších novel a připouští odnětí svobody určitého trvání na maximálně 15 let nebo na doživotí. Doživotní trest je ukládán obligatorně za trestné činy vraždy, genocidia, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny. Fakultativně jej pak soud může uložit za další závažné trestné činy, jako příprava útočné války, velezrada proti spolku, vlastizrada, vyzrazení státního tajemství, jednání ohrožující mír; a další trestné činy s úmyslným způsobením smrti člověka (užití zakázaných způsobů či prostředků vedení války) či nedbalostním způsobením smrti člověka (pohlavní zneužívání, znásilnění, loupež, žhářství, braní rukojmích, způsobení atomového výbuchu nebo exploze výbušných látek, zneužití ionizujícího záření, loupežný útok na řidiče motorového prostředku, útok na vzdušný a vodní dopravní prostředek).⁸⁸

Podmíněné propuštění zákon připouští po výkonu 15 let trestu, zároveň ukládá zkušební dobu 5 let. Pokud je podmíněné propuštění zamítnuto, je současně stanovena doba, kdy může odsouzený o propuštění znovu požádat. Tu zákon upravuje na maximálně 2 roky. Ze zkušeností ale vyplývá, že institut podmíněného propuštění je skutečně využíván a průměrná délka doživotního trestu tak činí 15 až 20 let. Po vykonání 10 let trestu navíc zákon připouští tzv. „dovolenou z výkonu trestu“.⁸⁹

Výkon trestu odnětí svobody na doživotí si každá spolková země upravuje sama podzákonými normami, nicméně pro celou zemi platí, že odsouzený musí být převeden

⁸⁷ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 24-25

⁸⁸ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 33-36

⁸⁹ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 33-36

z uzavřené formy vězení do otevřené minimálně 18 měsíců před ukončením trestu. K roku 2008 bylo v zemi registrováno 2,4 doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel.⁹⁰

4.2.3. Spojené království Velké Británie a Severního Irska

Území celé monarchie Spojeného království Velké Británie a Severního Irska je tvořeno 4 relativně autonomními státními celky, a to Anglie a Wales, Skotsko a Severní Irsko. V souvislosti s tímto rozdělením je i právní kultura celého území monarchie rozdělena na tři typy právních systémů – tzv. „anglické právo“ v Anglii a Walesu, „severoírské právo“ v Severním Irsku a „skotské právo“ ve Skotsku. Anglické právo a severoírské právo je označované jako tzv. „common law“ (nebo anglosaské právo). Jedná se o zcela jiný právní systém jako v zemích kontinentální Evropy, prameny právní úpravy tvoří především precedenty, které jsou právně závazné a zásada „soudce tvoří právo“. Ve Skotsku pak nalezneme určitý hybridní systém, který je kombinací anglosaského a kontinentálního práva.

Specifikem právního systému anglosaského práva je závaznost precedentů, proto ani nenajdeme právní předpis, který by obsahoval výčet trestných činů, za něž je možné uložit výjimečný trest na doživotí. Úpravu je potřeba hledat v judikatuře. Některé dílčí instituty trestního práva nalezneme v zákoně z roku 2003, tzv. Criminal Justice Act. Obligatořně je doživotí ukládáno pouze za trestný čin vraždy, podmínky fakultativního ukládání trestu odnětí svobody na doživotí nalezneme v judikátech Hodgson (1968) a Chapman (2000). Vesměs se ale rovněž jedná o nejtěžší trestné činy s následkem smrti.⁹¹

Institut podmíněného propuštění má rovněž svá specifika. Soud při ukládání trestu stanoví minimální dobu, kterou musí odsouzený strávit ve vězení (tzv. „tariff“), přičemž tato záleží na úvaze soudu, v případě trestného činu vraždy je však vyžadována v minimální délce 15 let. Tato doba může být stanovena i na doživotí, v tomto případě by se pak jednalo o tzv. reálné nebo nestlačitelné doživotí.⁹²

Poměrně zajímavý je fakt, že na rozdíl od jiných států, není třeba o toto podmíněné propuštění žádat. Věznice sama 6 měsíců před uplynutím lhůty začne vypracovávat posudky,

⁹⁰ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 33-36

⁹¹ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 31-33

⁹² NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 31-33

keré jsou následně hodnoceny zvláštním orgánem, tzv. „Parole Board“. Pokud tento podmíněné propuštění odmítne, může se odsouzený bránit stížností. Pokud je i tato stížnost zamítnuta, je stanovena doba, kdy může být znova o propuštění rozhodováno (ta nesmí být stanovena delší než 2 roky). V případě kladného rozhodnutí Parole Board o propuštění odsouzeného, platí doživotní zkušební doba, přičemž mohou být stanoveny i další omezující podmínky (např. hlásit se pravidelně probačnímu úředníkovi, ambulantní psychiatrické léčení, vyloučení kontaktu s obětí, nevstupování do určité lokality apod.). I z této doživotní zkušební doby však právní systém zná určitou výjimku, a to úplné ukončení zkušební doby, pokud se odsouzený po podmíněném propuštění chová po dobu 10 let tak, jak to od něj společnost žádá.⁹³

Z tohoto poměrně odlišného systému, částečně i z důvodu neexistence taxativního výčtu trestných činů, za něž je možné uložit trest odnětí svobody na doživotí, plyne i skutečnost, že tento trest je ve srovnání s jinými státy Evropy poměrně hojně ukládán. V roce 2008 bylo totiž v Anglii a Walesu registrováno až 21 doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel, přičemž v ostatních státech Evropy toto číslo nepřesahuje 5 doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel.⁹⁴

4.2.4. Francie

Ukládání výjimečných trestů v prostředí francouzské kontinentální právní kultury upravuje nový trestní zákoník z roku 1994. Podobně jako u nás, rozděluje delikty trestního práva na zločiny, přečiny a přestupky. Výjimečný trest stanoví jako trest odnětí svobody na maximálně 30 let, případně na doživotí. Mladiství pachatelé mohou být odsouzeni až k 20 rokům trestu odnětí svobody, ve velice výjimečných případech i na doživotí, pokud dosáhli šestnáctý rok věku nebo se jedná o vícenásobné recidivisty.⁹⁵

Doživotní trest odnětí svobody se ukládá za trestné činy:

- proti osobám – genocidium, deportace, podrobení osob do otroctví, vykonávání rychlých poprav, únosy, mučení, činy proti lidskosti z politických, rasových, filosofických nebo náboženských důvodů, eugenické praktiky, vražda, znásilnění

⁹³ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 31-33

⁹⁴ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 31-33

⁹⁵ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 23-26

s prvky mučení, obchod s omamnými látkami, únos letadla, lodě, kuplířství – většinou s následkem smrti, doprovázeno mučením či v rámci organizované skupiny;

- proti majetku – loupež, vydírání, zakrývání jiného trestného činu, zničení nebo poškození cizí věci v důsledku založení požáru lesa, stepi, použití výbušniny – je-li způsobena smrt;
- proti národu, státu a míru – vydání jednotek ozbrojených sil či území cizí moci, atentát spáchaný veřejným činitelem, povstalecké hnutí, teroristický čin, užití látky ohrožující zdraví lidí, zvířat, životního prostředí jako akt terorismu; a
- vojenské.⁹⁶

V případě uloženého trestu odnětí svobody na doživotí, je určena délka tzv. „zajišťovacího období“, tj. doba, kterou si odsouzený reálně musí ve výkonu trestu odpykat. Zásadně je stanovována na 18 let, u recidivistů na 22 let, nicméně za určitých okolností může být zkrácena nebo prodloužena; délku 22 let však nesmí překročit (zákon zná však i jednu výjimku, a to stanovení zajišťovacího období až na 30 let nebo na doživotí, což ve svém důsledku znamená, že odsouzený nemůže být nikdy propuštěn, tzv. „reálné doživotí“; ale i v tomto případě je možné uplatnit výjimku z výjimek).⁹⁷

Podmíněné propuštění z doživotního vězení je povoleno nejdříve po 15 letech výkonu trestu, ne však dříve než uplyne stanovené zajišťovací období. Zkušební doba, která je v případě podmíněného propuštění uložena, trvá maximálně 18 let, v případě recidivistů až 22 let. V případě závažných zdravotních důvodů ohrožujících život odsouzeného, zákon připouští i tzv. přerušení výkonu trestu. Ze statistik vyplývá, že institut podmíněného propuštění je ve Francii poměrně hojně využíván, kde až 29% doživotně odsouzených je podmíněně propuštěno po vykonání v průměru 16-17 let se zkušební dobou od 5 do 10 let. Recidivy se po propuštění dopustí jen asi 3% pachatelů. V roce 2009 bylo ve Francii registrováno 1,4 doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel.⁹⁸

⁹⁶ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 23-26

⁹⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 23-26

⁹⁸ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 23-26

4.2.5. Slovenská republika

Trestní právo Slovenské republiky se vyvíjelo podobným směrem jako trestní právo ČR, a to až do roku 1993, kdy došlo k rozdělení ČSFR. Původně tak po několik desetiletí platil na Slovensku trestní zákon a trestní řád z roku 1961, jež byl rovněž platný i v ČR. K jeho nahrazení došlo v roce 2005 novým trestním zákonem č. 300/2005 Z. z. a trestním řádem č. 301/2005 Z. z. Tento zákon, podobně jako v ČR, dělí trestné činy na přečiny a zločiny, a v rámci zločinů uvádí ještě podskupinu zvláště závažných zločinů.

Přečin je definován v § 10 trestního zákona jako trestný čin spáchaný z nedbalosti, nebo úmyslný trestný čin, za který zákon ve zvláštní části stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující 5 let. V odst. 2 dále stanoví, že se nejedná o přečin, pokud vzhledem ke způsobu vykonání činu, jeho následkům, okolnostem, za kterých byl čin spáchán, míru zavinění a pohnutku pachatele, je jeho závažnost jen nepatrná.

Zločin je definován v § 11 trestního zákona jako úmyslný trestný čin, za který zákon ve zvláštní části stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby převyšující 5 let. O zločin se jedná i tehdy, pokud v přísnější skutkové podstatě přečinu spáchaného úmyslně je stanovena horní hranice trestní sazby převyšující 5 let. Za obzvláště závažný zločin zákon stanoví zločin, za který hrozí trest odnětí svobody s dolní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.

Výjimečný trest je definován v §§ 46 – 47 trestního zákona, kde jej stanoví jako trest odnětí svobody na 25 let nebo na doživotí. Doživotní trest je možné uložit pouze za trestné činy, za které to zákon ve své zvláštní části výslovně dovoluje a současně za splnění podmínek, že uložení takového trestu si vyžaduje účinná ochrana společnosti a není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody v délce 25 let. Velice zajímavé, i jako princip známý jako „tříkrát a dost“, je ustanovení § 47 odst. 2 trestního zákona, které uvádí, že odsuzuje-li soud pachatele za dokonáný trestný čin taxativně uvedený v tomto ustanovení a jeho pachatel již byl za takový trestný čin, byť ve stadiu pokusu, dvakrát potrestán nepodmíněným trestem odnětí svobody, uloží mu soud trest odnětí svobody na doživotí, pokud jsou současně splněné všeobecné podmínky pro uložení doživotního trestu; jinak mu soud uloží trest odnětí svobody na 25 let, pokud tomu nebrání okolnosti zvláštního zřetele hodné. Výslovně však uvádí, že soud nemůže takovému pachateli uložit trest odnětí svobody pod 20 let.

Uložení trestu odnětí svobody na doživotí umožňuje trestní zákon v kvalifikovaných případech u následujících trestných činů:

- proti životu a zdraví: úkladná vražda, vražda, nedovolená výroba omamných a psychotropních látek, jedů nebo prekurzorů, jejich držení a obchodování s nimi,
- proti svobodě a lidské důstojnosti: obchodování s lidmi nebo dětmi, zbavení nebo omezování osobní svobody, braní rukojmí, vyděračský únos, zavlčení do ciziny, loupež, vydírání, hrubý nátlak, nátlak,
- proti rodině a mládeži: týraní blízké osoby a svěřené osoby, únos,
- všeobecně nebezpečné a proti životnímu prostředí: obecné ohrožení, ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a lodě, zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny, nedovolená výroba a držení jaderných materiálů, radioaktivních látek, vysoce rizikových chemických látek a vysoce rizikových biologických agens a toxinů,
- proti republice: vlastizrada, úklady proti Slovenské republice, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství,
- proti pořádku ve veřejných věcech: útok na veřejného činitele, nepřekážení trestného činu, násilné překročení státní hranice,
- proti brannosti, civilní službě, službě v ozbrojených silách, obraně vlasti: válečná zrada,
- proti míru, lidskosti, trestné činy terorismu a extremismu a vojenské: ohrožení míru, genocidium, terorismus, nelidskost, zneužívání mezinárodně uznávaných označení a státních znaků, válečná krutost, perzekuce obyvatelstva a válečné bezpráví.

Prvek kvalifikovanosti přitom, podobně jako v právních rádech jiných zemí EU, spočívá především v usmrcení většího počtu osob, způsobení těžké újmy na zdraví více osob, způsobení škody ve velkém rozsahu nebo spáchání činu v organizované skupině.

Podmíněné propuštění z výjimečného trestu bylo v původním trestním zákoně z roku 2005, ve srovnání s úpravou jiných států Evropské unie, upraveno poměrně přísně. Pro zvlášť závažné zločiny zákon připouštěl podmíněné propuštění až po odpykání tří čtvrtin trestu, pro případy doživotního trestu až po odpykání 25 let. Výjimku tvořili pachatelé odsouzení na doživotí opětovně, v důsledku aplikace zásady „třikrát a dost“ (§ 47 odst. 2) nebo pachatelé, u nichž soud v rozsudku na doživotí, v souladu s § 34 odst. 8, rozhodl o nepřípustnosti podmíněného propuštění. V těchto třech případech se tak jednalo o zcela „reálné“,

„nestlačitelné“ či „absolutní“ doživotí, protože zákon nepřipouštěl žádnou výjimku a propuštění tak bylo nemožné (pokud odhlédneme od možnosti prezidentské amnestie či milosti, která by se na trest doživotí mohla vztahovat). Z tohoto důvodu byl tak slovenský trestní zákon považován za jeden z nejpřísnějších zákonů v celé Evropě a byl tak právem kritizován a již od svého počátku si vyžadoval značné změny.

Výše zmíněná zásada „třikrát a dost“, uvedená v § 47 odst. 2, byla změněna již velice krátce po nabytí účinnosti zákona. První změnou, zákonem č. 650/2005 Z. z., došlo k jejímu zpřísnění, kdy pro uložení trestu na doživotí v případech opakovaného spáchání tam uvedených trestných činů postačovalo jejich spáchání ve stadiu pokusu, zákon nevyžadoval, aby se jednalo o dokonané trestné činy. Další změna přišla v roce 2010, zákonem č. 576/2009 Z. z., která znamenala zmírnění tohoto ustanovení § 47 odst. 2, kdy zákon pro uložení trestu odnětí svobody na doživotí dle § 47 odst. 2 stanovil, že je zcela nevyhnutné splnění dodatečných dvou podmínek stanovených v § 47 odst. 1. Novelou z roku 2009 bylo umožněno žádat o podmíněné propuštění i pro pachatele odsouzené dle § 47 odst. 2. Nejnovější novela č. 214/2019 Z. z., připustila možnost podmíněného propuštění i pro osoby odsouzené na doživotí opakovaně (byl zrušen § 67 odst. 3, který toto výslovně zakazoval), a dále zrušila možnost soudu rozhodnout o nepřípustnosti podmíněného propuštění pro doživotní tresty (§ 34 odst. 8). Po této poslední novele je tak možnost podmíněného propuštění přípustná pro všechny pachatele odsouzené k doživotnímu trestu odnětí svobody, a to po 25 letech výkonu trestu, za splnění jediné podmínky, a to pokud s ohledem na okolnosti činu, za který byl pachatel odsouzen, a povahu jeho osobnosti, nehrozí jeho propuštěním opakování spáchaného či jiného obdobného činu. Pro výjimečný trest odnětí svobody v délce 25 let zákon i nadále umožňuje podmíněné propuštění po vykonání třech čtvrtin uloženého trestu.⁹⁹

Hlavním důvodem těchto změn bylo sladění právní úpravy s rozhodovací činností Evropského soudu pro lidská práva, který ve své judikatuře několikrát vyjádřil, že tzv. „absolutní“ doživotí je v mezinárodním kontextu v rozporu se základními lidskými právy a svobodami (např. výše zmiňovaný rozsudek Vinter a ost. proti Spojenému království ze dne 9. července 2013, rozsudek László Magyar proti Maďarsku ze dne 20. května 2017, rozsudek

⁹⁹KURILOVSKÁ, Lucia, BLAŽEK, Radovan, L'ORKO, Jakub. *Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v Slovenskej republike*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020. ISBN 978-80-223-5030-3, s. 19-24

Kafkaris proti Kypru ze dne 12. února 2008). V tomto smyslu je podmíněné propuštění potřeba chápat jako další stupeň v programu převýchovy a resocializace odsouzeného, přičemž má společnost za to, že tento další stupeň může již probíhat na svobodě. Je ale potřeba podotknout, že se nejedná o automatické podmíněné propuštění, ale pouze o možnost podat žádost o náležité přezkoumání progresu resocializace odsouzeného soudem.

Problematikou souladu principu „tříkrát a dost“ s Ústavou Slovenské republiky se na vnitrostátní úrovni zabýval Ústavní soud Slovenské republiky v nálezu č. PL-ÚS 6/09 ze dne 2. listopadu 2011, kde posuzoval soulad ustanovení § 47 odst. 2 trestního zákona s čl. 16 odst. 2 Ústavy Slovenské republiky a s čl. 3 Úmluvy, a soulad § 67 odst. 2 trestního zákona s čl. 5 odst. 4 Úmluvy a s čl. 10 odst. 1 a 3 MPOPP. Ústavní soud tady posuzoval dodržování principu přiměřené rovnováhy mechanismu ukládání trestů na doživotí dle zásady „tříkrát a dost“ ve vztahu k cíli sledovanému trestním zákonem, jímž je především ochrana společnosti. Za klíčový ve svých úvahách považoval Ústavní soud test proporcionality, měřící přiměřenost zvolených nástrojů významům a povaze cílů, které se těmito nástroji dosahují. Nemusí se přitom jednat o nejvhodnější nástroj, nebo jediný možný, musí ale existovat rozumná vazba mezi legitimním cílem a zvolenými prostředky jeho realizace. V závěru však konstatoval, že obsah § 47 odst. 2 trestního zákona nezasahuje do základních lidských práv takovým způsobem, že by tresty ukládané na jeho základě, bylo možné považovat za kruté a nelidské, a proto v rozporu s čl. 16 odst. 2 Ústavy SR a s čl. 3 Úmluvy.¹⁰⁰

4.3. Souhrn

Ze srovnání podmínek ukládání a výkonu trestu odnětí svobody ve vybraných státech, je zjevné, že se jedná o velice složitou problematiku, která si vyžaduje komplexní přístup. Je ale možné vyvodit následující:

- Trest odnětí svobody na doživotí je ve většině případů alternativou ke zrušenému trestu smrti za nejzávažnější trestné činy jako jsou trestné činy proti životu a zdraví, proti státu, lidskosti či válečné.

¹⁰⁰ Ústavný súd Slovenskej republiky, Tlačové komuniké č. 4/2011 ze dne 2. listopadu 2011

- Ukládání doživotního trestu právní řády jednotlivých států koncipují jako obligatorní nebo fakultativní. Při obligatorním ukládání většinou právní řády taxativně vyjmenovávají trestné činy, za něž je tento trest ukládán. Převažuje fakultativnost.
- Pouze malý zlomek států stanoví tzv. „nestlačitelné“ doživotí bez možnosti podmíněného propuštění. Většina poskytuje odsouzenému možnost propuštění v závislosti na míře vlastní rehabilitace.
- Výkon doživotního trestu se v jednotlivých zemích liší, zpravidla se však podmínky jeho výkonu neliší od časově určených dlouhodobých trestů, zákon však může připustit jisté zostření výkonu trestu.¹⁰¹

V tomto ohledu je tak možné konstatovat, že se právní úprava výjimečného trestu v ČR od jiných zemí Evropy nijak zásadně neliší.

Jednou z institucí, která se částečně zabývá srovnáním právních úprav trestů odnětí svobody na doživotí a jejich výkonem, je i tzv. Prison Reform Trust, charita založená ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska za účelem vytvoření spravedlivého, humánního a účinného trestného systému ve Spojeném království. Tato charita v roce 2016 publikovala výsledky svého výzkumu srovnání ukládání doživotních trestů ve vybraných státech Evropy.

Tabulka č. 8: Počet a procentuální podíl doživotně odsouzených.

Country	Life-sentenced prisoners	% sentenced prison population	Per 100,000 of national population
France	489	0.9	0.7
Russia	1,766	0.4	1.2
Germany	1,863	3.7	2.3
Turkey	7,303	6.0	9.3
United Kingdom	8,554	10.5	13.0
United States	161,957	9.5	50.3

Zdroj: Magazín *The Justice Gap* – UK has highest number of life – sentenced prisoners in Europe, dostupné online na: www.thejusticegap.com

(*Překlad:

Country – Země

¹⁰¹ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody na doživotí*, s. 33-34

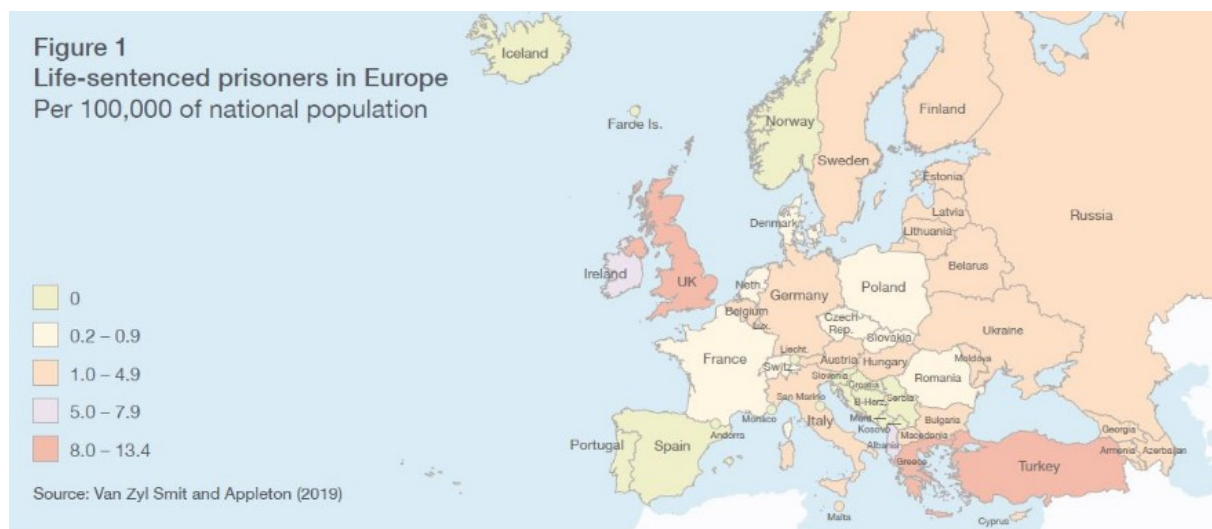
Life-sentenced prisoners – Počet doživotně odsouzených vězňů

% sentenced prison population – Procentuální podíl doživotně odsouzených vězňů na celkové vězeňské komunitě

Per 100,000 of national population – Počet doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel dané země

Podobné výsledky ukazuje následující obrázek srovnávající počet doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel všech zemí Evropy.

Obrázek č. 2: Počet doživotně odsouzených v Evropě na 100 000 obyvatel dané země v roce 2019

Zdroj: Van Zyl Smit, D., Appleton, C. Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis. Harvard University Press. 2019. ISBN 9780674980662.

V rámci Evropy je možné konstatovat, že převážná většina států využívá trest odnětí svobody na doživotí pouze jako výjimečný trest, s počtem do 4,9 odsouzených na doživotí na 100 000 obyvatel dané země. Mírně vyšší počet odsouzených na doživotí je v Irsku a Albánii. Z tohoto pohledu nejhorší situace pak vládne v Řecku, Turecku a Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku s počtem 8 až 13,4 doživotně odsouzených na 100 000 obyvatel. V Turecku a Spojeném království se může jednat o důsledek jiných právních systémů, kde například ve Spojeném království se tresty na doživotí ukládají častěji a i za méně závažné delikty, naopak je ale mnohem více využíván institut podmíněného propuštění.

V celosvětovém měřítku se podpoře systémů trestního soudnictví zabývá i nevládní organizace zvaná Penal Reform International, která bojuje za dodržování lidských práv v rámci výkonů trestů odnětí svobody. Z výsledků své činnosti uvádí, že:

- Celosvětově panuje rostoucí trend ukládání doživotních trestů odnětí svobody. V roce 2000 registrovala celosvětově doživotně odsouzených v počtu 261 000 vězňů, v roce 2014 to již bylo 479 000 vězňů, což znamená nárůst o drtivých 84% za období 14 let. Rekordní počet doživotně odsouzených byl dosažen v USA v roce 2016, kdy tam svůj doživotní trest vykonávalo více než 206 000 vězňů. V Jižní Africe došlo od přelomu tisíciletí do roku 2014 až k 818 %-nímu nárůstu počtu vězňů vykonávajících doživotní trest. V Indii si v roce 2014 odpykávalo doživotní trest více než 71 000 lidí, což představovalo více než polovinu vězeňské komunity.
- Formálně existuje trest doživotního vězení ve 183 zemích světa. Podmíněné propuštění je možné v 144 zemích. Naopak 65 zemí připouští doživotní trest bez možnosti propuštění.
- V některých zemích se zvyšuje skutečná doba výkonu trestu na doživotí. Například v Anglii a Walesu se průměrný čas strávený ve vězení u doživotně odsouzených od roku 1979 více než zdvojnásobil, z 9 let v roce 1979 na 18 let a čtyři měsíce v roce 2013.
- Doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění je součástí právních řádů států po celém světě. V zemích jako USA a Turecko nemusí být za určitých okolností žádná možnost propuštění. V některých, jako například ve Vietnamu, jsou amnestie obvykle udělovány poté, co vězeň odslouží 20 až 30 let trestu. V jiných zemích, jako například Bulharsko a Švédsko, mohou lidé požádat vládu o milost. Zatímco byl doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění ve většině evropských zemí zrušen, v jiných státech, jako Indie a Čína, jej v posledních letech přijaly jako formální zákonnou trestní sankci.
- Doživotně odsouzení jsou často podrobováni rozdílnému zacházení a horším podmínkám vězení než jiné kategorie odsouzených.

- Všechny odsouzené osoby mají nárok na práva a standardy zakotvené v mezinárodním právu, jako je Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluva proti mučení a Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni.
- Země, které trest smrti ruší, mají tendenci nejen nahradit trest smrti doživotním odnětím svobody bez možnosti podmíněčného propuštění, ale zároveň rozšířit škálu trestných činů, za které je tento maximální trest uložen.
- Z důvodu zvýšených obav o dodržování lidských práv při výkonu doživotního vězení, bylo přijato několik mezinárodních norem, které jeho ukládání a výkon upravují. Úmluva o právech dítěte zakazuje uložení doživotního vězení bez možnosti podmíněného propuštění mladistvým do 18 let věku. MPOPP uvádí, že účelem vězeňského systému je „reformace“ a „sociální rehabilitace“, což naznačuje, že každá osoba odsouzená k vězení by měla mít příležitost být rehabilitována zpět do společnosti a vést soběstačný a zákony dodržující život. Podle Římského statutu, který stanoví tresty za nejzávažnější trestné činy v jurisdikci Mezinárodního trestního soudu - válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a genocidu - musí být doživotní tresty přezkoumány po 25 letech.¹⁰²

Srovnáním podmínek ukládání a výkonu trestů odnětí svobody na doživotí v členských zemích Rady Evropy se zabýval i Evropský výbor pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu ve své 25.té zprávě o činnosti publikované v roce 2016. Ve svém průzkumu navštívil Výbor mnoho zařízení výkonů trestů odnětí svobody, kde zjistil značné rozdíly v podmínkách výkonu. V mnoha zemích doživotně odsouzení vykonávají svůj trest ve věznicích společně s jinými odsouzenci a benefitují tak ze stejných podmínek, a to jednak uvnitř vězení (práce, vzdělání, rekreační aktivity), a jednak z kontaktů s vnějším světem.

Naopak, v mnoha zemích – včetně Arménska, Ázerbájdžánu, Bulharska, Gruzie, Litvy, Moldavska, Rumunska, Ruské Federace, Turecka či Ukrajiny – jsou doživotně odsouzení striktně odděleni od ostatních vězňů, přičemž v některých zařízeních jsou podrobováni

¹⁰² www.penalreform.org

opravdu drakonickému režimu (uzavření na samotkách po 23 hodin denně, totální nemožnost interakce s jinými spoluvězni, a to ani doživotně odsouzení mezi sebou navzájem či při vnějších aktivitách, práce osamotě pouze v rámci své cely, či absolutní deficit jakýchkoliv aktivit či vyloučení ze vzdělávacích a rehabilitačních programů) a přísným bezpečnostním opatřením (spoutání rukou, celková tělesná prohlídka odsouzeného při každém opuštění cely, eskorta dvěma vězeňskými strážci a hlídacím psem, kdykoliv se odsouzený pohybuje mimo svou celu). V některých zařízeních jsou odsouzení na doživotí navíc podrobováni anachronistickým pravidlům, jejichž hlavním účelem je jen a pouze další trestání a ponižování (např. zákaz ležet na posteli v průběhu dne, povinnost recitovat relevantní ustanovení trestního zákona, z něhož byl odsouzený usvědčen, pokaždé když vězeňský personál otevře dveře cely, povinnost nosit vězeňskou uniformu jiné barvy, apod.). Dle Výboru jsou ale takové nehumanizující a ponižující praktiky zcela neakceptovatelné. Naopak zcela běžnou a přijatelnou praktikou je výkon určité části doživotního trestu v oddělené části věznice od ostatních vězňů, s tím, že k přeřazení do části „regulérních“ vězňů, kde je jim umožněn vzájemný kontakt, dochází až po určité době. I když bylo uskutečněno mnoho snah ze strany Rady Evropy ke zlepšení podmínek výkonu, v mnoha zemích je i nadále výkon doživotního trestu založen na myšlence, že se jedná o velice nebezpečné pachatele a režim výkonu trestu by tak měl mít v určitém směru hlavně represní charakter.¹⁰³

Zpráva dále srovnává podmínky ukládání doživotního trestu v jednotlivých zemích a podmínky podmíněného propuštění. Vesměs je doživotní vězení ukládáno pouze za nejtěžší zločiny. Kritiku si ale zasloužili hlavně země, které i nadále udržují ve svých právních řádech tzv. „reálné“ nebo „nestlačitelné, absolutní“ doživotí, tj. bez jakékoliv možnosti podmíněného propuštění. Uvěznění pachatele až do jeho přirozené smrti bez jakékoliv naděje na propuštění, považuje za kruté a nelidské. Myšlenka, že po odsouzení na doživotí, je pachatel raz a navždy považován za nebezpečného a nenapravitelného, se zcela vymyká hlavnímu účelu zrušení trestu smrti a jeho nahrazení doživotním trestem, a to snaze o převýchovu, resocializaci a reintegraci odsouzeného jako lidské bytosti. Jako příklad uvádí osoby odsouzené Mezinárodním trestním soudem (či jinými mezinárodními tribunály) za nejzávažnější trestné činy, jako genocida, válečné zločiny, zločiny proti míru a lidskosti, které mají v určitém stupni výkonu svého trestu možnost požádat o podmíněné propuštění. Zdůrazňuje ale, že připuštění možnosti podmíněného propuštění neznamená automatické

¹⁰³ Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016

propuštění všech odsouzených, nýbrž pouhou možností žádat přezkum progresu rehabilitace odsouzeného. Dání naděje odsouzenému na propuštění v „dohledné“ době jej tak motivuje k vlastní rehabilitaci, a zároveň snižuje pravděpodobnost páchaní další trestné činnosti uvnitř vězeňského zařízení.¹⁰⁴

Výbor tak v tomto směru zdůrazňuje tři hlavní kroky při nápravě právních řádů členských zemí, a to:

- zakotvení institutu podmíněného propuštění i pro doživotní tresty,
- přesné stanovení postupu podávání žádosti o podmíněné propuštění a jeho přezkumu,
a
- přizpůsobení rehabilitačního programu ve vězeňském zařízení tomu, aby odsouzený skutečně dostal možnost být resocializován.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016

¹⁰⁵ Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016

5. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

5.1. Mezinárodní aspekty úpravy výkonu výjimečného trestu

V souladu s hlavním smyslem a účelem trestu je kromě samotné úpravy podmínek ukládání výjimečného trestu i neméně důležitá úprava výkonu tohoto trestu, jelikož jako taková může mít za následek celkovou úspěšnost, případně neúspěšnost, snahy o rehabilitaci pachatele. Uložení trestu odnětí svobody jako projev soudní individualizace ještě neznamená naplnění jeho účelu. Dalším krokem je tak individualizace penitenciární, tzn. individualizace výkonu trestu odnětí svobody ve vztahu k jednotlivým odsouzeným.¹⁰⁶

V celosvětovém měřítku se problematikou výkonu trestů odnětí svobody poprvé zabývala organizace OSN v roce 1955, kdy na kongresu v Ženevě byla přijata Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni. Tato pravidla zdůrazňovala především zachování svobodného myšlení a vyznání víry vězňených osob, právo na zdravotní péči a přiměřenou životní úroveň a stejnou ochranu podle zákona.¹⁰⁷

Na evropské úrovni se problematikou trestněprávní politiky zabývá hlavně Rada Evropy, která po mnohá desetiletí vytváří standardy upravující trest odnětí svobody a vězeňství. Mezi nejdůležitější dokumenty patří v první řadě Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a její čl. 3 zakazující mučení a nelidské či ponižující zacházení nebo tresty, a čl. 7 odst. 1 obsahující zásadu zákonnosti a zákazu retroaktivity k tíži pachatele. Z oblasti výkonu trestu je třeba zmínit čl. 4, který zakazuje nucenou nebo povinnou práci. Tento zákaz se nicméně nevztahuje na práci běžně požadovanou při výkonu trestu uloženého dle čl. 5 nebo v době podmíněného propuštění z tohoto trestu. Nemalou úlohu v ovlivňování vnitrostátního práva členských zemí Rady Evropy sehrává i judikatura Evropského soudu pro lidská práva, která se i v oblasti vězeňství věnovala různorodým otázkám, např. špatným podmínkám ve věznicích, neposkytnutí přiměřené lékařské péče, osobním prohlídkám, režimu návštěv, umístování do samovazby, omezování volebního práva, kontrole korespondence, neakceptovatelnému zacházení v době odnětí svobody, bránění možnosti stát se rodičem, dostupnosti pracovních, vzdělávacích či volnočasových aktivit, hygienickým podmínkám apod. Dalšími úmluvami, které se částečně zabývají úpravou výkonu trestu odnětí svobody,

¹⁰⁶ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3025-9, s. 168

¹⁰⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 69

jsou Úmluva o předávání odsouzených osob z roku 1983 a Evropská úmluva o dohledu nad podmíněně odsouzenými a podmíněně propuštěnými pachateli z roku 1964.¹⁰⁸

Pravděpodobně nejvýznamnějším dokumentem z oblasti vězeňství jsou tzv. Evropská vězeňská pravidla z roku 1973, dále přepracována v roce 1987, která podstatně změnila priority a cíle vězeňství, a stala se tak základem pro vězeňské reformy řady členských států Rady Evropy v 90. letech minulého století. Upravuje hlavně podmínky pro výkon trestu, zdravotní péči, pořádek a bezpečnost ve věznici, personál věznice, inspekce či podmínky výkonu vazby. V roce 2006 byla revidována a v dnešní podobě obsahuje celkem devět základních zásad:

- zásada respektování lidských práv při zacházení s vězni,
- zásada ponechání všech práv, které vězňům nebyla zákonně odňata při uložení trestu,
- zásada omezení práv vězňů pouze v nezbytném rozsahu,
- zásada, že nedostatek finančních prostředků neospravedlňuje špatné vězeňské podmínky porušující lidská práva,
- zásada, že život ve věznici by se měl v co nejvyšší možné míře podobat životu na svobodě,
- zásada, aby trest byl vykonáván způsobem, který povede k opětovnému začlenění vězně do společnosti,
- zásada zapojení externích občanských sdružení a sociálních služeb do vězeňského života,
- zásada vysoké úrovně péče vězeňského personálu o uvězněné osoby,
- zásada pravidelných a nezávislých inspekcí a kontrol vězeňských zařízení na vnitrostátní úrovni.¹⁰⁹

V českém právním řádu jsou tyto zásady promítnuty do § 2 ZVTOS. Ustanovení vyjadřuje zásadu především zásadu humanismu, minimalizace škodlivých účinků uvěznění, zachování lidské důstojnosti, orientace výkonu nejen na plnění povinností a dodržování pořádku a kázně, ale primárně i na pozitivní stimulaci pachatelů, především v oblasti navazování sociálních vazeb s osobami mimo vězení.¹¹⁰

¹⁰⁸ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-163-7, s. 20 - 26

¹⁰⁹ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 27-28

¹¹⁰ KALVODOVÁ, Věra. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012, s. 4-6

Otázce výkonu trestu odnětí svobody mladistvými pachateli se věnují tzv. Doporučení CM/Rec(2008)11 Výboru ministrů členským státům o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele vystavené sankcím nebo opatřením. Za zmínku stojí i Doporučení Rec(2003)23 Výboru ministrů členským státům týkající se vedení vězeňských správ v oblasti doživotních a dlouhodobých trestů odnětí svobody nad 5 let zdůrazňujících především individualizaci programu výkonu trestu, doporučení neseparovat vězně pouze na základě délky trestu, přenos odpovědnosti za rozhodnutí v každodenním životě na vězně, normalizaci, či progresivní výkon trestu s cílem dosažení podmíněného propuštění. Další doporučení pak upravují otázky podmíněného propuštění, vazebních opatření a zacházení s nebezpečnými vězni, možnosti opustit věznici, vzdělávání ve věznicích, či přeplněnosti vězeňských zařízení a nárůstu počtu vězněných osob.¹¹¹

5.2. Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody v ČR

Vězeňský systém ČR prošel od roku 1989 výraznými reformami, kdy z převážně represivního účelu vystupuje do popředí idea otevřeného a humánního vězeňství, jako sociální služba jedincům, jejichž chování je možno označit za protizákonné a společensky nekonformní. Základem reformy se stala Koncepce rozvoje vězeňství v ČR z roku 1991, která vycházela zejména z Evropských vězeňských pravidel. Vězeňský režim měl dle této Koncepce zachovávat lidskou důstojnost odsouzených a být nastaven tak, aby vedl k úspěšné rehabilitaci odsouzených. Hlavními cíli reformy byli depolitizace, demilitarizace, decentralizace a humanizace vězeňství. K tomuto měli vést jednak strukturální změny, a jednak změny funkční, které měli vést k vytvoření systému zacházení s vězni s regulativní funkcí.¹¹²

Po roce 1999, kdy nabyli účinnost dva nejzákladnější právní předpisy upravující výkon trestu odnětí svobody, a to zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „ZVTOS“) a vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „ŘVTOS“), však reforma českého vězeňství pokračovala dál. Již v únoru 1999 byla přijata Zpráva o stavu a aktuálních problémech vězeňství ČR a o určení početních stavů Vězeňské služby na rok 2000, kde byli popsány základní problémy vězeňského systému, jako přeplněné kapacity vězeňských zařízení,

¹¹¹ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 29-32

¹¹² KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 99-100

nedostatek možností pracovního uplatnění, finančních prostředků či problém nedostatečné kvalifikace vězeňského personálu. I přesto, že se ale nepodařilo v plném rozsahu naplnit cíle stanovené Koncepcí rozvoje vězeňství z roku 1991, prošel vězeňský systém velice významnými a úspěšnými změnami. Ve snaze zesouladit trestní politiku českého vězeňského systému s moderními evropskými trendy, byla v roce 2015 schválena Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, jež zdůrazňovala především aplikaci mezinárodních konvencí, směrnic a doporučení zejména v oblasti dodržování lidských práv, a dále zajištění maximální možné bezpečnosti pro společnost, vězně i vězeňský personál, vytvoření systému diagnostikování, klasifikace a umísťování odsouzených na základě hodnocení rizik, rozvoj systému zaměstnávání odsouzených a spolupráce s Probační a mediační službou, v neposlední řadě pak zjednodušení struktury vězeňských zařízení. Nejnovější Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2025 pak za základní cíle rozvoje vězeňství vytyčila zvýšení zaměstnanosti odsouzených, řešení otázky poskytované zdravotní péče ve vězeňských zařízeních, snížení míry závislosti mezi vězňenými, snaha o snížení recidivy a s tím související vytvoření systému péče po propuštění ze zařízení výkonu trestu.¹¹³

Další dílčí aspekty úpravy výkonu trestu odnětí svobody obsahují i následující právní předpisy:

- Listina základních práv a svobod,
- nařízení vlády č. 361/2017 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody,
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů,
- zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky,
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník,
- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád),
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže),
- zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů),

¹¹³ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 101-106

- zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních,
- zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby,
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby,
- zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů.

5.3. Diferenciace odsouzených

Jednou z nejdůležitějších otázek výkonu trestu odnětí svobody je správné zařazení odsouzeného do vhodného typu věznice a správné nastavení rehabilitačního programu tak, aby vedlo k postupné nápravě odsouzeného.

První ucelenou úpravou výkonu trestu odnětí svobody obsahoval zákon č. 59/1965 Sb., který v protikladu s předchozí značně represivní úpravou znamenal velký pokrok. Zrušil třídně politickou diferenciaci odsouzených a zavedl vnější diferenciaci odsouzených podle stupně narušenosti. Trest se vykonával v nápravně výchovných ústavech, které se dále dělily do tří nápravně výchovných skupin (dále jen „NVS“). Rozhodnutí o umístění do konkrétní NVS, jakož i rozhodnutí o umístění do ztřeštěné izolace, či přeřazení do jiné NVS, náleželo soudu, přičemž v každé vyšší NVS platila rozsáhlejší omezení práv odsouzeného. Již tento zákon znal i vnitřní diferenciaci odsouzených, kteří byli v rámci jedné NVS rozdělováni do ústavů podle stupně a povahy narušení a dosaženého stupně nápravy.¹¹⁴

Další důležité změny přinesla novela č. 294/1993 Sb., která rozdělila věznice do čtyř typů: s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Jednotlivé typy se od sebe lišili stupněm vnější ostrahy, bezpečností a resocializačními programy. Soud zařazoval odsouzeného do konkrétního typu věznice na základě několika kritérií:

- prvním kritériem byla osoba odsouzeného a jeho minulost – recidiva či uprchnutí z předchozího výkonu trestu či vazby,
- druhým kritériem byl spáchaný trestný čin, jeho povaha a závažnost,
- třetím kritériem pak byla konkrétní výměra uloženého trestu.

Do věznice se zvýšenou ostrahou byli umísťováni především pachatelé, kteří byli odsouzeni na trest odnětí svobody na více než 8 let a na doživotí, zvláště nebezpeční recidivisté nebo

¹¹⁴ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 109-110

uprchlíci z předchozího výkonu trestu nebo vazby. Při rozhodování o zařazení do konkrétního typu věznice byl soud v rámci individualizace oprávněn zařadit odsouzeného i do jiného typu věznice, přísnějšího nebo i mírnějšího, pokud po zvážení všech relevantních okolností dospěl k závěru, že jiný typ věznice poskytne odsouzenému lepší možnosti nápravy. Výjimkou byli odsouzení k výjimečnému trestu, kteří museli být vždy zařazeni do věznice se zvýšenou ostrahou.¹¹⁵

Model formálně jednotného výkonu trestu odnětí svobody přinesl až nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., který ve znění pozdějších novel platí dodnes. I nadále zachoval čtyři typy věznic, které se od sebe lišili pouze způsobem vnější ostrahy a zajištěním bezpečnosti. Práva a povinnosti všech odsouzených uvnitř všech čtyř typů věznic byli stanoveny jednotně. Kritériem pro zařazení byla pouze míra nebezpečnosti odsouzeného. Tento model tak odpovídal cílům vytyčeným v Koncepti z roku 1991.

V roce 2017 následně došlo k dalším významným změnám, jednou z nich byla i změna vnější diferenciaci věznic, tj. rozdělení věznic podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu pouze do dvou typů, a to s ostrahou a se zvýšenou ostrahou (zákon č. 58/2017 Sb. účinný od 1. října 2017). Tato změna je plně v souladu s cíli vytyčenými v Koncepti rozvoje českého vězeňství do roku 2025, navazuje na Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy členským státům k Evropským vězeňským pravidlům, Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy členským státům o zacházení s odsouzenými k doživotnímu a jiným dlouhodobým trestům a rovněž na doporučení uvedených ve zprávách pro vládu České republiky o návštěvě České republiky, které vykonal Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání v letech 2006 a 2008. Do nabytí účinnosti této novely využívala ČR model, ve kterém soud zařazoval odsouzené do konkrétního typu věznice výhradně na základě trestněprávních kritérií, aktuální stupeň rizika nebyl brán v úvahu. Nový systém vnější diferenciaci zavádí metodu hodnocení rizik a potřeb, v rámci které jsou zjišťovány rizikové faktory odsouzeného (např. možnost recidivy a její závažnosti) na podkladě analýzy osobnosti odsouzeného. Součástí analýzy je i hodnocení motivace odsouzeného, jeho schopnost a ochota změnit svůj život.¹¹⁶ Vedle těchto dvou základních typů věznic zákon zřizuje zvláštní věznice pro mladistvé.

¹¹⁵ KALVODOVÁ, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, s. 110-111

¹¹⁶ www.vscr.cz

Výkon výjimečného trestu odnětí svobody upravuje TZ v § 56, kde v odst. 2 písm. b) stanoví, že soud zpravidla zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest. Následující odst. 3 obecně stanoví možnost soudu zařadit pachatele i do věznice jiného typu, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude působení na něj, aby vedl řádný život, v jiném typu věznice lépe zaručeno. Věta za středníkem však tuto možnost pro pachatele, jemuž je ukládán trest odnětí svobody na doživotí, odebírá. V tomto ohledu je tudíž nutno rozlišovat výjimečný trest dle § 54 TZ v délce 20 až 30 let, kdy má soud, po zvážení všech relevantních okolností, možnost umístit pachatele do věznice s ostrahou, a výjimečný trest na doživotí, u něhož je umístění do věznice se zvýšenou ostrahou ze zákona povinné.

Přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu upravuje TZ v § 57, kde stanoví, že o přeřazení odsouzeného do věznice se zvýšenou ostrahou (např. v případě výjimečného trestu odnětí svobody nad 20 do 30 let, kdy byl odsouzený zařazen do věznice s ostrahou) může rozhodnout soud, pokud odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušil stanovený pořádek nebo kázeň, nebo byl pravomocně uznán vinným trestným činem, který spáchal během výkonu trestu.

O přeřazení odsouzeného během výkonu trestu do věznice s ostrahou rozhodne soud tehdy, jestliže chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přeřazení přispěje k jeho nápravě. Zároveň však zákon stanoví, že odsouzeného, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí, je možné přeložit do věznice s ostrahou až po vykonání 10 let trestu. U jiného odsouzeného (případ výjimečného trestu nad 20 do 30 let, kde byl odsouzený zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou), je možné jeho přeřazení do věznice s ostrahou po vykonání alespoň jedné čtvrtiny uloženého trestu. Návrh na přeřazení do jiného typu věznice je oprávněn podat i odsouzený. Není-li však návrhu vyhověno, může jej odsouzený opakovat až po uplynutí 6 měsíců od skončení řízení o jeho předchozím návrhu. O přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice je dle § 11 ZVTOS povinen soud požádat ředitel věznice, má-li za to, že přeřazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu. K tomuto návrhu je povinen připojit vyhodnocení průběhu a účinnosti programu zacházení s odsouzeným, zhodnocení průběhu a úspěšnosti výkonu ochranného léčení, pokud bylo odsouzenému uloženo, a uvede i další skutečnosti a důkazy, které mohou mít význam pro rozhodnutí soudu. Tyto přílohy zašle ředitel věznice soudu i v případě, že o přeřazení žádá sám odsouzený.

Samotný výkon výjimečného trestu odnětí svobody upravují jednak obecná ustanovení ZVTOS, která upravují výkon trestu odnětí svobody bez ohledu na to, jestli se jedná o výjimečný trest nad 20 do 30 let, trest na doživotí, nebo trest odnětí svobody kratší, konkrétně stanovené délky, a dále zvláštní ustanovení části první ZVTOS, hlava čtvrtá, díl sedmý, devátý a desátý.

Obecná ustanovení vymezují v § 1 odst. 2 ZVTOS účel výkonu trestu odnětí svobody, a to jako působení na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, ochrana společnosti před pachateli trestných činů a snaha zabránit pachatelům v dalším páchání trestné činnosti. Jako hlavní zásady výkonu trestu odnětí svobody zákon uvádí v § 2 zásadu respektování důstojnosti osobnosti odsouzeného a omezování škodlivých účinků zbavení svobody (tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti); dále zásadu zachování zdraví odsouzených, a pokud to doba výkonu trestu umožňuje, zásadu podporování takových postojů a dovedností odsouzených, které jim pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.

K uplatňování poznatků, forem a metod zacházení s odsouzenými, které napomáhají k dosažení účelu výkonu trestu a k ochraně práv odsouzených, zřizuje ředitel věznice poradní komisi z odborníků, kteří působí v oblasti práce s pachateli trestných činů a osobami se sociálně patologickým nebo obdobným rizikovým způsobem chování, kteří se mohou spolupodílet na naplňování účelu trestu nebo kteří se mohou podílet na zajištění začlenění odsouzeného po výkonu trestu do společnosti nebo na zajištění jeho léčby.

Zákon při umístování odsouzených pamatuje i na různá specifika fyziologického a biologického rázu, když stanoví oddělené umístění mužů od žen, osob s infekčním onemocněním, mladistvých od dospělých, recidivistů, osob trvale pracovně nezařaditelných, s poruchami duševními a poruchami chování, osoby odsouzené za úmyslně spáchané trestné činy od osob odsouzených za trestné činy z nedbalosti, osob s uloženým ochranným léčením či zabezpečovací detencí, a v neposlední řadě oddělené umístění velmi nebezpečných pachatelů, mezi které se řadí i odsouzení k výjimečnému trestu.

ZVTOS dále rozeznává vnitřní členění věznic s ostrahou, v § 12a dělí tyto podle stupně zabezpečení na oddělení:

- s nízkým stupněm zabezpečení,
- se středním stupněm zabezpečení, a
- s vysokým stupněm zabezpečení.

Do konkrétního oddělení jsou odsouzení umísťováni podle míry vnějšího a vnitřního rizika. Vnější riziko vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na trestnou činnost, za kterou mu byl uložen trest, délku trestu a formu zavinění a s přihlédnutím k tomu, zda již byl ve výkonu trestu. Vnitřní riziko vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, v níž se zohledňují zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku. Vyhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik provádí odborná komise, o umístění do některého z oddělení věznice s ostrahou rozhoduje ředitel věznice, ve které je odsouzený umístěn, na základě doporučení odborné komise. Konkrétnější podmínky stanovování stupně zabezpečení u odsouzených zařazených do věznice s ostrahou upravuje § 6a ŘVTOS, přičemž odsouzení k výjimečnému trestu jsou považováni za pachatele s vysokým vnějším a vnitřním rizikem a jsou proto zpravidla umísťováni do oddělení věznic s vysokým stupněm zabezpečení. Změnu stupně zabezpečení u odsouzených zařazených do věznice s ostrahou umožňuje a upravuje § 11a ŘVTOS, kdy tato je přípustná v případě změny míry vnějších nebo vnitřních rizik.

Kromě výše popsaných obecných ustanovení, je dále problematika výkonu výjimečného trestu upravena i zvláštními ustanoveními ZVTOS, konkrétně se jedná o ustanovení části první zákona, hlava čtvrtá, díl sedmý, devátý a desátý. Díl sedmý, § 71 odst. 1 ZVTOS stanoví, že vnitřní řád věznice, jakož i obsah a formy zacházení s odsouzenými k doživotnímu trestu musí přihlížet též k povaze tohoto trestu a nebezpečnosti odsouzených, kterým je takový trest uložen. Odst. 2 pak pro doživotně odsouzené zakazuje přerušování výkonu trestu nebo udělení kázeňské odměny spočívající v povolení dočasně opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení.

Díl devátý, § 72a ZVTOS, upravuje zvláštní podmínky výkonu trestu odnětí svobody pro velmi nebezpečné odsouzené, za které je za zákona považován i odsouzený k výjimečnému trestu. Velmi nebezpečný odsouzený je na základě rozhodnutí ředitele věznice zpravidla umístěn do oddílu věznice se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, a to na dobu nejdéle 90 dnů. Jsou-li v této době zjištěny důvody předpokladu, že odsouzený ohrozí

bezpečnosti jiných osob, odsouzený se v tomto oddílu ponechá nejdéle na dobu dalších 180 dnů, a to i opakovaně. Pokud tyto důvody zjištěny nejsou, odsouzený je z tohoto oddílu vyřazen. Odsouzený zařazený do oddílu se zesíleným stavebně technickým zabezpečením může požádat ředitele věznice o vyřazení z tohoto oddílu, má-li za to, že důvody pro takové zařazení nenastaly nebo pominuly. Byla-li žádost odsouzeného zamítnuta, může ji odsouzený podat znovu až po uplynutí tří měsíců od právní moci rozhodnutí.

Díl desátý, § 72b ZVTOS, stanoví dodatečná omezení pro odsouzené vykonávající trest ve věznici se zvýšenou ostrahou. Ředitel věznice tak nemůže:

- odsouzenému povolit v souvislosti s návštěvou opuštění věznice,
- odsouzenému udělit, v rámci odměn udělovaných odsouzenému, i přesto, že svým chováním a jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu, odměnu povolení opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení, nebo odměnu přerušení výkonu trestu (ani pro naléhavé rodinné důvody); je-li však třeba odsouzenému neodkladně poskytnout zdravotní službu, kterou nelze zajistit ve věznici nebo ve specializovaném zdravotnickém zařízení Vězeňské služby, může ředitel věznice na nezbytně nutnou dobu výkon trestu odsouzenému přerušit; pokud si odsouzený újmu na zdraví nezpůsobil úmyslně, doba přerušení výkonu trestu nepřesahující 30 dnů v kalendářním roce se započítává do doby výkonu trestu,
- odsouzené ženě, která před nástupem výkonu trestu řádně pečovala o své nezletilé dítě, přerušit výkon trestu, k návštěvě dítěte, které se nachází v péči jiné osoby.

Omezení spočívající v poutání odsouzeného k doživotnímu trestu ve zvlášť odůvodněných případech v průběhu vycházek stanovuje § 96 ŘVTOS, a dále provádění návštěv odsouzených k doživotnímu trestu pouze za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby upravuje § 97 ŘVTOS.

V ostatních případech mají odsouzení k výjimečnému trestu stejná práva jako ostatní odsouzení s přihlédnutím k charakteru výkonu trestu.

Dalším stupněm vnitřní diference zacházení s odsouzenými je členění jednotlivých oddělení na tzv. prostupné skupiny. Tato úprava je obsažena ve vnitřních řádech věznic a jejím cílem je působit na odsouzené tak, aby aktivně a odpovědně přistupovali k plnění svých

povinností a naplňování programu zacházení. Jedná se o motivační systém zařazování odsouzeného do tří přístupných skupin (dále jen „PSVD“) podle jeho přístupu k naplňování stanoveného cíle programu zacházení, charakteristiky osobnosti, možnosti resocializace, dle jeho chování, jednání, postoje ke spáchanému trestnému činu a přístupu k plnění povinností v průběhu výkonu trestu.

Přeřazení odsouzeného v rámci PSVD se provádí zpravidla při hodnocení programu zacházení. Návrh na přeřazení podává vychovatel po uplynutí lhůt stanovených pro jednotlivé PSVD na základě individuálního posouzení odsouzeného.

Do I. PSVD se zařazují odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti, chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem, a kteří se aktivně ve spolupráci se zaměstnanci podílí na činnostech souvisejících s organizací života ve věznici nebo mimo ni.

Do II. PSVD se zařazují odsouzení, kteří částečně plní program zacházení a převážně se chovají a jednají v souladu s vnitřním řádem, a kteří se občasně ve spolupráci se zaměstnanci podílí na činnostech souvisejících s organizací života ve věznici i mimo ni.

Do III. PSVD se zařazují odsouzení, kteří převážně odmítají přijmout nebo neplní program zacházení, neplní své povinnosti či se chovají a jednají v rozporu s vnitřním řádem.

Přeřazení do nižší PSVD je možné vždy pouze o jeden stupeň, a to nejdříve po uplynutí dvou hodnotících období, pokud odsouzení vzorně plní všechny stanovené povinnosti a nepáchají další kázeňské přestupky. U odsouzených k výjimečnému trestu je přeřazení možné po uplynutí čtyř hodnotících období, pokud byli zařazeni do věznice s ostrahou do oddělení s vysokým stupněm zabezpečení nebo do věznice se zvýšenou ostrahou.

Přeřazení do vyšší PSVD je možné i o dva stupně najednou v případech uložení kázeňského trestu, kázeňského trestu celodenního umístění do uzavřeného oddílu nebo samovazby anebo při důvodném podezření ze spáchání trestného činu, nebo v případech neplnění programu zacházení či neplnění svých základních povinností a chováním se v rozporu se ZVTOS, ŘVTOS a vnitřním řádem věznice. K přeřazení dochází zpravidla po uplynutí jednoho hodnotícího období.

V jednotlivých odděleních věznice s ostrahou se uplatňují tzv. motivační činitele, které mají za cíl motivovat odsouzené k řádnému chování a plnění svých povinností a dodržování všech relevantních právních předpisů upravujících výkon trestu. Dle prostupné skupiny se pak může jednat o motivační činitele jako možnost podání návrhu ředitele věznice k podmíněnému propuštění, udělení odměny, udělení volného pohybu k návštěvě akcí mimo věznici, povolení návštěv více osob, realizace nákupu potravin a věcí osobní potřeby několikrát týdně, atp. Jednotlivé motivační činitele jsou podle prostupné skupiny individualizovány. Jak již bylo popsáno výše, k těmto motivačním činitelům mají potenciální přístup i odsouzení k výjimečnému trestu, chovají-li se v souladu s vnitřním řádem a jsou postupně přerazeni do nižší PSVD.

Ve věznicích pro mladistvé se odsouzení rozdělují na základě charakteristiky osobnosti a spáchaného provinění do čtyř základních diferenciačních skupin A, B, C a D. Do skupiny A se zařazují odsouzení se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, popřípadě špatného zacházení; do skupiny B odsouzení s disharmonickým vývojem osobnosti; do skupiny C odsouzení s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek a do skupiny D odsouzení s mentální retardací. O zařazení mladistvého odsouzeného do diferenciační skupiny rozhoduje ředitel věznice na základě doporučení odborných zaměstnanců.

Tyto základní diferenciační skupiny se dále rozdělují na prostupné skupiny, podobně jako u dospělých odsouzených, a mladiství pachatelé jsou do nich zařazováni na základě plnění programu zacházení, charakteristiky osobnosti, možnosti resocializace, svého chování, jednání, postojů ke spáchanému provinění a výkonu trestního opatření. Tvoří systém pozitivní motivace mladistvých odsouzených a ve vnitřních řádech věznic se stanoví podrobnější podmínky tak, aby měl mladistvý odsouzený na základě změn svého chování a osobnosti možnost být postupně přerazen do příznivějších skupin.

V současné době je výkon výjimečného trestu na doživotí vykonáván v následujících věznicích:

- Věznice Horní Slavkov je určena pro výkon trestu odnětí svobody dospělých mužů a je profilována pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených zařazených do typu věznice s ostrahou se středním a vysokým stupněm zabezpečení, včetně doživotního

trestu. Dále je zde zřízen oddíl se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, a to jak ve vysokém stupni zabezpečení věznice s ostrahou, tak i v oddělení se zvýšenou ostrahou.

- Věznice Karviná je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou.
- Věznice Mírov je věznicí pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených se zvýšenou ostrahou a ostrahou s odděleními s vysokým stupněm zabezpečení a se středním stupněm zabezpečení, v rámci kterých disponuje i oddílem se zesíleným stavebně technickým zabezpečením pro výkon trestu velmi nebezpečných odsouzených.
- Věznice Opava – vykonávají tady trest odnětí svobody odsouzené ženy zařazené do věznice s ostrahou v oddělení s vysokým, středním a nízkým stupněm zabezpečení a v oddělení se zvýšenou ostrahou.
- Věznice Plzeň je profilována jako věznice s ostrahou, kde je mezi jinými zřízeno i oddělení se zvýšenou ostrahou.
- Věznice Světlá nad Sázavou je zařazena do kategorie věznic s ostrahou. Trest zde vykonávají odsouzené ženy v odděleních s ostrahou s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení a v oddělení se zvýšenou ostrahou. Kromě toho věznice zajišťuje výkon trestu odnětí svobody specifickým skupinám odsouzených, které vyžadují zvláštní přístup. Jedním z oddílů je oddíl pro výkon trestu matek nezletilých dětí ve věku do jednoho roku dítěte, kdy se jedná o matky, které spáchaly zvlášť závažný trestný čin, jsou zařazeny k výkonu trestu odnětí svobody do věznice s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení nebo do věznice se zvýšenou ostrahou a soud jim v souvislosti s jejich těhotenstvím a péčí o dítě ve věku do jednoho roku nepřeruší výkon trestu.
- Věznice Valdice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou, kde jsou umístováni odsouzení muži s delšími tresty, recidivisté a jinak nebezpeční odsouzení.

Výkon výjimečného trestu odnětí svobody nad 20 do 30 let je prováděn i v dalších věznicích s ostrahou, které mají zřízené oddělení s vysokým stupněm zabezpečení.

Pro zajímavost, počty odsouzených vykonávajících výjimečný trest odnětí svobody nad 15 let (*po změně výjimečného trestu z 15 až 25 let na 20 až 30 let se statistiky nezměnily a i nadále se vedou pouze celkově pro tresty nad 15 let a tresty doživotí) a doživotní trest v ČR v letech 1995 – 2020 ukazuje následující tabulka:

Tabulka č. 9: Počty odsouzených vykonávajících výjimečný trest v ČR v letech 1995 – 2020

Rok	Počet odsouzených k výjimečnému trestu odnětí svobody nad 15 let	Z toho žen	Počet odsouzených na doživotí	Z toho žen
1995	154	2	8	0
1996	145	3	11	0
1997	159	3	14	0
1998	167	3	14	0
1999	173	3	16	0
2000	177	3	20	1
2001	179	4	22	1
2002	175	4	25	1
2003	186	4	26	1
2004	207	3	30	2
2005	199	3	32	3
2006	317	8	32	3
2007	210	4	32	3
2008	316	5	33	2
2009	218	7	36	2
2010	226	8	37	2
2011	259	10	40	2
2012	280	10	44	3
2013	308	14	46	3
2014	328	18	48	3
2015	366	22	48	3
2016	478	41	48	3
2017	406	29	49	3
2018	416	31	48	3
2019	515	46	46	3
2020	538	56	44	3

Zdroj: vězeňské statistiky dostupné na www.vscr.cz

Na závěr této podkapitoly je možné shrnout, že v několika posledních letech došlo k velice významným a pokrokovým změnám v oblasti výkonu trestu odnětí svobody. Ačkoliv je zařazování do typu věznice s ostrahou nebo zvýšenou ostrahou i nadále svěřeno rozhodujícím soudům, rozhodování o umístění do konkrétního oddělení a prostupné skupiny bylo přesunuto na penitenciární úroveň, tudíž do pravomoci ředitele věznice, který tak činí na základě posudků odborné komise po pečlivém vyhodnocení osobnosti pachatele a rizik s jeho osobou spojených. Tyto změny tak navazují na požadavky mezinárodních organizací věnujících se zlepšení podmínek pro osoby vykonávající trest odnětí svobody. Mírným nedostatkem je úprava procesu stanovení stupně zabezpečení u odsouzených zařazených do věznice s ostrahou, obsažená ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti ŘVTOS, která by z mého pohledu měla být součástí úpravy na úrovni zákona, a dále úprava zařazování odsouzených do prostupných skupin, jež je v současné době součástí vnitřních řádů jednotlivých věznic. V tomto případě by bylo zcela vhodné sjednotit a přesunout tuto agendu alespoň na úroveň podzákoných právních předpisů.

5.4. Denní režim odsouzeného k výjimečnému trestu

Denní režimy odsouzených k výjimečným trestům se mírně liší v závislosti na tom, do kterého typu věznice byli soudem zařazeni. Doživotně odsouzení jsou povinně zařazováni do věznic se zvýšenou ostrahou, kde jsou do cel o velikosti přibližně 9m² umístěvány samostatně. V těchto celách mají záchod a umyvadlo, a cely jsou monitorovány 24 hodin denně. Zvláštním technickým zabezpečením je přímý přístup odsouzených k oknům a dveřím omezen, a to než jim budou nasazeny donucovací prostředky pro případ vyvedení odsouzeného z cely. Po celou dobu jsou uzamčeny v cele, možnost podílení se odsouzených na aktivitách v rámci věznice je výrazně omezena. Rovněž jejich zařazování do vzdělávacích či pracovních programů je z tohoto důvodu výrazně ztížena, práce je možné vykonávat pouze v prostoru cely. Výzkumy provedené v posledních letech však ukazují na ochotu doživotně odsouzených pracovat, která ale naráží na výrazný nedostatek pracovních příležitostí.¹¹⁷

Odsouzení k výjimečnému trestu nad 20 do 30 let zařazeni do věznice s ostrahou jsou umístěváni na oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Na těchto odděleních jsou pak více kriminálně narušení jedinci separováni od méně narušených

¹¹⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 78-84

jedinců. Vězni mohou být v celách umístováni po dvou a vytváří tak určité skupiny i pro výkon práce.¹¹⁸

V těchto zvláštních odděleních pro výkon výjimečného trestu je dostupná i péče psychologů, psychiatrů, pedagogů či sociálních pracovníků.

Všichni odsouzení k výjimečnému trestu mají stejná práva, z výčtu bych uvedla hlavně: návštěvy, které jsou povolené jednou za 6 týdnů na 2 hodiny, nicméně bez přímého kontaktu a za přímého dozoru příslušníka vězeňské stráže, nárok na vycházku v délce 1 hodiny, v průběhu které je možné si zapůjčit sportovní potřeby, možnost přijmout balík do hmotnosti 5kg jednou za 6 týdnů, přičemž obsahy balíčků se předem kontrolují, právo nakupovat potraviny a hygienické potřeby jednou za týden v ústavní prodejně. K tomuto účelu mohou odsouzení mít u sebe peněžní hotovost až do výše 25 EUR, případně platit bezhotovostní formou, kde jsou jejich peněžní prostředky vedeny na zvláštních účtech. Dále mají odsouzení možnost půjčovat si knihy z ústavní knihovny, či sledovat televizi a rozhlas ve stanovené době. Tyto práva můžou být následně na individuální bázi rozšiřována nebo zužována v podobě tzv. kázeňských odměn či trestů.¹¹⁹

Harmonogram denních aktivit se může rovněž mírně lišit podle typu věznice, ve které odsouzený svůj trest vykonává. Obvykle je ale stanoven více-méně následovně:

- 5:00 hod. budíček, sčítání osob, osobní hygiena a úklid
- 5:30 hod. snídaně
- 6:00 hod. pracovní směna
- 14:00 hod. oběd, osobní volno a vycházka
- 16:00 hod. zájmová činnost a večere
- 19:00 hod. osobní hygiena, úklid a osobní volno
- 21:00 hod. večerka

Poměrně důležitým problémem, na který prozatím právní řád nemá řešení, je páchání další trestné činnosti ve vězeňských zařízeních, a to hlavně u doživotně odsouzených, jelikož se tak z pohledu stávající právní úpravy jeví jako beztrestní. Jako jedna z možností se naskýtá odklad přípustnosti požádat o podmíněné propuštění, čímž by se reálná doba výkonu

¹¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 78-84

¹¹⁹ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 78-84

doživotního trestu prodloužila a znamenala by tak trest za nově spáchané trestné činy. Prozatím však právní řád tuto možnost nezná. Jako určitý projev snahy o zamezení páchaní další trestné činnosti je zákonná povinnost po určité době výkonu trestu změnit umístění vězně do jiné věznice. Předchází se tak navazování vzájemných kontaktů mezi nejtěžšími zločinci, detailnímu zmapování zabezpečovacího systému, systému střežení, organizačního řádu eskorty, či v neposlední řadě vytváření únikových plánů. Stejný záměr sleduje i omezení maximální délky zařazení vězeňského personálu na oddělení pro doživotně odsouzené. Dozorčí personál působí na tomto oddělení maximálně po dobu 1 roku, odborní zaměstnanci maximálně po dobu 2 let. Po uplynutí této doby jsou přeloženi na jiná oddělení, případně do jiné věznice.¹²⁰

5.5. Psychické, psychologické a sociální dopady výjimečného trestu na odsouzeného

Jak již bylo několikrát v této práci zmiňováno, hlavním účelem trestu odnětí svobody je především ochrana společnosti před delikventy a jejich resocializace. V této podkapitole bych se ráda stručně zaměřila na reálné možnosti resocializace pachatelů v penitenciárních zařízeních, obzvláště těch odsouzených k výjimečnému trestu, jelikož se jedná o velice radikální omezení jednoho z nejzákladnějších lidských práv, a to omezení svobody. Jak tedy připravit odsouzeného na opětovné začlenění do společnosti v podmínkách, které se tak razantně liší od normálního běžného života?

Ke zjištění psychologických a sociálních účinků pobytu ve vězeňském zařízení na osobnost pachatele již bylo provedeno mnoho výzkumů. Hlavním problémem se jeví obzvláště izolace od vnějšího světa, uzavření ve specifických podmínkách penitenciárního zařízení, či s tím spojené potlačování uspokojování některých základních lidských potřeb. V praxi v procesu resocializace by tak měla platit zásada, že vedlejší nepříznivé účinky trestu by neměly výraznějším způsobem snižovat hlavní příznivé účinky trestu.¹²¹

Z provedených výzkumů vyplývá, že dlouhodobý pobyt ve vězeňském zařízení může vést k určitým problémům, jako např. špatná nálada, stavy apatie a deprese, snížení

¹²⁰ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 78-84

¹²¹ BLATNÍKOVÁ, Šárka. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-024-2, s. 115 – 116

motorické hnací síly, poruchy v kontaktech s lidmi, nepřiměřené hodnocení skutečnosti, krajní introverze, snížení sebezáchovného pudu, nicméně nelze mluvit o poškození či rozpadu osobnosti. Vzhledem k rostoucí obsazenosti věznic vyvstává ale otázka skutečného resocializačního dopadu vězení na odsouzené, u kterých nesprávné nastavení podmínek výkonu trestu a převýchovných programů může spíše vést k negativní změně osobnosti pachatele a jeho následnému recidivujícímu chování.¹²²

Dle studie provedené úřadem OSN v roce 1994 dlouhodobé uvěznění zanechává na odsouzených psychologické i sociologické následky. Psychologické potíže pramení především z nejistoty délky trestu odsouzeného na doživotí, jak dlouho tento bude trvat a jestli se kdy vůbec dostane opětovně na svobodu do normálního života. V tomto ohledu zpráva uvádí, že je nevyhnutné přistupovat ke každému dlouhodobě odsouzenému individuálním přístupem, jelikož na každého z nich může mít tento trest odlišné následky. Jako možné sociologické následky zpráva uvádí obzvláště izolaci, desocializaci, ztrátu osobní odpovědnosti, krizi identity či celkovou závislost na trestním zařízení. Sociální izolace, a s tím spojené přerušení kontaktů s rodinou a přáteli, tak může v konečném důsledku mít závažné kontradiktivní následky na resocializaci pachatele, jež je vlastním smyslem trestu.¹²³

Ve srovnání s odsouzenými na kratší dobu, pachatelé odsouzení na dlouhodobé tresty odnětí svobody často mívají zasaženou osobnost, nejedná se ale o poruchy v lékařském slova smyslu, jde o lékařsky zdravé osoby, kterým v důsledku dlouholeté společenské izolace chybí vyšší hodnoty, schopnost empatie, emotivita, schopnost udržovat dlouhodobější kontakty, bezohlednost k pravidlům, nedostatek soucitu či nepoučitelnost z vlastních chyb. Proto je u této skupiny odsouzených i větší sklon k recidivě.¹²⁴

Donald Clemmer, sociolog zkoumající vězeňskou kulturu v USA, zavedl pojem tzv. prizonizace, jeden z několika projevů dlouhodobého uvěznění. Odsouzení v první fázi prizonizace procházejí tzv. institucionalizací, tzn. pasivně se přizpůsobují novým podmínkám vězení, do kterého byli umístěni, potlačují svou individualitu a aktivitu, odsouzení plní příkazy a snaží se pouze „přežít“ v nastalé situaci. Druhou fází je tzv. ideologizace, kdy se

¹²² NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 85

¹²³ Trest odnětí svobody na doživotí. Podle studijního materiálu *Life Imprisonment*, č. ST/CSDHA/24. Úřad OSN ve Vídni, Odbor prevence kriminality a trestního soudnictví, 1994, s. 6-7

¹²⁴ KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty*. Praha: Galén, c2001. Makropulos. ISBN 80-7262-088-6, s. 206-207

odsouzení vžívají do vězeňské kultury a přijímají ji za svou vlastní. Projevem tohoto je i např. ztráta odpovědnosti za vlastní rozhodování, používání jazyka charakteristického pro vězeňské zařízení, tzv. kriminální argot, nebo rozvinutí alkoholové či drogové závislosti.¹²⁵

V České republice byl proveden penologický výzkum na sedmdesáti odsouzených k trestu odnětí svobody od 15 do 25 let, kde byly zkoumány nepříznivé účinky dlouhodobého vězení na psychiku pachatelů. Výsledky ukázaly, že odsouzení mají většinou pouze základní vzdělání a jsou ženatí nebo rozvedení s dětmi svěřenými do péče matky. Psychický stav vězňů byl relativně uspokojivý. Vězni projeví nespokojenost zejména s nedostatkem pracovních příležitostí, nedostatkem soukromí a možností udržování vztahů s rodinou a přáteli, závist jiných spoluvězňů, špatné zacházení ze strany vychovatelů či jiných zaměstnanců věznice, nepříznivé podmínky pro pokračování ve studiu, nedostatek dostupné literatury či nedostatek jídla. Projevily se i různé zdravotní potíže jako poruchy spánku, únava, bolesti hlavy, deprese, nechutenství, žaludeční potíže, bolesti páteře. Pozitivní účinky na psychiku odsouzených měli hlavně kontakty s rodinou a přáteli, vzdělávání, společenské události konané ve vězeňských zařízeních, umělecká činnost a sportovní aktivity.¹²⁶ Překvapivé však bylo zjištění, že většina odsouzených svou vinu za spáchaný trestný čin odmítá, a ti co jí akceptovali, považují délku svého trestu za nepřiměřenou. Dalším znepokojivým zjištěním bylo rovněž to, že většina odsouzených výkon svého trestu nepovažuje za přípravu na návrat do společenské reality vně vězeňských zdí.¹²⁷

Výzkum byl proveden i na doživotně odsouzených, jednalo se však o poměrně malý vzorek dvaceti tří pachatelů. Většina z nich byla svobodná, bezdětná, bez stálého partnerského vztahu, a převládali odsouzení se základním nebo nižším a středním odborným vzděláním bez maturity. U většiny zkoumaných byla zjištěna porucha osobnosti, deprese a další psychosomatické potíže, závislost na alkoholu nebo jiných návykových látkách, či neschopnost empatie a touha po odplatě. V oblasti extramurálních vztahů (tj. s osobami vně vězení) až 62% doživotně odsouzených žádné kontakty nemělo. Zajímavým byl poznatek, že většina doživotně odsouzených alespoň částečně přiznávala svou vinu za spáchaný trestný čin, nicméně podobně jako u skupiny odsouzených na 15 až 25 let, i odsouzení na doživotí

¹²⁵ BLATNÍKOVÁ, *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, s. 130-131

¹²⁶ BLATNÍKOVÁ, *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, s. 119-123

¹²⁷ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 94-95

hodnotili délku trestu jako neadekvátní.¹²⁸ Tento postoj odsouzeného ke spáchanému trestnému činu a délce trestu je však velice významný. Pokud si odsouzený vinu za trestný čin vůbec nepřipouští, shledává svůj trest nespravedlivým a jeho převýchova je tak značně ztížená.

Velice významným výzkumem účinků doživotního vězení na odsouzené byl výzkum Klause Laubenthala provedený v Německu v letech 1985 – 1986. Zúčastnilo se ho 85 odsouzených, kteří byli rozdělení do tří skupin dle délky již vykonaného trestu (první skupina D1 byli odsouzení, kteří v době provádění výzkumu vykonali od 1 roku do 5 let uloženého trestu a tvořili celkově 35% všech zkoumaných, druhá skupina D2 vykonala od 6 do 12 let uloženého trestu a tvořili 36% všech zkoumaných, a poslední třetí skupina D3 vykonala od 12 do 30 let trestu a tvořili 29% zkoumaných). Věk zúčastněných byl v rozmezí od 23 do 75 let, přičemž nejčastěji byli pachatelé odsouzeni ve věku 21 až 30 let (téměř 53% zúčastněných). Až 80% zkoumaných mělo ukončeno maximálně základní vzdělání. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že doživotně odsouzení vězni pociťovali jako nejtěžší újmu následující problémy:

- Postrádám někoho.
- Cítím, že zde promarnuji svůj život.
- Přeji si více soukromí.
- Přeji si, aby čas ubíhal rychleji.
- Postrádám život ve společnosti.

Při bližším pohledu na výsledky výzkumu dle jednotlivých skupin bylo zjištěno, že postrádání blízké osoby je největším problémem pro všechny skupiny. Na druhém místě u skupiny D1, tudíž skupiny, která si v době výzkumu odpykala ve vězení prozatím nejkratší dobu, byl nedostatek soukromí. U zbylých dvou skupin to byl pocit promarněného života ve vězení. To poukazuje na fakt, že čím delší dobu stráví odsouzení ve vězení, tím se více adaptují na vězeňské podmínky a nedostatek soukromí již nepovažují za nejpálčivější problém. U všech skupin bylo ale zjištěno jako problematické samotné vnímání času, což je pravděpodobně výsledkem nedostatečných společenských, sportovních či pracovních aktivit dostupných odsouzeným ve vězeňských zařízeních. Nedostatek života ve společnosti byl pak

¹²⁸ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 96-100

zjištěn až na posledním místě ve skupině D3, zřejmě z důvodu průměrného věku skupiny 56 let.¹²⁹

Z uvedených výzkumů tak lze jednoznačně vyvodit závěr, že individualizace výchovných programů pro doživotně odsouzené je zcela zásadní záležitostí pro jejich celkovou resocializaci a přípravu na možný návrat do normálního života a společnosti. Umožnění kontaktů s rodinou a přáteli, možnosti pracovního uplatnění, či dostatek sportovních a společenských aktivit, je tak považováno za základní pilíře těchto převýchovných programů, jelikož pozitivně ovlivňují změny v osobnosti odsouzených.

Hlavní zásady, které by k účelu rehabilitace doživotně odsouzených měli vést, byly definovány v 25. zprávě Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016 následovně:

- zásada individualizace – každý výkon doživotního trestu musí být individuálně přizpůsoben potřebám a rizikům vězně,
- zásada normalizace – každý doživotně odsouzený vězeň by měl být podroben pouze takovým omezením, která jsou nezbytná pro jeho bezpečné a řádné uvěznění,
- zásada odpovědnosti – každému vězni by měla být poskytnuta příležitost nést osobní odpovědnost za to, jakým způsobem vede svůj život ve vězení a jakým způsobem se tak podílí na vlastní rehabilitaci,
- zásada bezpečnostních opatření – mělo by být jasně rozlišováno mezi riziky, které představují odsouzení pro vnější komunitu a riziky, které představují uvnitř vězeňského zařízení vůči dalším odsouzeným či vězeňskému personálu, a bezpečnostní opatření nastaveny tak, aby těmto rizikům zamezovaly,
- zásada ne-segregace – doživotně odsouzení by neměli být separováni od ostatních vězňů pouze na základě svého doživotního trestu, nýbrž na základě zhodnocení všech rizik, které pro spoluvězně představují, po zvážení všech relevantních skutečností,
- zásada progresu – doživotně odsouzení by měli být podporováni k tomu, aby se vlastních chování v souladu s rehabilitačním programem snažili a přičiňovali o převedení do mírnější části vězení a systém výkonu trestněprávních sankcí by jim toto měl umožňovat.¹³⁰

¹²⁹ NAVRÁTILOVÁ, *Výjimečný trest*, s. 108-119

¹³⁰ Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016

6. ALTERNATIVNÍ TRESTY A MOŽNOSTI VÝVOJE TRESTNÍ POLITIKY

Po zrušení trestu smrti ve všech členských státech Rady Evropy v 90.tých letech minulého století se trest odnětí svobody na doživotí stal téměř ve všech těchto zemích jeho alternativou. Svou povahou se jedná o výjimečný trest, který je ukládán za ty nejzávažnější a zavrženíhodné trestné činy. Na jedné straně sice respektuje to nejzákladnější lidské právo, a to právo na život, na druhé straně je ale silně kritizován za negativní účinky, které může mít neomezenost trestu a nesprávné nastavení převýchovných programů na lidskou psychiku. V mnoha státech tak sice možnost uložení trestu na doživotí je v právním řádu připuštěna, nicméně podmínky pro uložení tohoto trestu jsou nastaveny poměrně přísně a soudy je tak v praxi ukládají jen zřídka. Dodatečně pak drtivá většina států, které tento trest připouští, obsahuje ve svých právních řádech i instituty výjimečného zkrácení trestu, jeho změny či podmíněného propuštění z výkonu trestu. Vzhledem k závažnosti tohoto trestu, je tato problematika řešena i na mezinárodní úrovni. Z nejvýznamnějších dokumentů, jež je Česká republika vázána, bych zmínila např.:

- Římský statut Mezinárodního trestního soudu, který umožňuje uložit trest odnětí svobody na maximálně 30 let, v obzvláště závažných případech trestných činů genocidia, proti lidskosti, válečných zločinů či zločinu agrese připouští i uložení doživotního trestu. Zároveň však stanovuje možnost soudu tento trest po výkonu 25 let prozkoumat a zkrátit jej.
- Úmluva o právech dítěte přijata v rámci OSN stanovuje ukládání trestů odnětí svobody dětem pouze za splnění velice přísných podmínek. Uložení trestu smrti či trestu na doživotí mladistvému, jež nedosáhl 18 let svého věku, je úplně zakázáno, pokud současně neexistuje možnost jeho propuštění na svobodu.
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy k provádění výkonu doživotních trestů a dalších dlouhodobých trestů odnětí svobody, které se zaměřuje především na samotný výkon dlouhodobých trestů odnětí svobody. Zdůrazňuje především nezbytnost striktního výběru vězeňského personálu, který by měl být patřičně vyškolen dohlížet

nejen na bezpečnost vězeňského zařízení, ale i individuálně přistupovat ke všem odsouzeným tak, aby jim byla umožněna resocializace v co nejširší možné míře.¹³¹

Již dlouhá léta se diskutuje skutečný účinek trestů odnětí svobody na odsouzené, jestli má opravdu potenciál plnit své základní funkce. V právní prostředí České republiky, kdy je trest odnětí svobody pořád společností vnímán jako neúčinnější způsob ochrany společnosti před delikventy, a kde se objevují i hlasy za znovuoobnovení trestu smrti, pořád tak převládá pojetí trestu jako represivního institutu, spíše než nápravného, a doživotní trest je tak vnímán jako akceptovatelná varianta. Za 30 let praxe byl tento trest uložen téměř 50 odsouzeným, ze kterých byl podmíněně propuštěn pouze jeden. Z mého pohledu je toto přinejmenším dobrým důkazem toho, že penitenciární zařízení ve své nápravněvýchovné funkci tak, jak jsou nastaveny dnes, spíše selhávají. Existuje tak k doživotnímu trestu alternativa, která by byla srovnatelně účinná co do ochrany společnosti? Nebo by se vývoj trestní politiky v oblasti výjimečného trestu měl spíše ubírat směrem zlepšování programů zacházení s odsouzenými? Úplné nahrazení doživotního trestu trestem omezeného trvání nepokládám za zcela vyhovující řešení. Ani 30, 40 nebo 50 let strávených ve výkonu trestu odnětí svobody totiž nezaručuje, že dojde k nápravě pachatele. Po prostudování dostupné literatury k této problematice se tak spíše přikláním k druhé variantě, a tudíž, že trest odnětí svobody na doživotí je akceptovatelný, nicméně jeho ukládání by mělo být podmíněno splněním velice přísných podmínek, a výkon tohoto trestu by měl být co nejvíce individualizovaný na každého pachatele zvlášť tak, aby mohl potenciálně v delším časovém horizontu vést k nápravě odsouzeného.

Vhodnou změnou, a zároveň řešením prozatím problematické „beztrestnosti“ odsouzených k doživotnímu trestu za trestné činy spáchané v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, by tak mohlo být zrušení institutu nezapočítávání výkonu trestu ve věznicí se zvýšenou ostrahou stanoveného v § 54 odst. 4 TZ pro účely podmíněného propuštění, nýbrž jeho využití jako určité formy kázeňského trestu. Další možnou variantou řešení problému páčání trestné činnosti ve vězeňském zařízení by mohlo být uložení zvláštního trestu ve formě zákazu možnosti žádat o podmíněné propuštění na svobodu po určitou dobu (např. po dobu 5 let od spáchání tohoto činu).

¹³¹ BARTOŠKOVÁ, P., ČERNÁ, M., FUKSOVÁ, V., PULTAROVÁ, H., ŠAMOVÁ, M., TETOUROVÁ, E. *Trest doživotí jako výjimečný trest*. Parlamentní institut. Studie č. 5.333. 2013. Aktualizace 2015.

Za mírný nedostatek považuji rovněž úpravu přezkumu rozsudků odsuzujících k doživotnímu trestu. Současná právní úprava umožňuje jejich přezkum pouze na základě zvláštního důvodu k podání dovolání dle § 265b odst. 2 TŘ, jímž je samotný doživotní trest. Jedná se ale o fakultativní přezkum, mimořádný právní prostředek, v rámci kterého je možné pouze posouzení toho, zda zjištěný skutkový podklad opodstatňuje právní závěr o splnění podmínek pro uložení doživotního trestu odnětí svobody. Vhodnou změnou se tak jeví přezkum doživotních rozsudků ex offio, který by byl svěřen Nejvyššímu soudu, a přípuštění přezkoumání i skutkových okolností případu.

Určitou pozornost si z mého pohledu vyžaduje i úprava podmíněného propuštění, kde po vzoru jiných členských států Rady Evropy, by bylo vhodné zavést povinný přezkum soudu za účelem zjištění dosaženého pokroku v procesu resocializace odsouzeného, např. po výkonu 20 let trestu. V případě, že by zjištěný pokrok nedosahoval požadované míry, byl by přezkum prováděn opakovaně pravidelně v určitých časových intervalech. Délka těchto časových intervalů by případně mohla být dále individualizována na základě věku a zdravotního stavu odsouzeného.

Určitým zmírněním nežádoucích následků, které může mít neomezenost doživotního trestu na psychiku odsouzeného, se jeví přípuštění výjimečné možnosti soudu změnit doživotní trest na trest určitý. Podobně jako v předchozím případě, bylo by tak činěno na základě odborného posouzení již dosažené nápravy pachatele.

Z pohledu výkonu doživotního trestu a procesu převýchovy odsouzeného je rovněž vhodné doplnit „mezery“ v právním řádu. I když je v posledních letech prokazatelná snaha systému o individualizaci programů zacházení s odsouzenými, pořád považuji za zcela zásadní řešení následujících otázek:

- Separace doživotně odsouzených vězňů od ostatních vězňů – v současné době je tato problematika řešena v rámci zařazování odsouzených do tzv. prostupných skupin ve věznici, kdy dobré chování odsouzeného je „odměňováno“ přeřazením do prostupné skupiny s menším omezením kontaktů s jinými spoluvězni; u doživotně odsouzených dochází ale i nadále k výrazné separaci, kdy vězni tráví většinu času izolovaně ve svých celách.

- Dostupné možnosti pracovního nasazení - nedostatek pracovních příležitostí, jež by bylo možné vykonávat z cely věznice, případně z důvodu nemožnosti zachování dostatečně vysoké míry bezpečnosti při výkonu práce vně věznice, omezuje převýchovu pachatele významným způsobem, jelikož vhodné pracovní návyky jsou jedním ze stěžejních předpokladů na život bez nutnosti páchat trestní činnost;
- Možnosti účasti na sportovních a společenských aktivitách konaných v rámci věznice – ze samotné podstaty snahy o resocializaci pachatele vyplývá poznatek, že není možné naučit pachatele žít ve společnosti, pokud mu není dána možnost zúčastňovat se společenského života.
- Zajištění kvalifikovaného vězeňského personálu.
- Srozumitelné a jasné poučení odsouzeného o právech a povinnostech, které v rámci výkonu trestu má, hlavně co se týče požadavků na něj kladených, jejichž splnění či nesplnění je kázeňsky odměňováno či trestáno. Odsouzený tak v návaznosti na toto poučení musí pochopit, že je sám odpovědný za to, jakým směrem se jeho další pobyt ve vězeňském zařízení bude ubírat.
- Kontakt s rodinou a přáteli – příprava na začlenění do života nemůže být úspěšně provedena v podmínkách, kde odsouzený nemá možnost dostatečného kontaktu s rodinou a přáteli. Ti by mu v době výkonu trestu měli být především psychickou oporou, a následně v době postpenitenciární určitým záchytným bodem pro budování „nového života“.
- Minimalizace negativních následků, které sebou výkon trestu odnětí svobody po propuštění na svobodu přináší (např. ztížené podmínky nalezení pracovního uplatnění). V tomto bodu je možné a vhodné například širší zapojení občanských zájmových sdružení nebo nevládních organizací, které by propuštěným pomáhali hlavně v počáteční době po propuštění z výkonu trestu, jelikož je toto období z pohledu úspěšné resocializace pravděpodobně nejkritičtější.

ZÁVĚR

Výjimečný trest má v současné době po celém světě tři základní formy: trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí a trest odnětí svobody omezeného trvání v řádu desítek let. Trest smrti, jako nejkontroverznější druh trestu, o jehož morálních a etických aspektech se vedou diskuze již dlouhá staletí, je v současné době na ústupu v celosvětovém měřítku, když více než polovina států světa tento trest ve svých právních rádech buď již zcela zakázala, nebo ho i nadále připouští, ale v realitě jej běžně neukládá ani nevykonává. Hlavním motivem mezinárodních snah o zrušení trestu smrti je především jeho rozpor se základním lidským právem, a to právem na život, jehož úmyslné odebrání jakékoliv lidské bytosti je zcela nepřipustné a neospravedlnitelné. V extrémním případě by snad bylo možné uvažovat nad jeho přípustností v případě, že by vina odsouzeného byla absolutně prokázána. Ve skutečnosti však toto nelze z mnoha příčin dosáhnout, a proto i sebemenší pravděpodobnost výskytu justičního omylu vede k jednoznačné myšlence úplného zrušení trestu smrti, jako trestu nenapravitelného.

Trest odnětí svobody na doživotí jako nejčastější alternativa trestu smrti, se rovněž nevymyká bohatým diskuzím z pohledu ochrany základních lidských práv. V tomto případě se ale jedná o právo na zachování lidské důstojnosti a právo nebýt podroben mučivému či ponižujícímu trestu. Většina států však k této alternativě přistoupila i za cenu akceptace negativních vlivů, které takový trest na psychiku odsouzeného může mít, a to především v zájmu ochrany společnosti před nejtěžšími zločinci. Ani tento trest by ale neměl být ve své podstatě pouhou odplatou společnosti vůči odsouzenému, nýbrž by měl v sobě kromě prvku odplatného obsahovat především prvek převýchovný, jako odraz naděje společnosti na možnou resocializaci odsouzeného. Při nastavování podmínek ukládání trestu na doživotí je proto velice důležité mít na paměti, že by se mělo jednat o prostředek ultima ratio, který je odsouzenému ukládán pouze v případě, že nebezpečnost spáchaného činu je pro společnost mimořádně vysoká a náprava pachatele se jeví být velice obtížná. Pokud tyto podmínky splněny nejsou, je na místě uvažovat spíše o uložení trestu odnětí svobody omezeného trvání, byť v řádu desítek let.

Pravděpodobně nejdůležitějším prvkem úpravy doživotního trestu odnětí svobody je možnost podmíněného propuštění. Vědomí nemožnosti propuštění z vězení až do konce svého bytí, může u odsouzeného vést k poruchám osobnosti, apatii ke způsobu života, jež

odsouzený uvnitř vězeňského zařízení vede, ztrátě jakékoliv motivace k nápravě svého chování, či extrémním neurózám ústícím v sebevraždu, páchání další trestné činnosti uvnitř vězení či pokusům o útěk. Z tohoto pohledu je možno doživotní trest považovat za velice krutý, mučivý a lidskou důstojnost ponižující. Právní úpravy připouštějící doživotní trest by proto měli současně obsahovat úpravu podmíněného propuštění tak, aby se odsouzenému jevila jako skutečně možná v případě, že své chování změní.

Neméně důležitým prvkem účinnosti dlouholetých trestů odnětí svobody je i správné nastavení podmínek výkonu těchto trestů. Je logické, že proces nápravy a resocializace pachatele nemůže probíhat ve zcela izolovaných podmínkách vězení, kde jsou odsouzenému omezovány bližší kontakty s rodinou a přáteli, či dokonce s dalšími spoluvězni. K výkonu dlouhodobých trestů odnětí svobody je proto důležité přistupovat zcela individuálně a jeho proces založit na výsledcích komplexního zhodnocení vnějších a vnitřních rizik osobnosti pachatele.

Po zvážení všech výše zmíněných aspektů výjimečných trestů, se mi úprava výjimečného trestu v českém právním řádu jeví jako akceptovatelná, a to i ve srovnání s úpravami výjimečných trestů v jiných evropských státech. Trest smrti je zcela zakázán a trest odnětí svobody na doživotí je ukládán pouze v případech mimořádně nebezpečných pachatelů, jejichž nápravu nelze dosáhnout trestem kratšího trvání. Velikým pokrokem ve změně výkonu trestu odnětí svobody došlo v relativně nedávném období, kdy rozhodování o vnitřním zařazení odsouzeného do příslušného oddělení věznice bylo svěřeno ředitelům věznic, kteří tak činí na základě doporučení odborné komise. Za určitý nedostatek právní úpravy považuji možnost soudu rozhodnout o nezapočítávání doby výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou do doby výkonu trestu pro účely podmíněného propuštění. Toto ustanovení tak v praxi může vést k rozdílnému zacházení v jinak velice podobných případech, jelikož jeho důsledkem je prodloužení doby, kterou si musí doživotně odsouzený vězeň reálně odpykat o 10 let. Vhodnější využití tohoto institutu se jeví v případech, kdy odsouzený v průběhu výkonu trestu odnětí svobody páchá další trestní činnost v prostorách věznice, možnost soudu rozhodnout dodatečně o nezapočítávání této doby by tak bylo vhodným trestem pro jinak teoreticky již „beztrestného“ odsouzeného.

Případnými změnami vedoucími ke zkvalitnění české právní úpravy výjimečného trestu by dále mohlo být zavedení přezkumu pravomocných rozsudků ukládajících trest odnětí

svobody na doživotí ex offio a jeho svěřením do pravomoci Nejvyššího soudu, či možnost přeměny doživotního trestu na trest omezeného trvání. S tím je ale spojena další navrhovaná změna, a to přezkoumávání dosaženého stupně převýchovy odsouzeného v pravidelných intervalech.

V závěru bych tak ráda zhodnotila, že i když se jedná o poměrně kvalitnou úpravu výjimečného trestu, existují dílčí otázky, které si do budoucna žádají určité změny, aby tak mohlo být v co nejvyšší možné míře dosahováno nejenom ochranného, nýbrž i resocializačního účelu výjimečného trestu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Ústava	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
Listina	Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., jako součást ústavního pořádku České republiky
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
TZ1961	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
ZVTOS	zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
ŘVTOS	vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
EÚLP	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
LZPEÚ	Listina základních práv Evropské unie
MPOPP	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
Statut	Římský statut Mezinárodního trestního soudu
OSN	Organizace spojených národů

Úmluva proti mučení

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

CPT Evropský výbor pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)

PSVD prostupné skupiny vnitřní diferenciacie

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

PUBLIKACE

- BECCARIA, C. *O zločinech a trestech*. Praha, 1993.
- BLATNÍKOVÁ, Šárka. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-024-2.
- ČAPEK, Jan. *Evropská Úmluva o ochraně lidských práv: [komentář s judikaturou]*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-804-8.
- DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015. ISBN 978-80-7478-790-4.
- FENYK, J., HÁJEK, R., STRÍŽ, I., POLÁK, P. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-808-6.
- HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva : text je sestaven a uspořádán podle stavu k 1. 4. 2003*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-417-x.
- INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-30-9.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-044-4.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní: podle stavu k 1. 4. 2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb.* 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2013. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-44-1.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 3. vyd. Praha: Leges, 2012. Glosátor. ISBN 978-80-87576-29-8.
- KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3025-9.
- KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-163-7.
- KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1197-1.
- KALVODOVÁ, Věra. *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012.

- KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty*. Praha: Galén, c2001. Makropulos. ISBN 80-7262-088-6.
- KURILOVSKÁ, Lucia, BLAŽEK, Radovan, ĽORKO, Jakub. *Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v Slovenskej republike*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020. ISBN 978-80-223-5030-3.
- LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007. Knihovnička LexisNexis. ISBN 978-80-86920-24-5.
- LIŠKA, Otakar. *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR, 2006. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). ISBN 80-86621-09-x.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.
- MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995. ISBN 80-85903-01-6.
- MAREŠOVÁ, Alena, CEJP, Martin, MARTINKOVÁ, Milada, SCHEINOST, Miroslav, VLACH, Jiří. *Analýza trendů kriminality v roce 2010*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1248-x.
- MIŘIČKA, A. *Rakouské trestní právo hmotné*. Část všeobecná. 6. vyd. Praha: Všehrd, 1915.
- NOVOTNÝ, O., REPÍK, B., ZAPLETAL, J., TOMIN, M., a jiní. *K problematice trestu smrti*. Expertíza k otázce zrušení trestu smrti pro FS ČSSR, Praha, 1969.
- ŠÁMAL, Pavel, PÚRY, František, RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004. Komentované zákony (C.H. Beck). ISBN 80-7179-896-7.
- ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.
- TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, Jana. *Výjimečný trest*. Praha: Leges, 2010. Teoretik. ISBN 978-80-87212-41-7.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945: vysokoškolská učebnice*. 3. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976.

PRÁVNÍ PŘEDPISY

- Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., jako součást ústavního pořádku České republiky
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Řím, 1950)
Dostupné online: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ces.pdf
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (New York, 1966)
Dostupné online: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/pakt.pdf>
- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (New York, 1984)
Dostupné online:
<https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-proti-muceni.pdf>
- Úmluva o právech dítěte
Dostupná online:
<https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
- Zákon České národní rady č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)
- Zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, ve znění pozdějších předpisů

- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů
- Nařízení vlády č. 361/2017 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby
- Zákon č. 300/2005 Z.z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov

JUDIKATURA

- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 9. července 2013, Vinter a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 66069/09, 130/10 a 3896/10
- Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 6. září 2011, Müller proti České republice, stížnost č. 48058/09
- Nález Ústavního soudu ČR č. III. ÚS 1250/12 ze dne 13. listopadu 2012
- Usnesení Ústavního soudu ČR č. II.ÚS 1646/18 ze dne 25. června 2019
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 41/1976 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 16/1986 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 37/2005 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 61/1971-III Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 23/1975 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 46/2011 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 8 Tdo 671/2012
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 15 Tdo 138/2003
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 6 Tdo 1553/2016
- Rozsudek Okresního soudu v Sokolově ze dne 30. srpna 2018, sp. zn. 36 PP 62/2017

- Rozhodnutí Ústavního soudu Spolkové republiky Německo č. 7 ze dne 21. června 1977
- Nález Ústavního soudu Slovenské republiky č. PL-ÚS 6/09 ze dne 2. listopadu 2011

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva
Dostupné online: www.ohchr.org
- Organizace spojených národů
Dostupné online: www.un.org
- Evropský Parlament
Dostupné online: www.europarl.europa.eu
- Amnesty International
Dostupné online: www.amnesty.cz
- Death Penalty Information Center
Dostupné online: www.deathpenaltyinfo.org
- Federal Bureau of Investigation - Crime Data Explorer
Dostupné online: <https://crime-data-explorer.app.cloud.gov/pages/home>
- Český statistický úřad
Dostupné online: www.czso.cz
- Policie ČR
Dostupné online: www.policie.cz
- Centrum pro lidská práva a demokracii
Dostupné online: www.centrumlidskaprava.cz
- Inovace bakalářského studijního oboru Speciální edukace bezpečnostních složek a navazujícího magisterského studijního oboru. Aplikovaná sportovní edukace bezpečnostních složek.
Dostupné online: <https://www.fsps.muni.cz/inovace-SEBS-ASEBS/elearning/kriminologie/stav>
- Advokátní deník, 8. Sněm ČAK, 2. května 2020
Dostupné online: www.advokatnidenik.cz
- Centrum pro výzkum veřejného mínění ČR
Tisková zpráva CVVM o postoji občanů k trestu smrti z května 2019
Dostupné online: www.cvvm.soc.cas.cz

- Evropský výbor pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu
Extrakt z 25. zprávy Evropského výboru pro prevenci mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu z roku 2016
Dostupné online:
<https://rm.coe.int/16806cc447%20,%20https://www.coe.int/en/web/portal/home>
- Ústavný súd Slovenskej republiky, Tlačové komuniké č. 4/2011 ze dne 2. listopadu 2011
Súlady zásady trikrát a dost' s Ústavou SR
Dostupné online:
https://www.ustavnysud.sk/aktuality/-/asset_publisher/khBX4dlb1ni1/content/ustavny-sud-sr-rozhodol-o-sulade-tzv-zasady-trikrat-a-dost-s-ustavou-sr-tlacove-komunike-c-4-2011-
- Magazín The Justice Gap – UK has highest number of life – sentenced prisoners in Europe
Dostupné online: www.thejusticegap.com
- Penal Reform International
Dostupné online: www.penalreform.org
- Vězeňská služba České republiky
Dostupné online: www.vscr.cz
- World Prison Brief
Dostupné online: www.prisonstudies.org

OSTATNÍ ZDROJE

- BARTOŠKOVÁ, P., ČERNÁ, M., FUKSOVÁ, V., PULTAROVÁ, H., ŠAMOVÁ, M., TETOUROVÁ, E. *Trest doživotí jako výjimečný trest*. Parlamentní institut. Studie č. 5.333. 2013. Aktualizace 2015.
- CSÓKA, S. Trest smrti v celosvetovej perspektíve a predpoklady jeho vývoja. PROJUSTICE, 2020.
Dostupné online:
<https://www.projustice.sk/trestne-pravo/trest-smrti-v-celosvetovej-perspektive-a-predpoklady-jeho-vyvoja>
- Trest odnětí svobody na doživotí. Podle studijního materiálu Life Imprisonment, č. ST/CSDHA/24. Úřad OSN ve Vídni, Odbor prevence kriminality a trestního soudnictví, 1994.
Dostupné online:
<https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>
- Van Zyl Smit, D., Appleton, C. *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Harvard University Press. 2019. ISBN 9780674980662.

PROBLEMATIKA VÝJIMEČNÉHO TRESTU

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na popis a zhodnocení základních forem výjimečného trestu, tak jak je zná český právní řád a právní řády vybraných evropských států. Úvodní část pojímá o smyslu a účelu instituce trestu jako takového a o základních myšlenkových proudech zabývajících se ospravedlněním trestu jako úmyslné újmy způsobené pachateli za spáchaný protiprávní čin. Druhá část práce rozebírá historický vývoj druhů trestů v návaznosti na vývoj jeho funkce, od rozličných tělesných trestů přes trest smrti až po novodobý trest odnětí svobody omezeného trvání či na doživotí. V dalších částech jsem se pokusila popsat a zhodnotit samotný trest smrti z pohledu jeho konformity se základními lidskými právy, z pohledu argumentů předkládaných retencionisty a abolicionisty, jeho současné používání v různých státech světa či snahy o jeho zrušení na mezinárodní úrovni.

Z prostředí české právní kultury práce popisuje historii vývoje trestů se zaměřením především na trest smrti, proces jeho zrušení a nahrazení jinými tresty, či současné tendence veřejného mínění k znovuzavedení tohoto trestu. V návaznosti na to, diplomová práce dále popisuje současný stav právní úpravy ukládání výjimečného trestu ve formě trestu odnětí svobody v délce nad 20 až do 30 let a na doživotí a stav právní úpravy výkonu výjimečného trestu v penitenciářích zařízeních se zaměřením především na následky, které zanechává dlouhodobé uvěznění na odsouzeném z psychologického hlediska. V závěru práce jsem se pokusila naznačit změny jednak v úpravě ukládání výjimečných trestů, jednak v úpravě výkonu těchto trestů, které se jeví být vhodné a především účinné z pohledu snahy o dosažení co nejvyšší míry resocializace pachatele tak, aby trest ve společnosti neplnil pouze odplatnou, nýbrž v první řadě převýchovnou roli a přispíval tak k celkové ochraně společnosti před kriminalitou a možnou recidivou.

Klíčová slova: výjimečný trest, trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí

THE ISSUES OF EXCEPTIONAL PUNISHMENT

ABSTRACT

The diploma thesis is focused on the description and evaluation of the basic forms of exceptional punishment, as they are known by the Czech legal system and legal systems of selected European states. The introductory part deals with the meaning and purpose of the institution of punishment as such and the basic streams of thought dealing with the justification of punishment as an intentional harm caused to the offender for the committed crime. The second part of the thesis analyzes the historical development of the types of punishments in relation to the development of its function, from various physical punishments through the death penalty to the modern imprisonment of a limited duration or for life. In the following sections, I tried to describe and evaluate the death penalty itself from the point of view of its conformity with the basic human rights, from the point of view of arguments presented by retentionists and abolitionists, its current use in various countries of the world and efforts to abolish it at the international level.

From the environment of Czech legal culture, the thesis describes the history of the development of punishments focusing on the death penalty, the process of its abolition and replacement by other types of punishments, and the current tendencies of public opinion to reintroduce this type of punishment. In what follows, the thesis further describes the current state of the legal regulation of imposing the exceptional punishment in the form of imprisonment for over 20 to 30 years and for life and the state of the legal regulation of the execution of the exceptional punishment in the penitentiary facilities, focusing mainly on the consequences of the long-term imprisonment on the mental health of a prisoner. At the end of the thesis, I tried to indicate the changes in the regulation of imposing exceptional punishment, as well as in the regulation of the execution of these punishments, which seem to be appropriate and above all effective from the point of view of the effort to achieve the highest possible degree of resocialization of the offender, so that the punishment fulfills not only retributive, but primarily a social re-educative role and thus contributes to the overall protection of society from crime and possible recidivism.

Key words: exceptional punishment, death penalty, life imprisonment